

■
■

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Dzotsikian, S. M.. :. 1914.

1/ Les contenus accessibles sur le site Gallica sont pour la plupart des reproductions numériques d'oeuvres tombées dans le domaine public provenant des collections de la BnF. Leur réutilisation s'inscrit dans le cadre de la loi n°78-753 du 17 juillet 1978 :

*La réutilisation non commerciale de ces contenus est libre et gratuite dans le respect de la législation en vigueur et notamment du maintien de la mention de source.

*La réutilisation commerciale de ces contenus est payante et fait l'objet d'une licence. Est entendue par réutilisation commerciale la revente de contenus sous forme de produits élaborés ou de fourniture de service.

Cliquer [ici](#) pour accéder aux tarifs et à la licence

2/ Les contenus de Gallica sont la propriété de la BnF au sens de l'article L.2112-1 du code général de la propriété des personnes publiques.

3/ Quelques contenus sont soumis à un régime de réutilisation particulier. Il s'agit :

*des reproductions de documents protégés par un droit d'auteur appartenant à un tiers. Ces documents ne peuvent être réutilisés, sauf dans le cadre de la copie privée, sans l'autorisation préalable du titulaire des droits.

*des reproductions de documents conservés dans les bibliothèques ou autres institutions partenaires. Ceux-ci sont signalés par la mention Source gallica.BnF.fr / Bibliothèque municipale de ... (ou autre partenaire). L'utilisateur est invité à s'informer auprès de ces bibliothèques de leurs conditions de réutilisation.

4/ Gallica constitue une base de données, dont la BnF est le producteur, protégée au sens des articles L341-1 et suivants du code de la propriété intellectuelle.

5/ Les présentes conditions d'utilisation des contenus de Gallica sont régies par la loi française. En cas de réutilisation prévue dans un autre pays, il appartient à chaque utilisateur de vérifier la conformité de son projet avec le droit de ce pays.

6/ L'utilisateur s'engage à respecter les présentes conditions d'utilisation ainsi que la législation en vigueur, notamment en matière de propriété intellectuelle. En cas de non respect de ces dispositions, il est notamment passible d'une amende prévue par la loi du 17 juillet 1978.

7/ Pour obtenir un document de Gallica en haute définition, contacter reutilisation@bnf.fr.

Ա. Մ. ԾՈՑԻԿԵԱՆ

ՊՐԻՆՍԻՊԻՆ

ԲԱԶՄԱԿԵԶՈՒԵԱՆ ՑՊԱՐԱՆ

Փ Ա Ր Ի Ջ

1914

ԱՐԹՆ ՈՒԹԻՆ

Imprimerie Polyglotte — G. H. NERCÈS
272, Rue Saint-Jacques PARIS:

Ս. Մ. ԾՈՑԻԿԵԱՆ

Ա Ր Թ Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն

« Սուրբ կոտեցաւ,
ա՛յ չսպաննուի »
Թուրքի Հայուն պահապան
Գոհութեան աղօթք
Սահմանադրութիւն
Իրաւունք եւ Արդարութիւն

Հովուերգ
Ժպիտը
Համբոյրը
Խաչը
Հարսանիք

ՏՊԱԳՐ. „ՀԱՅ ԿԵԱՆՔ“ Ի
Փ Ա Ր Ի Ջ
1914

24

2007-244548

«ՍՈՒՐԸ ԿՈՏՐԵՑԱԻ, Ա՛Լ ՉՍՊԱՆՆՈՒԻՐ»

Ա.

Մերունին Մկրտիչեան Յակոբ, Ակն քաղաքի հարուստներէն մէկն էր: Երկնային ամեն տեսակ բարիքներով լեցուն անոր յարկին տակ, իւրաքանչիւր օր պակաս չէին հիւրերը: Սեղանին շուրջը, ունեւորին քով աղքատը: Ամենուն մատչելի, ամենուն ընկեր, բարեկամ ու մտերիմ: Ուէ մէկը, երբ անոր դիմէր խնդրով մը, կարելի չէր որ առանց այս կամ այն կերպով գոհացում ստանալու ետ դառնար: Անոր ամեն տեսակ օգնութիւնները հասած էին անհամար մարդկանց: Անիկա բարիքը քմահաճոյքի չէր ծառայեցներ: Գիտակցութիւնը միշտ անբաժան: Նախադասութիւնը իրական կարօտութիւնը: Երբեք խտիր անձի, դաւանանքի ու ազգի միջեւ: Իր ըրածներէն ակնկալութիւն չունէր: Փառքի ու պատիւի համար չէր տար: Բարիքը ընդունողէն չոր շնորհակալութիւն մը իսկ լսել չէր ախորժէր: Վսեմ հոգի մը, համեստ սիրտ մը: Ձեռքէն եկածը կ'ընէր իբր պարտականութիւն և ո՛չ իբր շնորհ: Շարունակ աչքին առջեւ ունէր աշխարհի ունայնութիւնը, և մարդկային թշուառութիւնները, տխուր ճակատագիրը, վախճանը, գերեզմանը: Ու ամեն անգամ, ձեռքը կարօտեալի մը կարկառելուն և կամ մէկուն բարոյական օգնութիւն մը ընելուն, երկնային սփոփանքի վերարժարձում մը կը զգար իր հոգւոյն մէջ: Բայց

որքան որ ալ գովքերէ հեռու կը փախչէր, մէկալ դիէն, անթիւ բերաններ, իրենց երախտազէտ սրտերէն բղխող օրհնէնքները կ'ուղղէին անոր հասցէին: Զայն սուրբի պէս պաշտողներ, և անոր անունովը երգուընցողներ ալ կային:

Այսպէս, Մկրտիչեան ունէր զինքը սիրող բազմաթիւ բարեկամներ: Բայց բարեկամներու համատարած շարքէն դուրս, անիկա ունէր նաեւ թշնամիներ: Բարեկամ ունեցողը թշնամի ալ կ'ունենայ: Մարդ երկինքէն ալ իջնէ, և ինքզինք ուրիշներու երջանկութեանը համար զոհէ, դարձեալ ամենուն աչքին աղէկ չերեւար:

Կարգ մը հարուստ Հայեր կային, որոնք Մկրտիչեանի վեհանձն վերաբերումէն ու վստահութենէն երբեմն օգտուած ըլլալով հանդերձ, ծուռ աչքով կը նայէին անոր վրայ: Ինչո՞ւ: Վասն զի անիկա իր իրական բարեգործութիւններովը մեծ ժողովրդականութիւն կը վայլէր: Գիտէին դայս: Ատոր համար ալ նախանձ կը զգային իրենց մէջ: Կ'ըսէին, թէ անիկա կատարեալ կեղծաւոր Փարիսեցի մըն է, և թէ անոր կատարած բոլոր բարի գործերը դիտաւորեալ են ու կը ծառայեն պարզապէս անձնական շահու աղբիւրները շատցնելու: Ի հարկէ այս սուտ ու փուտ խօսքերուն ականջ կախողները միայն անոնք էին, որ մօտէն չէին ճանչնար Մկրտիչեանը: Ամեն պարագայի մէջ սակայն, այս հարուստ Հայերու ցոյց տուած հակառակութիւնը լուրջ թշնամանքի մը կերպարանքը չունէր: Անոնք իրաւ է, խօսքով Մկրտիչեանը կը զղէին, կը քաշկուտէին, խաչը կը հանէին, բայց խօսքի շրջանակէն դուրս չէին ելլեր բնաւ: Այդ մարդիկ իրենց մտքովն իսկ չէին անցներ, երբ և իցէ օր մը, անոր անձին մնաս ու չարիք հասցնել:

Բ.

Իժբախտաբար այդպէս չէին տեղին բնիկ Թուրքերը: Անոնց գլխաւորները, որ տեղական իշխանութեան վարիչներն էին, ինչպէս միւս Հայ հարուստներուն, նոյնպէս, և ալ աւելի

Մկրտիչեանի ոխերիմ թշնամիներն էին: Չէ որ այս վերջինը իր նիւթական կարողութեանը հետ ունէր նաև բարոյական մեծ անուն ու հռչակ: Անոնք Մկրտիչեանի նկատմամբ իրենց ունեցած բուռն ստեղծութիւնը ծածկելով ու երեսանց բարեկամ ձեւանալով հանդերձ, դաւ կը նիւթէին: Որոշած էին սպաննել զայն, և ստացուածքին տիրանալ: Իսկ որպէս զի, սպաննութենէն ետք անոր ինչքերը օրինաւոր ձեւականութեամբ մը գրաւուին, անոնց կողմէ պատրաստուած էին քանի մը կեղծ պարտամուրհակներ: Ու վերջապէս, օր մըն ալ, անոնք փորձեցին տուած ոճրագործական որոշումնին գործադրել Թուրք ստահակ երիտասարդի մը ձեռամբ, անոր հրացան մը նուիրելով, և տասը ոսկի ալ դրամ խոստանալով, ի փոխարէն կատարելիք սպաննութեան:

Այն օրը, իրիկուան, Մկրտիչեան մօտակայ գիւղէ մը քաղաք կը վերադառնար միայնակ: Մութը կոխած էր արդէն, և քաղաքի սահմանին մօտերը, ամայի տեղէ մը կ'անցնէր, երբ դէմը ելաւ այդ Թուրք երիտասարդը: Ասիկա իր հրացանը անոր վրայ ուղղելով, գոչեց սպառնազին.

— ԱՂ մի շարժիր, քեզ պիտի սպաննեմ:

Մկրտիչեան սարսուեցաւ, բայց ինքզինքը չի կորսնցուց:

— Շատ աղէկ, բարեկամս, պատասխանեց ան խաղաղ ու ողորջ ձայնով, և եղած տեղը կանգ առաւ: Միայն թէ քեզի երկու խօսք ունիմ:

— Շնոր ըսէ:

— Կ'ուզեմ գիտնալ, թէ ինչ է իմ յանցանքս: Քեզի գէշութիւն մը ըրած եմ արդեօք:

— Այս է եղեր ըսելիք խօսքդ:

— Սպասէ: Քանի որ քեզի գէշութիւն մը չեմ ըրած, այն ատեն պէտք է որ խորհիս, թէ անիրաւաբար մարդ մը սպաննելով դուն քու կրօնքիդ առջև ու ամենուս Աստուծան դատապարտուած պիտի ըլլաս:

— Վերջացաւ:

— Իսկ եթէ, ստակի համար է որ կ'ուզես գործել այս

ոճիրը, շատ ի զուր: Ես քեզի ստակ ալ կուտամ, և ոչ տուածս
ու ոչ ալ այս պատահածը ուէ մէկուն կ'ըսեմ:

Մկրտիչեանի այս խօսքին վրայ Թուրքը թուլցաւ, և մտքին
պէս, հրացանին նշանառութեան ուղղութիւնն ալ փոխեց:

— Է՛յ, ո՞րքան պիտի տաս նայինք, հարցուց անիկա:

— Դուն ո՞րքան կ'ուզես:

— Յիսուն ոսկի:

— Պատրաստ եմ ուզածդ տալու, բարեկամս: Հիմա մօտս
դտնուածը ամբողջ քեզ կը յանձնեմ: Մնացածն ալ վաղը ինձմէ
կը ստանաս:

— Եթէ խօսքդ դրժնա...:

— Նորէն սպաննէ զիս:

Թուրքը, այս անգամ, այլևս հրացանը բոլորովին վար
առնելով, իր ուսէն կախեց, և « բարեկամաբար » մօտեցաւ
Մկրտիչեանին:

Գ.

Այս դէպքէն քանի մը ամիս ետքն էր, որ քաղաքին
Հայերը մեծ վտանգի մը ենթարկուեցան: Ահագին քանակու-
թեամբ Քիւրտեր, կատարելապէս սպառազինուած, լեռներէն
վար իջնելով, շրջապատեցին քաղաքը: Ու անոնք սպառնացին,
որ հոն դտնուող բոլոր Հայերը պիտի կոտորեն, եթէ ասոնց
կողմէ մեծագումար փրկանք մը չի հատուցուէր իրենց:

Տեղւոյն Թուրք իշխանութեան ներկայացուցիչները, բա-
ցարձակապէս չեղոք դիրք մը բռնեցին Քիւրտերու այս պա-
շարման ու պահանջման դէմ: Անոնք յայտնեցին, թէ իրենց
զինուորական ոյժը անկարող է դիմադրել: Միեւնոյն ժամանակ
դադտնապէս համաձայնութեան եկան քաղաքը պաշարողներուն
հետ, առնուելիք փրկանքը մէջերնին հաւասարապէս բաժնելու
մասին:

Սպառնացող վտանգէն ահաբեկ, քաղաքին հարուստ ու
բարեկեցիկ Հայերը ժողով գումարեցին, և սկսան խորհրդակ-
ցութիւն կատարել: Բանակցութեան մտնելն աւելորդ էր:

Հատուցման օրուան հետ փրկանքի գումարն ալ որոշուած էր վճռականապէս Քիւրտերու կողմանէ: Հատուցուելիքը 1500 ոսկի էր:

Արդարեւ անկարելի էր նկարագրել ժողովականներուն ունեցած տենդոտ շուարումը, յուզումը, բարկութիւնն ու վախը: Ամեն գլխէ մէջ մէկ ձայն կը բարձրանար: Ամեն կողմէ տրտուեջ, բողոք, հառաչանք, անիծանք: Ու անոնց մէջ միայն Մկրտիչեանն էր, որ լրջօրէն անկիւն մը նստած, և բերանը գոց, կը լսէր տեղի ունեցած խառնաշփոթ աղմուկն ու բացազանջութիւնները:

Վիճակի ողբումներէն յետոյ, եկան յանգեցան վերջապէս հատուցուելիք գումարը գոյացնելու գործնական խնդրոյն: Այն ատեն, ընդհանուր լուռութիւն տիրեց: Ծանր, ճնշող, շեշառութեանց շշուեջն ու հագուստներու շրջիւնը զգացնող լուռութիւն մը: Ոչ մէկը չէր համարձակուեր յառաջ նետուիլ, և այդ մասին ունեցած կամքն ու տրամադրութիւնը յայտնել: Ամենն ալ իրարու երես կը հայէին: Ամենն ալ իրարու կը թողէին խօսելու առաջնութեան կարգը: Աւելի ճիշտը, ամենն ալ Մկրտիչեանին կը սպասէին, անոր վեհանձն ու առատաձեռն պատրաստակամութենէն մեծ արդիւնք յուսալով:

Դ.

Եւ ահա Մկրտիչեան իր բերանը բացաւ: Անիկա խօսքը ներկաներուն ուղղեց, և խաղաղ ու պարզ եղանակով մը անոնց ըսաւ.

— Միրելի բարեկամներս, տարակոյս չկայ, թէ ամենքս ալ պէտք է որ պատրաստ ըլլանք մեր բաժիններուն ինկած պարտականութիւնը կատարելու: Դրամը արժէք չունի ի հարկէ, երբ անով կարելի պիտի ըլլայ մեր՝ մեր սիրելիներուն ու մեր ազգակիցներուն կեանքը փրկել վերահաս մեծ վտանգէ մը: Մնաց որ, փրկուելու համար մեր ամբողջ ունեցածը տալու պէտք ալ չկայ: Արդ, ես իմ բաժինս երկու հարիւր ոսկի

կը ստորագրուիմ: Սակայն եթէ քիչ ըլլայ ու հարկ զգացուի աւելին տալու, անշուշտ դարձեալ պատրաստ եմ ձեռքէս եկածն ընելու:

Կարգը եկաւ միւսներուն:

— Ես հարիւր յիսուն ոսկի կուտամ, ըսաւ անոնցմէ մէկը, որ մեծ հարուստ մըն էր:

— Դժբախտաբար, վրայ բերաւ գլխաւորներէն մէկ ուրիշը, այս միջոցիս գործերս գէշ երթալուն համար, ես ալ միայն հարիւր յիսուն ոսկի պիտի կրնամ տրամադրել:

— Թէև քանի մը փոխանակագրեր վճարեցի շաբթուս մէջ, աւելցուց երրորդ ջոջ մը, բայց և այնպէս հարիւր ոսկի վճարել չանձն կ'առնեմ:

— Հարիւր հատ կարմրուկ ալ ես կը յարմարցնեմ, յայտարարեց մէկ ուրիշը:

Երեք հարիւր ոսկի եւս հինգ հոշի ստորագրուեցան: Անկէ ետք, երկու հարիւր ոսկիի չափ գումար մըն ալ խոստացան իրենց և իրենց ծանօթներու շրջանակներուն մէջ հաւաքել՝ ժողովին ներկայ գտնուող մնացեալ անձերը: Այսպէս հատուցուելիք դրամէն դեռ կը պակսէր երեք հարիւր ոսկի:

Մկրտիչեան այս իրողութեան առջև մտածման մէջ ինկաւ: Աւելի նեղուեցաւ, երբ դիտեց որ ոչ ոք այլևս խոստացածին վրայ բան մը աւելցնելու յոյսը կը ներշնչէր: Անոնք բեռին մեծագոյն մասը իր վրայ կը ձգէին, գիտնալով որ ինք հարկ եղածը պիտի ընէր: Եւ իսկապէս, Մկրտիչեան չուզեց այլևս իր դէմիններուն նոր առաջարկ մը ընել, և հարկ զգաց մնացեալ գումարն ամբողջովին իրմէ վճարելու:

Եւ մինչ անիկա, իր այդ տրամադրութիւնը յայտնելու վրայ էր, ներկաներէն մէկը առաջարկեց, որ ժողովուրդին մէջ ալ հանդանակութիւն մը բացուի միւսնոցն նպատակաւ, որպէս զի պակասած գումարը ձեռք բերուի:

Մկրտիչեան բողոքեց այս առաջարկին դէմ և յարեց.

— Մեղք է խեղճ ժողովուրդին վրայ այդ տեսակ բեռ մը դնելը: Այդ պարտականութիւնը միայն մեր վրայ կը ծանրանայ:

Քայց որովհետև, հազար երկու հարիւր ոսկիէն աւելի չի գոյացաւ, և պահանջուած գումարը ամբողջովին յանձնել պէտք է, մնացածը ես ինձմէ կը հողամ, որպէս զի դուռերնիս ամբողջ այս չարիքը մեզմէ հեռանայ:

Եւ արդարև, այդ կերպով, Ակնայ Հայերը ազատուեցան ստոյգ աղէտէ մը:

Ե.

Անցաւ այդ դէպքը, և տարի մը ետք յառաջ եկաւ աւելի մեծ, բազմադէտ, և ահաւոր փորձանք մը: Այս անգամուան սարսափը, սակայն, դրամով հեռացող տեսակէն չէր: Անիկա ուրիշ հայաբնակ գաւառներէ անցնելով եկած էր, և իր ճամբան կը շարունակէր, ետեւը թողելով մահ ու աւեր...:

Տեղւոյն կառավարութեան ամբողջ զինուորական ոյժը ոտքի ելաւ, հրահանգուած ու երես առած բարձրէն եկող աշխարհաւեր հրամանէ մը: Զինուորականութեան միացան թուրք ազգաբնակիւթիւնն ու լեւնաբնակ Քիւրտերը և բոլորը մէկ, յանկարծակիօրէն Հայերուն վրայ յարձակելով, անխնայ ջարդ մը սկսեցին: Խեղճ Հայերը անպատրաստ, ընդհանրապէս զուրկ ինքնապաշտպանութեան միջոցներէ, խելայեղօրէն կը փախչէին ասդին անդին: Անոնք թաղէ թաղ կը վազէին, տունէ տուն կ'ապաստանէին, ծակէ ծակ կը մտնէին: Նոյն իսկ կոյուղիներու ու ստորերկրեայ անօդ թաղստոցներու մէջ կ'իջնէին: Ահռելի էր տիրող խուճապը: Մար զմանուկ կ'ուտէր: Մարսափէ խենթեցողներ կային: Լեղապատառ շատ մեռնողներ: Անոնք ոչ կրնային օղին մէջ ելլել, և ոչ ալ գետնին տակը մտնելու հնարաւորութիւն ունէին, որպէս զի ազատուէին ամեն կողմէ վրանին խուժող դժոխային բանակներէն: Յարձակողները, վայրագ մոլեգնութեամբ, Հայերը կը դարնէին, մեծ ու պղտիկ կը կոտորէին: Սպաննութիւններն ու ամեն տեսակ պղծութիւնները կատարելէ ետք՝ անսէր մնացած գոյքերն ու ապրանքները կը թալլէին և տուները կրակի կուտային: Քանի մը հարուստ Հայեր, սպաննուելու վայր-

կեաննուն, իրենց ամբողջ հարստութիւնը առաջարկած էին, կեանքերնին ազատելու համար: Անյաջող: Անոնցմէ մէկը, իր վաճառատունէն փախած միջոցին, ձեռքը թաշկինակով լեցուն ոսկի բռնած՝ իր շուրջն ու ետեւը ցանած էր, որպէս զի սպաննիչները դրաղեցնելով, անոնց հետապնդումէն խուսափի: Սակայն թուրքերը, առանց վար ծռելու, հասած էին քովը: Ձինքը նախ դանկտելով գետին ձգած, և ապա ցանուած ոսկիները ժողված էին: Անոնք չէին կաշառուեր դրամով, և « Հայ անհաւատ կոտորելու » գերագոյն հաճոյքէն ձեռք չէին քաշեր, քանի որ կտրտուած Հայերու ունեցածն ալ արդէն իրենց կ'ըլլար: Այս էր պատճառը որ կողոպտումներէ ու հրձիգութիւններէ առաջ Հայ կեանքերու ետեւէ ինկած էին, Հայ ազգութեան բնաջնջումը ամեն բանէ գերադաս: Այն անոնց մտայնութիւնը: Այդ իսկ վերին պատգամը: Գոհացում, յագեցում, ցեղային ու կրօնային տարբերութենէ, և հպատակ ժողովուրդի մը անհամեմատ յառաջդիմութենէն գոյացող իրենց ոխերիմ՝ ատելութեանն ու բուռն մախանքին: Եւ երբ անոնք տեսնէին իրենցմէ մէկը, որ կը մուրրի այս ընդհանուր ուղղութենէն, անոր կը յիշեցնէին. « Նախ հոգիին, յետոյ ապրանքին: »

Զ.

Մկրտիչեան, իր տանը ներքնայարկը գտնուող մեծ մառանք քաշուած էր կնոջը, դաւակներուն ու քանի մը խեղճ դրացիներու հետ: Այս վերջինները, Մկրտիչեանի տունը աւելի ապահով նկատելով, եկած էին հոն պատուարուելու: Ամենքն ալ այդ նուազ օդով, մութ ու խոնաւ մառանին մէջ, թաց պատերուն տակը կձկտած, որսորդէ հալածուող թռչուններու պէս կը դողդղային: Անատուգութեան ահը, սրտիկնուն խորը: Ո՛չ ձայն, ո՛չ ծպտուն: Անոնք իրենց տամուկ, և յուսահատութեամբ լեցուն աչքերը յառած էին մառանի դռնակին: Անոր բացումը ամենուն մահը: Իսկ Մկրտիչեան, ըստ երեւոյթին անխուով կը մնար, և երբեմն ալ քովիներուն քաջա-

լերական խօսքեր կը փոփսար: Սակայն, անոր միտքը շարունակ զբաղած էր փրկութեան կարուկ միջոց մը գտնելու խորհուրդով:

— Այ մի՛ յուսահատիք, շնչեց անկկա յանկարծ, ամենքը անդորրապնող աւիւնով մը ու շարժումով մը: Կարծեմ թէ փախչելու ճամբայ մը գտայ վերջապէս: Սա մեր տան պարտէզէն կ'անցնինք Հայ դրացիներու պարտէզները, և շիտակ կ'երթանք անոնց ծայրը գտնուող ձորը: Ետքը, ձորին մէջէն իջնելով, կը հասնինք գետեզերք, ուր պահոււրտելու տեղեր շատ կան: Ու երբ որ մութ ըլլայ, քաղաքէն դուրս կ'ելլենք, կ'ազատինք: Գիտնալու ենք, թէ այս տեղ մնալը վտանգաւոր է: Մենք հոս կամ սուրէ պիտի անցնինք, և կամ հրդեհի աւերակներուն տակ պիտի թաղուինք: Բայց նախ քան ասկէ դուրս ելլելնիս, վայրկեան մը ինձի սպասելու էք հոս, որ երթամ մեր պարտէզը աչքէ անցընեմ անգամ մը: Խոհեմութիւն պէտք է: Եթէ հոն թշնամի ըլլայ, այն ատեն կուգամ, և ուրիշ միջոց մը կը խորհինք: Ասեն պարագայի մէջ, մի՛ վախնաք, սրտերնիդ ամուր բռնեցէք, և հաւատով եզիք, սիրելիներս, որ երկնաւոր Տէրը պիտի փրկէ մեզ:

Այս ըսելով Մկրտիչեան կամայուկ մը դուրս ելաւ մառանէն: Պահ մը ականջ կախեց: Տան մէջը, վեր վար, ձայն ձուն չկար: Ներսը տիրող գերեզմանային լռութիւնը կը վրդովէին դրսի խուժաններուն հայհուէները, հրազէններու պայթիւնները, հրդեհներու ձարձատիւնները, և զոհերու վայելները: Սակայն քանի մը քայլ առնելէ ետք, կասկածի մէջ ինկաւ: Արդեօք ուշը պիտի չմնայ, մինչեւ որ պարտէզը քննէ ու վերադառնայ զինք սպասողներուն մօտ: Ու վարանում մը ունեցաւ: Քայլերը ետ դարձուց, որպէս զի անոնք ալ իր հետ առնէ: Միւսնոյն ժամանակ մտքէն անցաւ, որ եթէ պարտէզը Թուրքեր մտած են, այդ կողմէն փախչիլը ո՛չ միայն անկարելի պիտի ըլլայ, այլ նաև բոլորը մէկէն պիտի մատնուին: Եթէ միմիայն իր կեանքը ըլլար, կրնար համարձակօրէն յանձնել բախտի առագաստին: Յամենայն դէպս, պարտէզը տեսնել պէտք էր: Ուստի, դարձեալ ուզգուեցաւ

դէպի պարտէզ, այս անգամ վճռականօրէն:

Պարտէզին դուռը կը գտնուէր տան գետնայարկի ներսի գաւթին մէկ անկիւնը: Մկրտիչեան երիտասարդական աշխուժով մը, զրեթէ վազն ի վազ, վեր ելաւ ներքնայարկէն, և գաւթին անցնելով գնաց բացաւ պարտէզին դուռը: Ու դուրս ելաւ:

Է.

Պարտէզը ոչ ոք կար: Մկրտիչեան այդ երջանիկ իրողութեան բոլորովին վստահ եղաւ, երբ՝ որ իր սուր նայուածքը, ելեկարական լամպարի մը պէս պտտացուց պարտէզին ամեն մէկ անկիւնը: Ապա, անիկա, զգոյշ շրջաճայեցութեամբ մը ելաւ մարդասակի չափ բարձրութիւն ունեցող ցանկապատին վրայ, ուրկէ կ'երեւար դրացի Հայերու պարտէզները: Այն կողմերն ալ մարդ մարդասան չտեսաւ: Կայծակի արագութեամբ վերադարձաւ տուն:

Եւ սակայն, Մկրտիչեան, գաւթէն անցած միջոցին խնայաւ, որ խուժանախմբերը իր տան առջեւը հաւաքուած, դրան կացինի հարուածներ կ'իջեցնեն: Ուրեմն անոնց ներս թափուելու վայրկեանը հասած էր արդէն: Շունչը բռնած իջաւ մառան:

— Քալեցէք, վազեցէք, գոչեց հոն գտնուողներուն և բոլորը ձգեց առջեւը:

Կին, մարդ, մեծ ու պզտիկ, թուով տասնևհինգ հոգի ամենը, ելան վեր: Գաւթէն վազեցին, պարտէզ մտան: Ճիշտ այդ պահուն ալ, արդէն տան դուռը կոտրուած, Թուրքերը ներս կը լեցուէին, և ամեն յարկ, սենեակէ սենեակ իյնալով տնեցիները կը փնտռէին՝ սպաննելու համար:

Խուժանէն երկու հոգի, պարտէզի դրան առջեւէն անցած ատեննին, դայն կիսաբաց տեսնելով, կասկածեցան: Բացին, և դուրս ելան, կարծելով որ տան տիրուանքը պարտէզին մէջը կը գտնեն գուցէ: Այդ միջոցին փախչողները բոլոր, բացի Մկրտիչեանէն, արդէն անցած էին միւս պարտէզը, և իրենց վազքը կը շարունակէին: Իսկ Մկրտիչեան դեռ եւս ցանկա-

պատին աչս կողմը կը գտնուէր, ամենէն ետքը մնացած ըլլալով: Ճիշտ ինչպէս իր հօտը պահպանող անձնուէր հովիւ մը, անիկա նախ իր գառնուկներուն ապահովութիւնը ի նկատի ունենալով, ամենուն օգնած էր որ անդին անցնին: Ու երբ ինքն ալ պատէն վեր կը շուլուէր, ոտքերու դբուտոց մը, և « Անհաւատը կը փախչի » գոչող դաժան ձայն մը եկաւ ականջին: Սարսուաց: Ոտքը գայթեցաւ: Վար ցատկեց, և ետին դառնալով նշմարեց, որ երկու ծանօթ դբացի Թուրքեր, սուր ու հրացան ի ձեռին, կուգան դէպի իրեն: Անիկա տեսաւ իր վրայ խուժող այդ անվրիպելի մահը, բայց և այնպէս չուզեց որ դարձեալ պատէն վեր ելլէ ու ցատքէ անդին: Վստահ էր թէ Թուրքերն ալ նոյնը պիտի ընէին, և այդպէսով անդին գտնուող հարածականներն ալ վտանգի պիտի մասնուէին: Ուստի, պարտէզի պատին երկայնքն ի վար, և ըստ դիպաց, սկսաւ վազել, ուրիշ կողմէ մը գուցէ կարենալ ազատուելու անյոյս յոյսէ մը մղուած: Ու վազած միջոցին, յանկարծ, իր աջ ուսին վրայ հատու հարուած մը զգաց: Ետեւէն հասած այդ հարուածը այնքան ծանր էր, որ հէք Մկրտիչեան խելայեղ աղաղակ մը հանեց, փռուեցաւ գետին, և զգացած սուր ցաւէն սկսաւ ցնցուիլ ու գալարուիլ արիւնոտած խոտերուն վրայ:

Ը.

Բայց այդ հարուածը տուողը, որ ապշանքով տեսած էր, թէ իր զինուորականի երկայն սուրը կոտորուած էր Մկրտիչեանի վրայ, ոչ միայն այլևս չի կրկնեց հարուածը, այլ նաև բուն հասանքէ մը մղուածի պէս ետ քաշուեցաւ: Անիկա երկիւղածօրէն Աստուծոյ անունը մրմնջեց, և ձեռքը մնացած կէս սուրը մէկ կողմ նետելով, վրայ հասնող իր ընկերը կեցուց, ու ըսաւ անոր խորհրդաւոր եղանակով մը.

— Սուրը կոտրեցաւ, ա՛լ չսպաննուիր: Ետքը մեզի գէշութիւն կուգայ...

— Թո՛ղ Աստուծու սիրոյն դուն ալ, անաստեց ընկերը:

Այդ ինչ պարսպ խօսք է որ կ'ընես: Այս անհաւատներուն արմատը կտրելը պարտք է: Ո՛չ միայն պարտք՝ հապա նաև վարձք ու երջանկաբեր ալ է: Իրաւ է թէ այս մարդը քեզի ալ ու ինձի ալ աղէկութիւններ ըրած է, բայց որո՞ւ հոգ: Ատոնցմէ հատ մը իսկ ողջ թողելու չէ: Սուրը կտարեր է եղեր. է, ինչ կ'ըլլայ ատով: Դուն կատարեալ ապուշ մըն ես: Հիմա նայէ, թէ ես ինչպէս պիտի սպաննեմ զայն այդ կտորած սուրովդ, ու բան մըն ալ պիտի չըլլանք:

Այս խօսքերն ընելով հանդերձ, անիկա իր ձեռքին հրացանը տարաւ ծառի մը կրթնցուց, և գնաց առաւ կէս եղած սուրը, հակառակ ընկերոջը յանդիմանութիւններուն ու պընդուձներուն: Այն ատեն, Թուրքը, կատաղօրէն Մկրտիչեանի վրայ խոյսցաւ: Անոր գլուխը բռնեց, դարձուց և իր դարշապարին տակն առաւ: Ապա, ոչխար մը մորթելու պէս, անոր պրկուած վիզը կտրեց, և անգլուխ մարմինը հրեց անդին: Եւ արիւնակաթ սուրը ձօձելով, դաժան քրքիջներ արձակելով և յաղթական քայուածքով մը կ'երթար հրացանն առնելու, նկատեց, որ իր ընկերը սարսափահար ձայներ հանելով դիւահարի մը պէս կը փախչէր, առանց ետին նայելու: Մարդասպանը զարմանքով ու քիչ մըն ալ վախով, շուրջը դիտեց, հասկնալու համար, թէ ինչ կը դառնար:

Ու անոր աչքերուն երեւաց, որ զոհին գլխատուած մարմինը ոտքի ելած է, և ձեռներուն մէջ արիւնոտ գլուխը բռնած կը քալէ, կուգայ իրեն վրայ: Անիկա չուղեց հաւատալ տեսածին: Աչքերը շփեց: Սակայն անգլուխ մարմինը շարունակ կը մօտենար: Զանազ փախչիլ ընկերոջը պէս: Սրունքները կթոտեցան: Զգացած ահէն արիւնը սառեցաւ: Դէմքը կիրի գոյն առաւ, աչքերը գոցուեցան, և ինքն իր վրայ օրօրուելով, կործանուեցաւ գետին, ու մէջ մըն ալ չերերաց տեղէն:

Մեռած էր ան:

ԹՈՒՐՔԸ ՀԱՅՈՒՆ ՊԱՅԱՊԱՆ

Ա.

«1 Օգոստոս, 1896, Կ. Պոլիս»

Սիրելի մայր իմ և քոյր իմ.

Այս անգամ, դեռ սովորական երկու շաբաթը չի լրացած նամակ կը գրեմ, որպէս զի անակնկալ հաճոյք մը պատճառեմ ձեզ, և առով ես ալ գոհունակութիւն զգամ:

Երէկ, սիրելի հօրս մահուան տարելիցին առթիւ, գնացի Պալլոզը, և անոր գերեզմանին վրայ հոգեհանգիստ կատարել տուի: Կը հաւատամ, թէ այս պարտականութեամբս բարի հօրս բարի հոգին հրճուեցաւ: Ձեր կողմէն ալ, կրկին ու կրկին անգամ, համբուրեցի անոր տապանաքարը:

Սակայն, ամեն անգամ որ այս մտեղաստանը կուգամ, միշտ աւելի տխուր տպաւորութեամբ մը կը համակուիմ: Մեր Ակնայ հողվրտիքը, երբեք այս տեսակ ազդեցութիւն մը ըրած չէր վրաս: Անշուշտ ասոր պատճառն այն է, որ այստեղ թաղուած են իմ սիրելի հայրս, և ուրիշ անհամար պանդխտութեան զոհեր: Երբ մարդ այս անսխառունակ հողակոյտերը կը դիտէ, կարելի չէ որ դառնութեամբ չի խորհի անոնց մէջ պառկողներուն վրայ: Արդեօք, այդ հայրենեաց ու սրտի սիրելեաց կարօտովը խորովուող հէք թշուառ արարածները հրքան վշտահարած են իրենց հոգին աւանդած պահուն...: Արդեօք ինչ խռովքներու և յուսահատ տանջանքներու մէջ դալարած են այն սեւ համոզումով, թէ վրանին լացող մը իսկ պիտի չունենան, երբ իջնեն գերեզման:

Այս կարգի ցաւագին մտածումներով պաշարուած, տարտամ նայուածքս ամեն կողմ փռուած ողբատեսիլ հողակոյտերը հովանաւորող նոճիներուն վրայ, կանգնած էի դեռ հօրս գերեզմանին քով, երբ տեսայ, որ Ազգային Հիւանդանոցէն մեռել մը բերին հեւ ի հեւ: Ահաւասիկ նոր մըն ալ, ըսի ինքնիրենս: Արդարեւ պանդուխտ և անտէր մեռեալ մըն էր բերուածը: Երկու հոգի իրենց ուսերուն վրայ կը կրէին անոր ճաղը: Բացուած փոսը քանի մը քայլ անդին կը գտնուէր: Ո՛հ, կեանքիս մէջ երբեք չպիտի մոռնամ այդ «մեռելթաղ»ը...: Հազիւ թէ ճաղը գետինը դրին, և ահա, պատանուած խեղճ մեռելին ոտքէն ու դլխէն բռնած, անպէտ աւարկայի մը պէս նետեցին փոսին մէջ, այն տեղ գտնուող տէրտէրը բաներ մը լիւտաց, և սկսեցին հողը վրայ տալ: Ու երբ որ, վայրկեան մը ետքը, ալ մէկը չի կար այդ սեւեախտ էակի գերեզմանին քով, մօտեցայ, ծնրադրեցի, և լացի անոր վրայ . . . :

Այս տխրաւիթ խօսքերը անշուշտ չպիտի ընէի ձեզ, բայց դիտմամբ յիշեցի, որպէս զի գիտնաք, թէ պանդխտութեան մէջ դեռ եւս երկար մնալու գաղափարն իսկ նրքան սոսկում կը պատճառէ ինձի: Բարեբախտաբար, ձեզ շուտով տեսնելու յոյան ունիմ, որով կը սփոփուիմ, կը քաջալերուիմ ու կը գօրանամ:

Ձեր վերջին նամակին մէջ գրած էիք, թէ պանդխտութեանս եօթներորդ տարին լրացաւ, ու ձեզի եօթանասուն տարուան չափ երկար կը թուի այդ ժամանակամիջոցը: Ատոր տարակոյս չունիմ: Ու եթէ ինձի ալ հարցնէք, ես պիտի ըսեմ, որ ո՛չ թէ եօթանասուն, այլ կարծէք թէ եօթը հարիւր տարի է որ ձեզ տեսած չեմ ու կարօտնիդ կը քաշեմ: Բայց, ինչպէս որ արդէն գրած եմ ձեզ, այլեւս վերջ պիտի դնեմ այս պանդխտութեանս: Ու այդ երջանիկ ժամանակը շատ մօտ է արդէն: Երկու ամիս ալ, ու ես պիտի վերադառնամ հայրենիք, ձեր գիրկը: Հետս պիտի բերեմ դրամադուխտ մը, որով մեր ապրուստը ապահովող կանոնաւոր գործ մը պիտի

սկսիմ այդ տեղ, և այլ եւս պէտք պիտի չըլլայ նորէն դիմելու օտարութեան:

Ուրեմն, դուք ձեզ ուրախ դուարթ պահեցէք, միշտ ի նկատի ունենալով, որ քիչ ատենէն պիտի վայելենք խիստ գեղեցիկ կեանք մը: Երկու շաբաթէն նորէն նամակ: Նաւափարեաններուն հինգ ոսկի յանձնեցի այս օր ձեզի համար: Մեր սիրելի Արմենակին նամակը ստացայ. պիտի գրեմ իրեն քանի մը օրէն:

Արդէն կէս գիշեր է, երբ այս տողերը կ'աւարտեմ: Ու ձեր կենդանի յիշատակովը, ձեր խօսքերովը, և ձեր պաշտելի դէմքերու պատկերին վերջիշումովը օրօրուն, անկողին կը մտնեմ քնանալու համար: Վստահ եմ թէ երազիս մէջ ալ, ինչպէս միշտ, այս անգամ եւս ձեզ հետ ըլլալու երջանկութիւնը պիտի ունենամ:

Կարօտալից սիրով ու համբոյցներով ձերդ՝

Վ.Ա.ՀԱՆ Ն. ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ »:

Բ.

Երբ որ քսանամեայ գեղանի Սըբուհին, սենեակի պատուհանին առջեւ կանգնած, եղբօրը իրենց գրած նամակը կարդաց լմացուց, նկատեց որ իր ձերունի մայրը յագուած, կ'արտասուէ: Բնականաբար ինքն ալ յուզուեցաւ: Բայց ինքզինք զսպելով, գնաց գորգապատ ընկողմնարանին վրայ նստած մայրը գրկեց սիրազեղ թափով մը, թաշկինակովը անոր աչքերը սրբեց, և իր վճիտ ու գուրգուրոտ ձայնովը հարցուց.

— Ինչո՞ւ կուլաս, մայրիկ: Մի՞թէ ասիկա լաց պատճառող նամակ մըն է:

— Փառք Աստծու, հառաչեց մայրը աչքերը դէպի վեր բարձրացնելով զոհունակօրէն, հազար փառք Աստծու, ողջութեան նամակ է:

Անիկա առաւ որդւոյն գիրը, մասունքի մը պէս համ-

բուրեց, աչքերուն քսեց, և յետոյ տարաւ ծոցը, կուրծքին վրայ դնտեղեց:

— Այս նամակներն ալ որ չլլան, ըսաւ անիկա կրկին հառաչելով, քաշած կարօտներուս կրնամ՝ դիմանալ:

— Ալ շատը գնաց, քիչը մնաց, մայրիկ: Անոր հայրենիք գալու ժամանակը ահա մօտեցաւ բոլորովին:

— Ախ, պիտի կրնամ մինչեւ եկած ատենը ողջ մնալ:

— Այդ ինչ խօսք է:

— Ինչ գիտնամ, աղջիկս, սիրտս մաշեր ու հատեր է:

— Շատ աղուոր օրեր պիտի տեսնենք, երբ որ դայ եղբայրս: Ինքզինքդ աղէկ պահպանելու ես, որ քաջ առողջ ըլլաս: Եթէ դուն տկար ըլլաս, երջանկութիւննիս կատարելապէս չենք կրնար վազել:

— Իրաւ է ըսածդ, դաւախ, պէտք է որ ապրիմ՝ ու առողջ անձ ունենամ ձեզի համար, որ ուրախ ու երջանիկ ըլլաք: Ու ես ալ, երբ որ ձեզ ատանկ ուրախ տեսնեմ, սիրտ պիտի առնեմ ու դիմանամ իմ սեւ սուգիս ազդած ցաւերուն ու մաշանքին:

— Ի՛նչպէս հոգիս կը թռուրուայ, աչքիս առջեւ բերելով այն աննման օրը, երբ որ Վահանը տան դռնէն ներս պիտի մտնէ: Օհ, ես կը փափաքիմ, որ հասնելուն աւետիսը առնելուս պէս, բարեկամներու հետ մենք ալ երթանք քիչ մը տեղ ընդառանջ, գինքը դիմաւորելու համար: Ի՛նչ կ'ըսես այս գաղափարիս, մայրիկ:

— Ես ալ կը բաղձամ ատիկա, Սրբուս: Մինակ թէ մոռնալու չենք, որ կանոնէ դուրս է կնիկ մարդոց ձամբորդի առաջք երթալը:

— Թող կանոն չլլայ: Մենք կ'երթանք:

— Բայց, աղջիկս, շիտակը որ կ'ուզես, իմ կարճ խելքովս ատիկա գէշ կանոն մը չէ: Կնիկ մարդիկս ի բնէ անանկ տկար սիրտ մը ունինք, որ ինքզինքնիս չենք կրնար բռնել, և դուրս տեղ մըն ալ մեր տանը պէս կը սկսինք լաց ու թղկուն ձգել: Ատիկա, ինչպէս ըսի, մեր ձեռքը չէ:

— Ճիշտ է, կին մարդիկ աղմկարարութեան կողմէ առաջին մրցանակի արժանի են: Սակայն թողունք այս խօսքերը: Հիմա, սիրելի մայրիկս, եղբօրս կամքը կատարելու ու մի և նոյն ժամանակ ինձի հաճոյք մը պատճառելու համար անգամ մը խնդան տեսնեմ:

— Երկուքիդ ալ արեւուն մեռնիմ, որդիք, ապրիք ու զօրանաք.

— Չեղան, չեղան:

— Աղջիկս . . . :

— Չէ, չէ, ես ատանկ «աղջիկս»ով ալ կաշառուող չեմ. հասկցանք: Տես թէ ես ինչպէս՝ պիտի խնդամ հիմա, ու ինձմէ օրինակ առ:

Եւ ուրախ տրամադրութեամբ լեցուած երիտասարդուհին, շնորհալի ծիծաղ մը փրթցուց:

Մայրն ինքն իր վրայ ձիգ մը ըրաւ ու ծպտեցաւ:

— Շնորհակալ եմ, մայրիկ:

— Սա տղուն պատկերը վար առ, ու աչուրներուս մօտ բեր, ուր երեսը նայիմ անգամ մը:

— Իրաւունք ունիս, այսօր զայն չսիրեցիր:

Սրբուհի եղբօրը լուսանկարը պատէն վար առաւ, և երկնցուց մօրը, որ գուրգուրոտ մրմունջներով ձեռները քանի մը անգամ ապակիին վրայ շփեց: Յետոյ իր երեսներուն քսեց, համբուրեց, և սկսաւ հիացական արտայայտութեամբ մը դիտել զայն:

— Էհ, բաւական է, մայրիկ: Տես արեւը դիմացի լեռը ելեր, օրը իրիկուն եղեր է: Ալ պարտէջ իջնենք ու տեսնենք թէ ինչպէս են մեր ծաղիկներն ու կանանչները:

Մայր ու աղջիկ իջան պարտէզ:

9.

Պարտէզը երկու մասէ կը բաղկանար, և մէկը միւսէն աւելի բարձր դիրք ունէր: Բայց անոնք իրարու կից, և ամեն կողմէ ցած պատերով ու ցանկերով բաժնուած էին դրացիներու պարտէզներէն:

Իրիկուան դաժուժիւնը իջած ըլլալով, բոլոր ծաղիկներն ու կանանչները հոգի առած, իրենց գլուխները վեր բարձրացուցած էին: Փչող հովիկ մը մեղմօրէն կ'օրօրէր դանոնք, պտղալից ծառերու սատիկներուն հետ, և անոնց անոյշ բոյրը կը տարածէր ամեն կողմ:

Մայր ու աղջիկ գնացին, վերի եզին տանող սէզուին վրայ նստան: Հեռուէն կը հասնէր Եփրատ գետի ալեաց ժխորը: Աւելի մօտէն կը լսուէր դրացիներու հանած աղմուկները, և փողոցներուն ու տներու երդիքներուն վրայ խաղցող տղոց պուշաութիւնները: Համակ կեանք ու կենդանութիւն ներկայացնող այս համերգին կը միանային ծառէ ծառ ուստաստող թռչուններու բերկրառիթ ձուռողիւնները:

— Մեղք որ, դարձաւ մայրը իր աղջկան, սա ծաղիկները, կանաչներն ու պտուղները չպիտի մնան մինչեւ աղբօրդ գալած օրը:

— Բայց, մայրիկ, միթէ չե՞ս գիտեր որ ժամանակը շատ արագ ու անդգալի կերպով կ'անցնի: Աչքերնիս գոցենք ու բանանք, դարունը եկած է: Իսկ դարնան եղանակին գեղեցկութիւնները աւելի հրաշալի են:

— Անանկ է: Ու գարունը, դուք, քուր ու աղբար ի միասին, հոս, եզիին մէջը պիտի ցատքուտէք: Ես ալ ձեզ պիտի հատուրտամ դարնան: Ծաղիկներուն պէս, ու ձեր անմահական բոյրէն մահին մօտեցող սրտիկս բացուելով կենդանութիւն պիտի առնէ:

— Զիւները հայելուն պէս, ապուր մը հերկել ու մշակել պիտի տանք այս հողերը, և եղինիս պիտի դարձնենք դրախտ մը, ճշմարիտ դրախտ մը:

— Դրախտ մը, ուր դուն ու Վահանա, Աստուծով, թագով ու պսակով դարդարուած, պիտի ծլիք ու ծաղկիք:

Այդ միջոցին, փողոցէն իրենց ձայն տրուեցաւ.

— Մայրիկ, Սրբուկ:

— Ահա եկաւ մեր խենթը, գոչեց Սրբուհի սրտաղեղօրէն ու ժպտազին:

— Խենթ, ո՞վ ըսաւ խենթ, նկատեց մայրը, ինքն ալ ժպտելով: Անիկա շատ խելօք ու աննման տղայ մըն է:

— Սակայն շատ կը ձանձրացնէ մեզ իր այցելութիւններով . . . :

— Ի՞նչ, նշանաձոյ չե՞ս ուզեր տեսնել, աղջիկ:

— Իրաւ որ չեմ գիտեր . . . : Բայց ես կ'ուզեմ որ այս անգամ դուռը քիչ մը ուշ բանանք, ու տեսնենք թէ սա չարածձին որքան պիտի պուռայ կանչէ:

Գարձեալ կանչուեցաւ դրսէն:

— Սրբո՛ւկ, մայրի՛կ:

— Մեղք է, մեղք է տղան: Շուտ գնա՛ դուռը բաց որ ներս գայ:

— Բայց, շիտակը, կ'ուզէի որ քիչ մը սպասցնեմ գլինքը . . . :

— Սրբո՛ւկ, մայրի՛կ, Սրբո՛ւկ, բուռեցաւ երրորդ անգամ: Հոտ չէք: Տունը իրաւէն մարդ չիկայ, թէ ահանջնիդ բամպակ խղիեր էք, որ ձայն չառնէք:

— Եկո՛ւյ, եկո՛ւյ, պատասխանեց Սրբուհի բարձրաձայն, և ուղղուեցաւ դէպի տուն:

Երբ որ անիկա տնէն ներս մտաւ, քայլերն աւելի արագացուց, յետոյ վաղել սկսաւ, և շունչը դրան առջեւ առնելով, բացաւ դայն:

Գ.

Համակրելի և զուարթադէմ երիտասարդը, ռումբի մը պէս ներս իյնալով, համբուրեց Սրբուհին: Ապա, մեղադրական ձեւով մը գլուխն օրօրելով, ըսաւ անոր.

— Ո՞ւր էիր որ այսքան ուշ բացիր դուռը: Բարբառե՛ն, տեսնեմ, ո՞վ յաւերժահարսնեակդ Արմենակայ: Անանկ կ'երեւայ թէ ինձմէ աւելի սիրելի բաներով զբաղած ես . . . :

— Հարկաւ . . . :

— Ուրեմն սպասէ որ քեզի պատժեմ, որպէս զի ասիկա ահանջիդ օղ ըլլայ, և ուրիշ անգամ ասանկ յանցանքի մը մէջ չի գտնուիս:

Ու Սրբուհին կրկին անգամ համբուրելու համար, հակեցաւ դէպի դայն, որ անմիջապէս հեռուն նետեց ինքզինք, և խիստ հրապուրիչ ծպխտով մը սպառնաց Արմենակին.

— Ընդհակառակը ես պիտի պատժեմ քեզ, որ այս առտու բնաւ չերեւայիր ու աչքերս ձամբան թողուցիր:

— Լաւ ուրեմն, քանի որ երկուքս ալ յանցաւոր ենք, եկուր որ զիրար պատժենք...:

Եւ մինչ Արմենակ Սրբուհին կը մօտենար.

— Ի՛ս տի դաս, կանչեց մատաղատի աղջիկը ձեռքը Արմենակի թելին դպցնելով, ու սկսաւ վազել դէպի պարտէզ, մօրը քով:

— Զարածձի, պոռայ Արմենակ, Սրբուհին ետեւէն իյնալով: Կը կարծես թէ չեմ կրնար բռնել քեզ: Ի՞նչն ով ես որ:

Սրբուհի, հեւ ի հեւ հասաւ մօրը մօտ, և սէգուին վրայ նստաւ:

— Տեսա՞ր որ չի կրցար, տեսա՞ր որ չի կրցար, կրկնեց անիկա քնքոյշ ձայնով մը, միամիտ շեշտով մը ու յաղթական, և սկսաւ անզուպօրէն խնդար:

— Զաւակս, ծերունին դիմեց Արմենակին՝ ուրախ դէմքով մը, անանկ կ'երեւայ թէ դուն այս քու նշանածիդ շատ երես կուտաս:

— Այո՛, այո՛, հաստատեց Արմենակ: Եիտակ է ըսածդ մարիկա: Ու՛ ես ալ կը զգամ արդէն, թէ կամաց կամաց երեսներս կը հատնին, ու բոլորովին աներես կը դառնամ...:

— Թէ չէ ինտո՞ր անիկա քեզ այնչափ ատեն կը կեցնէ դուռը:

— Ատոր պատճառը բոլորովին այլ է: Անիկա զիս չի սիրեր...: Ոչ միայն չսիրեր, այլ նաեւ կ'ատէ, ու եթէ ձեռքէն գայ, գաւաթ մը ջրի մէջ պիտի խեղդէ զիս...:

— Զի սիրեր անանկ է, մինակ թէ վրադ հոգի կուտայ, ու եթէ օր մի չի տեսնէ քեզ, խենթ կը դառնայ:

— Իրա՞ւ...: Է՛ ուրեմն, նայինք, դեռ ուրիշ ի՞նչ բաներ կ'ըլլայ, եթէ զիս չի տեսնէ:

— Ա՛լ հերիք է, մայրիկ, մէջ մտաւ Սրբուհի, սրտնեղած ձեւով մը, բայց խնդումներեսով: Ուրիշ խօսք չունիս ընելու: Հիմա այս մեր պատուական պարոնն ալ ըսածներդ բոլոր իրաւ պիտի կարծէ, ու հալած իւղի տեղ պիտի կալէ, քանի որ իր գործին անանկ կուգայ...:

— Դուն անոր ըսածներուն մի՛ նայիր, ու շարունակէ խօսքդ, իմ անուշ բերնիկ մարիկա: Կարծես թէ եղ ու մեղր կը կաթէ պուկունքներէդ:

— Ձեր պատիւովն ու սիրովը ապրեցէք ու այս ազատութեաննուդ յարգը գիտցէք, զաւակներս: Մեր ատենները տեսնուած բան էր, որ նշանածները ասանկ շուտ շուտ իրարու քով գային ու խօսէին, կամ կատակներ ընէին: Անոնք մէջ մը նշանտուքին ու մէջ մըն ալ հարսնիքին օրը իրարու երես կը տեսնէին: Ամենէն շատը մեծ տաղաւարներուն ու բարեկենդանին, այն ալ իրարու հետ չէին կրնար խօսիլ:

— Ուրեմն, ընդմիջեց Արմենակ, երբ որ այն երանելի ժամանակներուն խեղճ նշանածները իրարու մօտ որ կուգային, քէն ըրածի պէս մէջ մէկ կողմ կը նայէին, չէին կրնար անուշիկ սիրոյ խօսք մը ընել, և այլն...:

— Ալ ինչ բաներ: Ամենուն առջեւ խաղք կ'ըլլային, կը լմնային:

— Ջրսէս որ վայն ի վրանիս եկած ու մուխերնիս մարած էր, եթէ դուն ալ այդ փշոտ կանկարի քաղաքականութեանը հետեւող մը ըլլայիր:

— Բայց դեռ հիմա ալ շատ կան հին օրերու մարդոց կարգէն ու կանոնէն անդին չանցնողներ:

— Այսինքն ըսել կ'ուզես Ամերիկեան Հնդիկներ, Հոլանդացիներ, Զուլուներ...:

Սրբուհի խօսակցութեան նիւթը փոխեց:

— Գիտես, Արմենակ, ըսաւ անիկա, նամակ առինք Վահանէն:

— Ո՛ր է: Շուտ տուր որ կարդամ: Տեսնեմք սա մեր աներձագոյու փիլիսոփայ մանչուկը նորէն ինչ ազուոր բաներ գրեր է:

Մերունին ծոցէն հանեց որդւոյն նամակը, և համբուրելով տուաւ Արմենակին, որ բացաւ զայն ու սկսաւ կարդալ:

Ե.

Արմենակ զբաղած էր նամակով: Բարձրաձայն ու ծանր ծանր կը կարդար, իւրաքանչիւր պարբերութեան վրայէն կրկին անգամ անցնելով: Երբեմն ալ կատակերգական բացատրութիւններ կուտար կարդացածի մասին: Մերունին սիրտն ու աչքերը դարձեալ լեցուած էին: Անիկա նստած տեղը կ'օրորուէր, զլուխը կը տատանէր, և փոփոխակի զանազան արտայայտութիւններ կ'ունենար, իր որդւոյն նամակի ամեն մէկ բառին մէջ մէյմէկ նոր աշխարհ գտնելով: Իսկ Սրբուհին որ ոտքի վրայ կեցած, մերթ մտքովը դէպի եղբայրը կը թռչէր և մերթ սրտովը դէպի Արմենակը կը ձգուէր, յանկարծ ցնցում մը ունեցաւ, գունափոխուեցաւ, և նայուածքը դեռին խոնարհեցուց: Դէմք մը երեւցած էր աչքերուն, իրենց քովի պարտէզին մէջէն:

Դրացի Թուրքի մը կը պատկանէր այդ պարտէզը, որուն տիրոջ տունն ալ պարտէզէն քիչ մը հեռուն կը գտնուէր: Իսկ պարտէզին մէջ երեւցողը մանկութենէ ի վեր ծանօթ Ահմէտն էր: Արիւնտ գէմքով երիտասարդ մը: Անիկա կարմրորակ պարեգօտ մը հաղած, և զլխուն կարմիր գտակն ալ մինչև յօնքերուն վրայ ծուած էր: Խիստ յամառօրէն, պազշտ, նախանձոտ, և սարսուղեցիկ նայուածքով մը կը դիտէր Սրբուհին, միւսնոյն ժամանակ իր թեւերը ջղաձիգ գալարումներով կը շարժէր օդին մէջ:

Սրբուհի, որ մինչև իր այդ հասակը հաղարաւոր անգամներ նկատած էր Ահմէտի տարօրինակ նայուածքները, ոչ անոր պատասխան մը տուած, և ոչ ալ մէկուն բան մը ըսած էր այդ մասին: Անիկա, տակաւ, համոզում գոյացուցած էր արդէն, թէ այդ Թուրք տղան, որ Հայ աղջկան մը կը նայի այդպէս շարունակ, և անպատկառ շարժումներ ու նշաններ կ'ընէ,

անշուշտ խիստ վատ, և աղէտաւոր դիտաւորութիւն մը ունի: Ու այդ համոզումը գոյացուցած ատենէն ի վեր, սկսած էր միշտ խուսափիլ Թուրք տղուն հանդիպումներէն:

Սակայն, այդ պահուն, Ահմէտին նպատակաւոր կերպով պարտէզ իջնելը անակնկալ էր. վասն զի անիկա այն ատենները միայն կ'երեւար Սրբուհիի աչքին և կը դիտէր դայն հեռուէն կամ մօտէն, երբ որ այս վերջնայն քով ուրիշ մէկը չէր գտնուեր: Ասկէ դատ, Ահմէտի նայուածքը այս անգամ ամեն ժամանակէ աւելի բուռն և ահասարսուռ խոր ազդեցութիւն մը գործած էին Սրբուհիին վրայ: Եւ ահա թէ ինչու հէք աղջիկը, հակառակ իր սաստիկ ջանքին, չկրցաւ ինքզինք բռնել, և սոսկումի բայագանջութիւն մը հանեց: Ապա, դողդոջուն քայլերով դէպի մայրը յառաջացաւ, ու ինկաւ անոր գրկին մէջ, թէև Ահմէտ անհետացած էր արդէն:

— Ի՞նչ եղար, աղջիկս, խռոված հարցուց մայրը, դայն իր թեւերուն մէջ առնելով:

Արմենակ նամակին ընթերցումը ընդհատելով, փութաց իր խօսեցեալին մօտ: Սրտով յուզուած, բայց երեւոյթով դուարթ:

— Վնչ, վնչ, չորնան չոր խոտերը, կատակեց անիկա: Ցաւդ ինչ է: Սպասէ մէջ մը նայիմ սա բաղկերակդ: Օ՛հասկցայ: Եկուր որ ըսեմ...:

Ու բերանը մօտեցնելով Սրբուհիի ականջին, քանի մը խօսք փսփոաց, և ժպտեցուց դայն:

— Բան մը չունիմ, միամտացուց Սրբուհի իր մայրն ու Արմենակը, հանդիստ ցոյց տալով ինքզինք: Յանկարծ մարելու չափ տկարութիւն մը զգացի վրաս...: Բայց անցաւ...:

Արմենակ վաղեց տնէն գաւաթ մը ջուր բերելու: Մինչ ծերունին, Սրբուհիին ձակատն ու մազերը շոյելով կը շշնջէր.

— Զաւանկա, հիժուի հիմա գուն ինձի ուժ ու սիրտ կուտայիր: Ինչո՞ւ ատանկ եղար, ըսէ նայիմ, ինչո՞ւ ատանկ եղար:

Արմենակ ջուրը բերելով, երկնցուց Սրբուհիին:

— Ա՛ռ, ձեռքովս բերուած սա օրհնած ջուրը, ու խմէ

տեսնեմ: Դէ, շուտ: Եթէ չի խմես, իրաւ որ վրադ կը թափեմ,
զիտցամ ըլլաս:

Սրբուհի ջրէն խմեց քիչ մը, մնացածն ալ ձեռքովը երեսը
չափեց:

— Ա՛լ երթանք տուն, առաջարկեց Սրբուհի, ինքզինք
բաւական հանդարտած զգալով:

— Երթանք, զաւակս, երթանք, ձայնակցեցաւ ծերունին
Սրբուհիին, և ոտքի ելաւ:

Արմենակ Սրբուհիին թեւը մտաւ, և երեքը միասին ուղ-
ղուեցան դէպի տուն:

Զ.

Խռովայոյց տագնապներով լեցուն գիշեր մը ունեցաւ Սրբ-
բուհի: Պարտէզին մէջ երեւցած Թուրք տղուն արիւնոտ դէմքը,
մարդկային դէմքերէ հեռոյնէ դուրս ելած, հրէշային ու
ճիւղապան կերպարանք մը առած էր հէք աղջկան բորբոքած
երեւակայութեանը մէջ: Այդ ահուելի կարմիր ուրուականը
շարունակ անոր աչքերուն առջև, և նոյն օրն աւելի սաստկա-
ցած չարագուշակ զգացումը ներսիդին էր: Ինչ որ կ'ընէր, չէր
կրնար դանոնք իրմէ հեռացնել:

Տիրող խաղաղ գիշերուան մէջ կը բարձրանար Եփրատի
բարձրագոտ ցայդանուազը: Ակնյիներու յաւիտենական օրօրը:
Շրջակայ պարտէզներու մէջէն ալ, մերթ ընդ մերթ իրարու
հետ կը խօսէին գիշերասաւքերը, իրենց տխրաձայն հարց
պատասխանիով. կա՞ս, — կա՛մ. — կա՞ս, — կա՛մ:

— Ո՛ւր էր որ, կը տենար անիկա, այս կա՞ս, — կա՛մ-
ներուն տեղ Արմենակիս սիրտ խաղաղեցնող ձայնը լսէի: Ո՛ւր
էր ոչ ամբողջ էութիւնս ու գոյութիւնս ապահովող իր ներ-
կայութիւնը վայելէի այս պահուս:

Վրան ջերմ ու տենդ կուգար: Իսկ երբ պատահէր, որ
վաչրիկ մը աչքերը փակուելով ինքնամոռացութեան մէջ իյնար,
յանկարծ կը սթափէր ընդոտ, և անկողնին մօտը վառող մոմի
պատրոյզը քնթառով մը կը մաքրէր, որպէս զի աւելի լաւ

լուսաւորուի ննջասենեակը: Ու միշտ զգոյշ կը մնար ուէ աղմուկ ու շշուկ հանելէ, մօրը քուեր չխանդարելու համար:

Եւ սակայն, եղաւ վայրկեան մը, ուր անոր այնպէս թուեցաւ, թէ իր դիմացը կանգնող կարմիր ուրուականը կը շարժի, կը քալէ, և իրեն վրայ կուգայ...:

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, փրկէ զիս, մտքովը աղօթեց անիկա, վախով ու հաւատով, չհամարձակելով նոյն իսկ անկողնին մէջը շարժիլ, կամ տեղէն ելլել:

Աղօթքին վրայ, հրէշային պատկերը անհետացաւ աչքերուն առջեւէն: Բայց և այնպէս, անոր սարսափելի գաղափարը ոչ միայն անջնջելի մնաց իր մէջ, այլ նաև հետզհետէ սկսաւ միտքը աւելի տանջել, արիւնը աւելի սաստիկ վրդովել, և ջղագրգուութիւնը իր ծայր աստիճանին հասցնել:

Եւ ահա, այդ միջոցին, կարծեց լսել ներսէն կղպուած ննջասենեակի դրան սարսիլն ու անոր փականքին և ծխնիներուն ձունջելը: Անիկա այս անգամ ինքզինք բոլորովին կորսնցուց, ահաբեկ ձիչ մը արձակեց: Յետոյ, պառկած տեղէն խելագարի պէս վեր թռաւ, և վազեց մտաւ մօրը մահիճը, որ իրենէն քիչ մը անդին, նոյնպէս տարածուած էր գետնին վրայ:

Մայրն արդէն արձակուած ձիչէն յանկարծ արթնցած էր: Եւ մինչ, ինքզինք կը ջանար գիտնալ, թէ ինչ կը նշանակէր այդ ձիչը, իր գրկին մէջ գտաւ դողահար աղջիկը: Ու ինքն ալ դողերու մատնուած, հարցուց անոր.

— Ի՞նչ պատահեցաւ, աղջիկս:

— Մայրիկ, մայրիկ...:

— Դուն իրիկուրնէ ի վեր բան մը եղեր ես:

— Սա դուռը կոտրուելու ու բացուելու ձայն մը առի:

— Իրան:

Երկուքն ալ շունչերնին բռնած, և իրենց ամբողջ էութեամբ լսողութիւն կտրած, սպասեցին պահ մը:

— Ո՛ւր է ձայնը:

— Չեմ գիտեր, միայն թէ լսեցի: Դեռ սիրտս կը զարնէ:

Մայրը ձեռքը տարաւ աղջկանը կուրծքին վրայ: Յետոյ

զայն աւելի պինդ կերպով սեղմեց իր գրկին մէջ:

— Մի վախեր, հանդարտէ ու միամտէ: Բան մըն ալ չիկայ: Աստու աչն ու աջը կը պահպանէ մեզ: Մեր դրացիները, Հայ թէ Տաճիկ, աղէկ մարդիկ են ամենն ալ:

Անոնք այլևս չկրցան քնանալ: Խօսեցան այլևայլ նիւթերու վրայ: Գիշերը կ'անցնէր տակաւ, և արշալոյսի նշոյլները նշմարելի կը դառնային:

— Ա՛լ ելլենք, աղջիկս, լոյսը բացուեր, առտու եղեր է: Մեղք է ասկէ ետք պառկիլը:

Այդ պահուն արդէն յաջորդաբար լսուեցան եկեղեցեաց կոչնակներու հնչիւնները, և խօսող աքաղաղներու ձայները:

Մայր ու աղջիկ հագուեցան, անկողինները ժողվեցին, և ծաղած լոյսէն սրտապինդ, սենեակէն դուրս ելան, գնացին խոհանոց: Լուացուեցան, երեսնին խաչակնքեցին: Ապա, ըստ սովորութեան բարձրացան երդիք, ուր դէպի արեւելք դառնալով, միասին ծունր իջան, և սկսան աղօթել:

է.

Մարդարեւեց տան մէջ սովորական խաղաղ կեանքը վերըսկաւ խռովացոյց պիշերուան յաջորդ օրը:

Իրիկուան կողմ, մայրը տեսնելով, որ աղջիկը հակառակ ամենօրեայ սովորութեան, պարտէզ երթալու խօսք չըներ, ինքը յիշեցուց.

— Եզի իջնելու չենք, Սրբուս:

— Այս օր ամենեւին տրամադրութիւն չունիմ...:

— Աղէկ, այն ատեն աղբօրդ նամակը գրէ:

— Շիտակը, նամակ գրելու ալ փափաք չեմ գղար այս պահուս:

— Ինչո՞ւ: Ի՞նչ ունիս: Տեղ մը կը ցաւի:

— Ոչ, ունէ տկարութիւն չունիմ, մայրիկ, սիրտդ հանգիստ պահէ: Միայն անտրամադրութիւն մը կայ վրաս, և ինչ որ կ'ընեմ, չեմ կրնար ազատիլ անկէ:

— Դուն ատանկ բաներ չունէիր, դաւակա: Ինձի անանկ կուգայ որ պիշերուանս պարապ վախդ քեզ այս օր ատանկ ըրաւ: Ինչ որ է, հիմա Արմենակը կուգայ ու քեզ ատանկ երեսկախ չի թողուր:

Այդպէս ալ եղաւ: Արմենակին երեւումովը բոլոր դէմքերն սկսան ուրախութեամբ փայլիլ:

— Մայրիկ, դիմեց երիտասարդը ծերունիին, որոշեր եմ որ այս իրիկուն ձախ ձեռքդ պազնեմ:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետեւ աջդ շատ պազնելով մաշեցուցի կարծեմ:

— Միշտ այդ շէն բնութիւնովդ մնաս, տղաս:

Արմենակ դալէն ի վեր, Սրբուհին չտեսնելու տուած էր:

— Իսկ սա մեր պատուական օրինորդը ուր է, որ մէջ տեղը չկայ: Կ'ուզէի պինքը տեսնել, որովհետեւ խիստ կարեւոր դադանիք մը պիտի հաղորդէի իրեն...: Անանկ բան մը որ...

Եւ խօսքը առկախ թողնելով, դարձաւ, քալեց դէպի Սրբուհին, աչքերը դէպի ձեղունը: Ու անոր դպաւ:

— Օ, Օրիորդ, դուք հոս էք եղեր:

— Օ, Պարոն, դուք հոս էք եղեր, միւնտցն ձեւով կատակեց Սրբուհի, և քիչ մը անդին քաշուեցաւ:

Արմենակ, ձեռները բերնին շուրջը բոլորելով, մօտեցաւ Սրբուհիի անանջին: Եւ փոխանակ բան մը ըսելու, ախորժանօք ու կոկորդալիք ծիծաղ մը ձգեց: Յետոյ, անմիջապէս, խլեց Սրբուհիին ձեռքը, նայնպէս դնաց ծերունիին ձեռքը բռնեց, և երկուքը միասին իրեն հետ բռնի քաշելով, սկսաւ պզտիկ տղու մը պէս խենթ ու խելառ ցատկրտել սենեակին մէջ: Անդադար ցատկելով հանդերձ, քթին տակէն ալ խաղ մը կը մրմռար:

Քիչ ետքը, ամենն ալ դառնալէն յոգնած, ու խնդալէն թուլցած, ինկան մէյ մէկ կողմ:

— Խենթո՞ւկ, խենթո՞ւկ, հեւհեւաց Սրբուհին, ձեռներովը կողերը բռնած:

— Ուր էր որ Վահանս ալ հիմա հոս ըլլար, ու մեզի

հետ ան ալ ուրախացնէիր, սիրաւը քաշեց ծերունին, միեւնոյն ժամանակ տակաւին չկրնալով զսպել իր խնդուքը:

Եւ ի պատասխան ծերունիին, Արմենակ անմիջապէս որոշեց.

— Ահա ես ալ իրեն նամակ մը պիտի գրեմ հիմա, և պիտի հրամայեմ, որ նամակս ստանալուն պէս, ցորեկ ըլլայ թէ զիշեր, ի մէջ զիշերի թէ ի հաւախօսի, ճամբայ ելլէ ու գայ: Ալ մէկ երկու ամիս սպասելը ինչ պիտի ըլլայ եղեր: Հարկաւ գտակը լեցուցած է ոսկիով: Վաստկածը իր թունելրուն ալ ու ծոռներուն ալ կ'օգտէ:

— Ես ալ պիտի գրեմ որ աւելի շուտ գայ, Արմենակին ձայնակցեցաւ Սրբուհի: Ի՞նչ կ'ըսես, մայրիկ:

— Գրեցէք, ձագուկներս, գրեցէք: Ըսէք որ ալ իր կարօտին չեմ դիմանար, ու համբերութիւնս հատեր է:

Արմենակ դուին օրօրելով, խօսքը ծերունիին ուղղեց.

— Դուն քու Բալլիդ լաց, մարիկա, ես ալ իմինա: Ես կ'ուղեմ որ այդ տղեկը շուտ մը գայ ու կարգուի, որպէս զի մենք ալ սա մեր անկարգութենէն դուրս ելլենք օր առաջ...

Ու Սրբուհիին դառնալով հարցուց.

— Անանկ չէ:

Անանկ չէ...:

— Օ՛, այդ քու «անանկ չէ»դ հասկնալի է: Լեզուդ « ոչ » կ'ըսէ, իսկ աչքերդ « այո » կը գոռան: Չեմ ուզեր, գրպանս ձգէ: Ինչ որ է, այլ ևս նատինք ու նամակնիս գրենք:

Եւ Սրբուհի ու Արմենակ մէյմէկ թուղթ ու գրիչ առնելով, նստան Վահանին նամակ գրելու:

Ը.

Այդ նամակագրութենէն քանի մը օր ետքն էր, որ Պոլսէն խիստ ծանր, ընդհանուր գուժկան լուր մը հասաւ Ակը: Նոյն օգոստոս ամսուան Հայոց կոտորածը տեղի ունեցած և անոր սարսափն ու սուգը Պոլսէն տարածուած էր Հայաստանի բոլոր

զաւառները: Աւելի խոր թախիժով մը համակուած էին մասնաւորապէս այն քաղաքներն ու գիւղերը, որոնք շատ պանդուխտ ունէին Պոլիս: Ու ասոնց կարգին մէջ, ամենաառաջինը կը համարուէր Ալը:

Արդ, այն Ակնցիները, որոնք ազատուած էին աղէտէն, փութացած էին ամենն ալ հեռագիր քաշել հայրենիքը իրենց սիրելիներուն, թէ իրենք ողջ և առողջ են:

Ակնայ փողոցներուն մէջը, անսովոր երեւոյթներով կը վիտային ծերունի ծնողներ, երիտասարդուհի ամուսիններ, պատանիներ ու մանուկներ: Անոնցմէ ոմանք տխուր ու տրտում, մեռելագոյն, և արտասուալից աչքերով: Ուրիշներ ժպտաղէմ, և ուրախ ոգեւորութեամբ մը կայծկլտուն: Ողջութեան հեռագիր ստացողները կը փութային իրարու աչք լուսելու: Չստացողներն ալ ասդիս անդին ինկած, իրենց սիրելիներուն վրայ տեղեկութիւն կը հարցնէին: Անմիջապէս, և կամ մէկ երկու օրուան ընթացքին մէջ, հեռագրուոր չառնողները, իրենց յոյսերը կը վերապահէին թղթաբերի ժամանումին, որուն կը սպասէին հոգեմաշ անհամբերութեամբ մը:

Արդարեւ, դէպքէն յետոյ մեկնող առաջին թղթաբերը տրամաթախիժ շատ սրտեր ուրախացուցած էր: Եւ սակայն, դեռ կային, որ երկրորդ թղթաբերին կը սպասէին, իրենց չարագոյժ զգացումները մէջերնին խեղդել ջանալով: Ութ օր ետք, հասաւ յաջորդ սուրհանդակն ալ: Այս անգամ, անստուգութեամբ հիւժող թշուառներէ ոչ մէկը չերջանկացաւ: Ելած նամակները կը պատկանէին անոնց, որոնք ողջութեան հեռագիր և կամ թէ նամակ ստացած էին արդէն: Միայն թէ այս երկրորդ սուրհանդակով եկած նամակներուն մէջ յիշատակութիւններ կային գրողներուն կողմէ իրենց այն ազգականներու, բարեկամներու ու ծանօթներու մասին, որոնք զոհ գնացած էին կոտորածին:

Մարգարենց տան մէջ սրտաճմլիկ վհատութիւն մը կը տիրէր: Ոչ միայն հեռագիր ու նամակ չի կար Վահանէն, այլ նոյն իսկ ուէ մէկուն կողմէ տեղեկութիւն մը չէր տրուած

անոր վրայ: Հէք ճերունի մայրը, վշտէն ու կակիճէն հիւանդացած, ինկած էր անկողին: Սրբուհին, եղբօրը մասին զգացած ցաւը սքօղելով, կ'աշխատէր մայրը մխիթարել Արմենակին հետ, որ հիմա օրը քանի մը անգամ կ'աչցելէր, և դանոնք միայնակ չէր թողուր:

— Այս ի՞նչ ձուն է որ եկաւ գլխուս, կը հեծեճէր ճերունին հոգեմորմոք: Ոչ ինքը գիր դրկեց ու ոչ ալ մէկը բան մը ըսաւ անոր վրայ: Ախ, որդի, ո՞ւր ես: Ի՞նչ եղար դուն, իմ անուշիկ գառնուկս: Ես կը մեռնիմ այս ցաւէս: Մարիկ Աստուածածին, երեսս նայէ ու ողորմէ:

— Համբերէ, մայրիկ, սիրտ կուտար շարունակ Սրբուհի: Կարելի է անանկ տեղ մը և անանկ վիճակի մը մէջ կը գրտնուի, որ չկրցաւ մինչեւ հիմա լուր մը տալ: Փառք Աստուծոյ, մեղ յուսահատեցնող բան մը չի լսեցինք իր վրայ: Գէշ լուրը շուտ կը հասնի: Եր ողջառողջութեան բարի յոյսովն ու հաւատքովը մնանք ուրեմն:

Երբորդ թղթաբերի ժամանման նախորդ երեկոյին, Արմենակ Մարգարենց տունէն ներս մտաւ աւելի ուրախ տրամադրութեամբ մը:

— Ձեզի բան մը ըսեմ, առաջին խօսքն եղաւ անոր, ինձի անանկ կուգայ, թէ վաղը անպատճառ նամակ պիտի ելլէ Վահանէն:

— Վահանէս նամակ, ոգեւորուած գոչեց ճերունին, ազդուելով Արմենակի վստահ շեշտէն:

— Այն, ըսածս կը հաստատեմ, և ձեզ կ'ապահովեմ, որ վաղուան սուրհանդակով նամակ ունինք անկէ: Ես անձամբ պիտի երթամ նամակատուն ու առնեմ այդ նամակը, ճիշտ ձեռօքս դրածի պէս:

— Աստուած լսէ ձանիկդ, զաւակս:

Որդւոյն ցաւովը հիւանդ մօր կուրծքէն սփոփանքի հաւառանքներ ելան: Անիկա այն գիշերը, զօրաւոր ներշնչումներու քարերար ազդեցութեան տակ, ինքզինք մոռցաւ, և լաւատես մտածումներով սիրտը թրթռուն, երկար ու երկար ժամերով

ասդիս անդին դարձաւ անկողնին մէջը: Բայց յետոյ, առտուան կողմ, տկար ջիղերը բոլորովին յոգնեցան: Անիկա վրան անդիմադրելի թուլութիւն մը զգաց, աչքերը խփեց, և քնացաւ:

Հուսցաւ յաջորդ օրուան առտուն: Ու ծերունին արթնցաւ: Միայն թէ իրիկուան բարեյոյս ոգեւորութեան տեղ խռոված երեւոյթ մը ունէր: Անիկա ջուր ուզեց Սրբուհիէն: Երեսը լուաց, և անկողնին մէջ արտասուագին ու պաղատագին աղօթք մը ըրաւ Աստուծոյ, որ արժանացնէր զինքը իր դաւկէն ողջութեան լուր մը առնելու երկնային երջանկութեան:

Ապա, աչքերը դուռը, անհամբեր, անհանգիստ ու բարախուն սրտով, սպասեց Արմենակի գալուն:

Թ.

Արմենակ ծերունին խաբելու ծրագիրը պատրաստած էր արդէն, Սրբուհիի համաձայնութեամբ: Գիշերուրնէ կեղծ նամակ մը պատրաստած էին, ճիշտ Վահանի ձեռագրին ու անոր գրելու ձեւին նմանութեամբ: Այդ յուսադրական նամակը պատրաստած ժամանակնին անոնք խղճահարական տագնապէ մը բռնուած էին: Սրտերնին սեղմուած, և ձեռքերնին դողացած էր: Երկուքն ալ իրենց կեանքին մէջ առաջին անգամն էր որ լուրջ, ծանր և պատասխանատու կեղծիքի մը կը դիմէին: Եւ սակայն անոնք շուտով հանգստացուցած էին իրենց խիղճն ու սիրտը սա պարզ մտածումով, թէ ծերունին այդ կերպով միայն պիտի կրնային յոյս ու մխիթարութիւն տալ: Այդ միջոցը ժամանակ մը հոգեպահ պիտի ընէր զայն, ապա թէ ոչ ան կրնար վշտէն մեռնիլ: Իսկ վերջն ալ, ո՛վ գիտէ, գուցէ բարեպատէ՛հ դիպուած մը տեղի ունենալով, ցանկալի անակնկալ մը յառաջ գար: Չէ՞ որ արդէն Վահանի զոհ գնացած ըլլալու մասին ալ լուր մը առած չէին:

Օրուան ժամերը քանի կը յառաջանային, իր դաւկի բարի լուրին սպասող մօր տկար կուրծքին բարախումն ալ այնքան կ'աւելնար:

— Ուշ մնաց Արմենակը, անհանգստութեամբ դիմեց անիկա իր աղջկան: Մինչև հիմա եկած պիտէր:

— Բայց մայրիկ, դեռ կէսօր չեղաւ: Մինչեւ որ բոլոր նամակները ցրուեն, բաւական ժամանակ կ'անցնի: Եւ յետոյ խնդիր է, թէ սուրհանդակն ալ եկաւ...:

— Չմեռ է որ ուշ հասնի:

— Ո՛վ գիտէ: Կրնայ բան մը պատահած ըլլալ և սովորական ժամանակէն ուշ գալ: Չեղած ու չըլլալիք բան չէ...:

— Մի՛ ըսեր, զաւակս, մի՛ ըսեր: Ես կը վախիմ որ համբերութիւնս կը հատնի: Ա՛խ, այս գիշերուան տեսած երազս...:

— Անպատճառ եղբայրս տեսած ըլլալու ես:

— Այո: Բայց երնէկ աչքերս կուրնային ու խեղճ տղեկս այն վիճակին մէջ չի տեսնէի իմ առջեւս...:

— Ի՞նչ ըսել է:

— Առտուրնէ ի վեր կ'ուզէի միտքէս հանել ու քեզի ալ բան մը չըսել: Չի կրցայ:

— Իրաւ որ, ինչ կերպով որ ալ ըլլար, ես պիտի կամէի որ զինքը տեսնէի վայրկեան մը առաջ:

— Չորնամ, ինտոր ալ իմ խեղճ ձագուկս մարդասպանի պէս ձեռքերն ու ոտքերը կապած, բերին աչքիս առջեւէն անցուցին...:

Այս խօսքերուն վրայ ծերունին ձեռքերը զարկաւ գլխուն, և վշտով ու սոսկումով պաշարուեցաւ վերստին: Սրբուհիին դէմքն ալ գունատեցաւ: Սակայն անիկա իր այլայլութիւնը յայտնի չընելու համար, անտարբեր ձայնով մը հարցուց.

— Նայինք, ետքը ի՞նչ է եղեր:

— Բայց զաւակս մեղք մը չունէր: Անոր ձակատը սուրբի մը ձակտին պէս անարատ, կը փալփար: Ուզեցի զինքը գրկել: Քովը կեցող մարդակերպ դեւերը չի թողին: Ու այն ինչ նայուածք էր որ ձգեց վրաս, իմ անմեղուկ գառնուկս...: Չորնամ ու կռնծիմ:

Այդ միջոցին դռնահարին ձայնը լսուեցաւ:

— Դճուը, գոչեցին մայր ու աղջիկ միաբերան, զարհուրելի երազէ մը արթնցած:

Սրբուհի վազելով սանդուխներէն իջաւ վար: Ու ծերունին ալ չկրցաւ պառկած դիրքին մէջ մնալ: Ելաւ, նստաւ, արագաբար իրարու վրայ քանի մը անգամ խաչակնքեց երեսը, և շունչը բռնած՝ սպասեց:

Եւ ահա վարէն Արմենակի ու Սրբուհիի ուրախ ձայները բարձրացան.

— Աչքդ լոյս, մայրիկ, նամակ կայ:

Իսկապէս ալ, հէք ծերունիի աչքերը լուսողողուեցան: Արտասուաց կաթիլներ սկսան գլորիլ երեսն ի վար: Անիկա, իր ահագին ուրախութենէն ինքզինք յանկարծ քաջառողջացած զգալով, ոտքի ելաւ: Ու ո՛չ միայն կանգնեցաւ անկողնին մէջ, այլ նաև քալեց, զնաց մինչև սենեակին դուռը, վայրիկ մը առաջ դաւկին նամակը համբուրելու անպարագրելի փափաքով մը լեցուած:

Ժ.

Անիկա, խլելու ձեռով մը, արագաբար առաւ նամակը Սրբուհիի ձեռքէն, և տարաւ ամուր մը սեղմեց իր շրթունքներուն վրայ: Բայց Սրբուհի և Արմենակ ափիբերան մնացին, տեսնելով ծերունիին ոտքի ելլելը:

— Այդ ի՞նչ է, աղաղակեցին երկուքը մէկէն, և իրենց շփոթումէն, յուզումէն ու ուրախութենէն գրկելով զայն, առաջնորդեցին մինչև անկողնին քով:

Ծերունին չէր լսեր անոնց խօսքերը: Նամակը երկու ձեռքովը շարունակ սեղմած շրթանցը վրայ, գուրգուրագին հեկեկանքներ կ'արձակէր, և անհասկնալի բառեր մը կը մրմնջէր:

— Նստէ, մայրիկ, նստէ, կարծեմ թէ շատ անհանգիստ ես, զգացուց վերջապէս Սրբուհի մօրը, որ իր վատոյժ, տկար սրունքներուն վրայ կը դեղեւէր ու կը տատանէր արդէն:

Ծերունին նստաւ անկողնին մէջ, ակնոցը դրաւ աչքը, դողդղալով բացաւ նամակը, և սիրակաթ նայուածք մը ձգելով

վրան՝ սկսաւ կարդալ. « Միրելի մայր իմ, և քոյր իմ... »:

— Ախ, չեմ կրնար կարդալ, աչքերս խփիշ բփիշ կ'ըլլան: Առ, աղջիկս, դուն կարդա:

Սրբուհի շարունակեց նամակին ընթերցումը: Վահան կը նկարագրէր, թէ ինչեր պատահեցան Պոլիս: Գիտէր, թէ նամակը ուշ մնալուն նրբան սրտադողերու ենթարկուած ու գուցէ յուսահատած ալ էին: Սակայն այդ յապաղումը իր կամաւ եղած չէ: Միայն թէ ինքը բոլորովին առողջ է, և իր մասին հոգ ընելու ուէ պատճառ չի կայ: Ու նամակը կը վերջացնէր ըսելով, թէ հետզհետէ կը պատրաստուի ուղեւորիլ դէպի հայրենիք...:

— Իմ խեղճ գաւակս, հաւաչեց ծերունին, երբ լրացաւ նամակին ընթերցումը, արդեօք ինչ ահեր ու վախեր անցուցեր է:

— Է, հիմա գոհ չե՞ս այս նամակէն, որ դարձեալ ատանկ խօսքեր կ'ընես, գոչեց Արմենակ դուարթօրէն: Իրաւ որ դուն զարմանալի կնիկ մըն ես, և զիս այնքան կը բարկացնես, որ սատանան կ'ըսէ ելիր, տանը մէջ ինչ որ կայ չի կայ բոլորը կոտրուէ, ջարդ ու փշուր ըրէ ու չաթը թափէ:

— Կ'ընես, կ'ընես, գիտեմ որ կ'ընես, հեզօրէն հաստատեց Սրբուհի, գլուխն օրօրելով, և դէմքին վրայ բռնազբօսիկ ժպիտ մը նկարելով:

— Ի՞նչ, կը կարծես որ չեմ կրնար ընել ըսածս, պոռաց Արմենակ, և կանգնած տեղը սկսաւ մարտական խոշոր շարժումներ ընել: Թ՛ող զիս, թ՛ող զիս...:

— Բայց քեզ բռնող մը կայ:

— Թ՛ող զիս կ'ըսեմ, ալ համբերութեանս դաւաթը լեցուեցաւ ու կը վաթի:

Ծերունին Արմենակի կատակերգական խօսքերուն ու ձեւերուն դէմ չկրցաւ բռնել ինքզինքը ու խնդաց:

Արմենակ հասած էր իր նպատակին:

— Ինչ որ է, գնա՛ նորէն սա կնկանը շնորհակալ եղիր, որ բարկութիւնս քիչ մը անցուց, թէ չէ քեզի ցոյց պիտի տայի, Սրբուհ կս, ինչ ես: Ես քու անանկ գիտցածներէդ չեմ

և ըսածս անպատճառ կ'ընեմ, եթէ նոյն իսկ աշխարհք իրար
զայ ու վերջին դատաստանի օրն ըլլայ, հասկցամ:

Եւ Արմենակ, ինքզինք ուռեցնելով, բռնի, դօրաւոր ու
տիրական հազ մը փրթցուց:

— Ծաղրածն ուրիշ...:

— Օ՛, շնորհակալ եմ, Օրիորդ, ձեր ինձ ըրած այդ խիստ
փաղաքշական պատիւին համար, որուն արժանի...

Արմենակ դեռ խօսքը չէր աւարտած երբ սանդուխներէն
ստնաձայներ լսուեցան:

— Գուռը բայ ենք թողած, բացազանչեց Սրբուհի, մոռա-
ցութեան մը անախորժ հետեւանքին առջեւ յանկարծակիի
դալով:

— Ո՞վ է այն, պոռայ Արմենակ, և ուղղուեցաւ դէպի
սենեակին դուռը:

Բայց հազիւ թէ երկու քայլ առաւ անիկա, երբ սեմին
վրայ երեւցաւ Մանուկ աղբարը, թաղին համակրելի դէմքերէն
մէկը, քրտինքներու մէջ ողորուած ու շունչը կտրած:

— Ես եմ, ձայնեց անիկա ցնձագին. աչքերնիդ լնա,
Վահանը եկաւ:

— Վահանը եկաւ, գոչեցին երեքը միաբերան, անհաւա-
տայի դիպուածին ու անակնկալ երջանիկ աւետիսին առջեւ
ապուշ կրթած:

— Այո, եկաւ, և ուր որ է հիմա ներս կը մտնէ:

Ամենն ալ իրար անցան: Իսկ Մանուկ աղբար, որ զգացած
էր թէ իր փուխ սիրտը չպիտի կրնայ դիմանալ տեղի ունե-
նալիք տեսարանին հանդէպ, քրտինքները սրբեց և կամացուկ
մը կծիկը դրաւ:

ԺԱ.

Նոյն վայրկեանին, արդարեւ, Վահան ներս մտաւ սենեա-
կէն: Մայր ու որդի գրկուեցան: Մայրը չկրնալով ժուժել վրան
իյնող լեռնազանգ երջանկութեան ծանրութեանը տակ, նուա-
ղեցաւ, և տղուն թեւերուն մէջէն ինկաւ անկողնին վրայ:

Սրբուհի ջուրի վազեց: Արմենակ սենեակին պատուհանները բացաւ: Սակայն շատ ջանք սկսոք չեղաւ ծերունին սթափեցընելու համար: Ու երբ որ անիկա աչքերը բացաւ, դարձեալ գրկեց պանդխտութենէ և մահէ ազատուող իր զաւակը:

— Վահան, որդիս, այս դո՞ւն ես որ եկեր ես:

Վահան բառ մը իսկ չէր կրնար հանել բերնէն:

— Դո՞ւն ես, իրաւ դո՞ւն ես, կը շարունակէր ծերունին հեկեկանքները աւելի սաստկացնելով, և ջղաձգօրէն ցնցուող թեւերուն մէջ աւելի ուժեղ թափով մը սեղմելով իր որդին: Տեսա՞մս երազ չէ, որդիս: Բայց դուն մինակ ես: Հնչո՞ղ ուր է...: Ինչո՞ւ չեկաւ ան, ու օտար հողվրտիքները պառկեցաւ...: Ինչո՞ւ մեզի ասանկ թողուց ու զլուխն առաւ գնաց...: Ինչո՞ւ, ըսէ իմ որդի, ինչո՞ւ...:

— Ա՛յ բաւական է, մայրիկ, գոչեց Վահան, սիրտը փղձկած, և ուզեց մօրը գրկէն բաժնուիլ:

— Բաւակա՛ն, ինտո՞ր բաւական, դաւակա: Այս քանի՞ տարի է որ տեսուդ գրկուած կ'ապրէի: Հիմա որ եկեր ողջ առողջ գիրկս ինկեր ես, ալ կրնամ ես իս բռնել ու քեզմէ զատուիլ:

— Է՛յ, այստեղ ուրիշներ ալ կան, բողոքեց Արմենակ, որ անհամբերութենէն կանգնած տեղը ոտքերը գեանին կը զարնէր:

Վերջապէս Վահան մօրմէն բաժնուելով, Սրբուհիին փաբեցաւ: Քոչր ու եղբայր վայրկեան մը գրկախառնուած մնացին: Իսկ երբ Վահան եկաւ ողջագուրուելու Արմենակին հետ, այս վերջինը ահագին աղաղակ մը փրթցուց.

— Ո՛ւյ, ո՛ւյ, ո՛ւյ. մամո՞ւլ ես, ի՞նչ ես, եղբայր, ոսկորներս կտարտեցիր...:

Այս ողջագուրանքներէն յետոյ, երեքը բոլորեցան, նստան ծերունիի անկողնին շուրջը:

— Հիւանդ ես, մայրիկ, հարցուց Վահան ախորժէն:

— Հարկաւ, պատասխանեց Արմենակ անմիջապէս, երբ որ դուն այսքան ատեն լուռ կը մնաս, չես գրեր, մինչդեռ անոնք

բոլոր որ ողջ մնացեր էին, փութացած էին հեռագիր տալ, կամ նամակ հասցնել:

— Ճիշդ է, սակայն...:

— Ինչևիցէ: Բարեբախտաբար այսօր ողջութեանդ նամակը... ստացանք, եթէ ոչ...:

— Նամակ, ինձմէ նամակ:

— Այո՛, ճիշդ քու գրուիդ ու ստորագրութեամբ: Եթէ դուն ալ Թովմա առաքեալին ցեղէն ես, ահալասիկ, տես, դեռ այնքան թարմ է, որ ջրերը կը վազէ:

Վահան իր անուամբ գրուած նամակը ձեռքն առաւ, և սկսաւ դիտել զարմանքով:

— Վերջապէս այս հնարքը մտածեցի ու գործադրեցինք Սրբուհիին հետ, յարեց Արմենակ: Ուրիշ կերպ անկարելի էր հանգստացնել սա մեր խօսք չի հասկցող մայրիկը:

Մայր ու որդի նայեցան Արմենակին ու Սրբուհիին, որոնք կը խնդային, գոհ իրենց ըրածէն, քանի որ անոր արդիւնքը այնքան բարեբաստիկ եղած էր:

— Իրաւ որ սքանչելի տղայ մըն ես դուն, գովաբանեց Վահան Արմենակը, ձեռքըքանի մը անգամ անոր ուսին զարնելով:

— Շատ մի՛ գովեր ատիկա, Վահան, նկատեց Սրբուհի հրճուածայն, նշանակալից նայուածք մը ուղղելով իր եղբորը: Բնաւ երես տալու չի գար, կ'ելլէ շիտակ ուսիդ վրայ կը նստի:

— Ե՞ս, նախանձուտ օրիորդ, կա: Օ՛, օ, Աստուած մարդս հեռու պահէ սա Եւայի աղջիկներուն բանասարկութենէն...:

Եւ Արմենակ այս խօսքերուն վրայ, նախազգուշական ձեւ մը ըրաւ, ու ապա մէկ ոստումով, ելաւ նստաւ Վահանի ուսին վրայ:

Վահանի տխրամած դէմքը թեթեւ ժպիտ մը ունեցաւ, և շրթներէն մրմունջ մը դուրս ելաւ.

— Միշտ նոյն կատակասէր Արմենակը:

— Եթէ յոգնած ջրլայիր, իրաւ որ քեզ ձի շինելով կը գոթցնէի քիչ մը: Բայց մեղք ես: Ուստի հիմա վար կ'իջնեմ

սա իմ արքայական փառաւոր գահէս, յուսալով թէ ուրիշ անգամ նորէն հոն բաղմելու բախար կ'ունենամ:

— Ի՛նչպէս կը փափաքէի, որ ես ալ քեզի պէս ուրախ ու զուարթ ըլլայի:

— Ցաւդ ինչ է, ո՞վ քաջ սպարապետ հայոց: Չըլլա՞յ թէ գաղանի սիրահարութեան պէս բան մը ունիս...: Հիմա դուն, որ ի կէն Պոլիսէն ողջ առողջ վերադարձած ես հայրենիք, պէտք է որ ուրախութենէդ ծափ զարնես, խաղաս ու ցատքուտես:

— Այո, հայրենիք վերադարձած եմ, բայց...

— Բայց ինչ: Կալածէ նայինք:

Վահան հառաչեց խորապէս, բոլորովին մռայլ կերպարանք մը առաւ, ձակատը կրթնցուց ձեռքին, և լուռ մնաց:

Ամենքն ալ շփոթած, անոր նայեցան:

ԺԲ.

Վահան արդարև զինքը խռովող և տանջող մտածում մը ունէր: Բայց լեզուն կապ ինկաւ և մէկէն ի մէկ, բացարձակօրէն յայտնելու քաջութիւնը չունեցաւ:

Մայրը թեւերն երկնցուց դէպի իր որդին, և անհանգստութեամբ, յուզումով ու արցունքով կանչեց զայն.

— Եկուր, դաւակս, եկուր տեսնեմ, թէ ինչո՞ւ ատանկ խուրուրեր ես: Եկուր իմ անուշիկ որդիս, իմ աչքերուս լուսը, գլուխդ հանգչեցուր սա կրծքիս վրան ու խօրաթէ ուր ձանիկդ առնեմ, գլխէդ անցած չարերը մէկիկ մէկիկ լսեմ: Գիտեմ որ զահնդէի բաներ տեսար, մեծ վախեր քաշեցիր ու ձամբըտիքն ալ յոգնեցար, կ'երեւայ թէ հիմա ատոր համար ատանկ երեսփաշ մտայեր ես:

— Իրաւ է մայրիկ, շնա յոգնած եմ...:

— Մեղո՞յ իմ Աստուս, այս ինչքան ալ վատուծ ես: Ոսկորներդ տնկուեր և մաղդ ու մօրուքդ ալ երկնցեր են: Կունակիդ լաթը ինչո՞ւ այսքան հինցած ու մաշած է: Ասանկ տեսնալու էի քեզ, տղաս:

— Քաշածս գիտէ...

— Վասի իմ խեղճ դառնուկս, իմ խեղճ ձագուկս: Շուտ ջուր տաքցուր Սրբու, որ աղբօրդ ոտքերն ու գլուխը լուսա: Ետքն ալ թող երթայ քիչ մը հանգիստ բնէ ու վրան գլուխը փոխէ:

— Բայց ատոր ժամանակ չի կայ, մայրիկ:

— Ինչո՞ւ, տղաս:

— Հիմա երթալու եմ:

— Ո՞ւր:

— Սիրտդ հանգիստ պահէ: Հեռու տեղ պիտի չերթամ: Քաղաքին մէջն եմ:

— Չէ, որդիս, ես չեմ ուզեր որ դուն այս օրուան օրս տնէն դուրս ելլես: Վաղը, մէկալ օր ուղածիդ չափ ծուռ եկուր:

Վահան տեսաւ թէ ալ սպասելու ժամանակ չկար, և թէ վերջապէս քիչ մը ետքը ամեն բան ինքնին պիտի իմացուէր: Ուստի վճռեց ճշմարտութիւնը պարզել: Չանայ սակայն թե՞ թե՞ ցոյց տալ իրականութեան ծանր պարագաները, ու ըսաւ.

— Քանի մը օր ստիպուած եմ կառավարութեան տունը մնալ: Այնպէս հրաման եղած է Պոլսէն: Ինձի հետ եկող հայրենակից ուրիշ քանի մը հայեր ալ կան, որոնք նոյնպէս քանի մը օր պիտի արգելափակուին: Բայց ես այնքան ալ շատ դժգոհ չեմ այս վճռէն...: Պէտք է որ դուք ալ համակերպիք ատոր, մածելով որ ուրիշ թշուառներու պէս զոհ չգնացի: Մնաց որ ուզած ատեննիս, կրնանք զիրար տեսնել, կարծեմ:

Ծերունի մօր աչքերը պաղած, և դէմքի մկանսները անշարժացած էին: Սրբուհի տխրօրէն նայեցաւ եղբօրը, բայց միւսնոյն ժամանակ ջանաց սրտոտ երեւոյթ մը առնել մօրը առջեւ, և

— Այն, մայրիկ, վրայ բերաւ անիկա սփոփարար շեշտով մը, եթէ յիշենք այն բազմաթիւ մայրերն ու քոյրերը, որոնք իրենց սպաննուած դաւակներուն ու եղբայրներուն վրայ կ'ողբան այս վայրկեանիս, պիտի տեսնենք թէ մենք շատ երջանիկ ենք: Վահան ողջ առողջ հասած է հայրենիք. ասիկա փաստ

մըն է՛նու պատահածը, շատ շատ ամենաաննշան դժբախտութիւն մըն է, և ուրիշ ոչինչ:

— Եւ ոչ իսկ ամենաաննշան, աւելցուց Արմենակ: Քանի մը օր կառավարչատան մէջ արգելափակուիլը կը նշանակէ Երուսաղէմ ուխտի երթալ: Ու ճշդապէս ինչ կ'արժեն ինծի պէս այն բոլոր երիտասարդները, որ այդ ուխտատեղին գէթ անգամ մը այցելած չեն: Հաւատո՛ւ Վահան, որ կը նախանձիմ քեզի: Եթէ կարելի ըլլար, ամենամեծ հաճոյքով պիտի փոխարինէի տեղդ, ու երթայի քիչ մը վէզ խաղալու հոն գտնուող մէկալ երանելի լուսադբարիկներուն հետ:

Վահան ոտքի ելաւ և ծռելով դէպի մայրը, անոր ձեռքը տարաւ իր շրթունքներուն, ու հրածեշտ տուաւ:

— Հիմակու հիմա մնաս բարով մայրիկ: Ծուտով կը տեսնուինք նորէն, հոգ մի ըներ: Գիտնալու է, որ եթէ ժամանակին չերթամ, ինծի համար առժամեայ կերպով երաշխաւորողը կը նեղեն:

— Վաղը միասին կ'երթանք զինքը տեսնելու, քաջալերեց Սրբուհին իր մայրը, անոր աչքերէն գլորիլ սկսող արցունքի կաթիլները սրբելով:

Բայց ծերունին, անմխիթարօրէն ու սարսափահար, ձեռները զարկաւ ճնկուրներուն ու ողբաց.

— Երազս, գէշ երազս ելաւ...: Երկնաւոր թագաւոր, իրաւէն զաւակս կը տանին...: Օխտը տարի կարօտը քաշեցի, նոր զիրկս դարձաւ, բայց ինծի չեն թողուր, ձեռքէս կ'առնեն...:

Եւ մինչ Սրբուհի մայրը հանդարտեցնելու ջանքեր կը թափէր, Վահան և Արմենակ միասին դուրս ելան:

ԺԳ.

Երկու երիտասարդները, փողոցին մէջ արագօրէն քալելով հանդերձ անդադար ալ կը խօսակցէին իրարու հետ:

— Լաւ ուրեմն, Վահան, այսպէս աքսորուելուդ պատճառն ինչ է:

— Որովհետեւ ջարդէն զերծ մնացած գաւառացի Հայ երիտասարդ մըն եմ:

— Խեղճ տղայ: Եւ սակայն ինչ մեծ երջանկութիւն, որ փոսթդ անվնաս աղատեր ես, առանց նոյն իսկ սկրդուկ մը կրելու:

— Յիրաւի այդ ահուելի կոտորածէն իմ աղատիլս հրաշք մըն է ուղղակի: Երբ որ մէկէն ի մէկ իրարանցումը սկսաւ, ալ աչքիս բան մը չերեւաց: Ո՛չ խանութի, ո՛չ ապրանքի և ոչ ալ դրամի վրայ խորհեցայ, և անմիջապէս դուրս փախայ խանութէս: Բարեբախտաբար, քիչ մը անդին, ծանօթ Եւրոպացիներէ բնակուած տան մը դուռը բաց տեսայ, ու ներս մտնելով՝ շունչս վերի յարկը առի:

— Կը նշանակէ խանութդ ալ Տաճիկ խուժաններու ապահով պահպանութեանը յանձնեցիր:

— Երբ որ քանի մը օր ետքը՝ խաղաղութիւնը վերահաստատուեցաւ ամեն կողմ, բոլոր պահուրտած Հայերուն պէս ես ալ դուրս ելայ իմ ապաստանարանէս, ուր սրտոտ Եւրոպացի դրացիներու գուրգուրանքին առարկան եղած էի: Ու այն ատեն, աչքերովս տեսայ, որ խանութիս փեղկերը անկանոն կերպով գոցուած ու դուռը առանց կղպուելու վրայ քաշուած էր: Բացի դուռը: Ներսը սրտաճմլիկ դատարկութիւն մը կը տիրէր:

— Ատկէց աւելի լաւ պահպանութիւն մը չէր ակնկալուեր անշուշտ այդ անիծածներէն:

— Յուսահատ, տարտամ ու լքուած մտածումներու մէջ խորասուզուած, կանգնած էի ինձի համար այնքան սուղ արժող թալանուած խանութիս առջև, առանց գիտնալու, թէ ո՛ւր պիտի երթամ և ինչ պիտի ընեմ: Ճիշտ այդ պահուն անցաւ թաղին ոստիկաններէն մէկը:

— Գէշ հանդիպում:

— Արդարև, գուշակածիդ պէս, զիս բռնեց, պահականոց տարաւ, վրաս խուզարկեցին, ունեցածս առին: Եւ հարցաքննութիւն հարցաքննութեանց: Ետքը երկար տեղեկագիր մը,

ու շիտակ սատկանութեան դուռը: Երկու օր բանար պառկեցնելէ ետք, զիս կանչելով յայտնեցին թէ պիտի աքսորուիմ հայրենիք:

— Հիմա դուն ինձի այն ըսէ, թէ բանտարկութիւնդ որոշապէս հրքան ժամանակի համար է:

— Ժամանակն անորոշ է: Բայց կարծեմ թէ ամեն բան կառավարչին ձեռքն է: Անիկա կրնայ զիս ազատ թողուլ, եթէ կանոնաւոր երաշխաւորութեան մը հետ զօրաւոր բարեխօսութիւն մը ըլլայ:

— Գուցէ կրճօնը ատոնցմէ ալ աւելի աղէկ գործ աեսնէ:

— Հաւանական է: Միայն թէ ինձի մօտ...

— Զի քո է կարողութիւն. գիտեմ: Բայց իմ վաստկածս որո՞ւ և ո՞ր օրուան համար է, եղբայր:

— Ենորհակալ եմ: Պզտիկ խնայողութիւն մը ունիմ Պոլիս ձգած, և քանի մը օրէն պիտի ստանամ: Բարեբախտաբար այդ գումարիկը մօտս չէի պահած, եթէ ոչ այն ալ խանութիս պէս ձեռքէս ելած ու հիմա բոլորովին չքաւոր վիճակի մը մէջ ինկած պիտի ըլլայի:

Այդ միջոցին անոնք իրենց ետեւէն ձայն մը լսեցին.

— Թռչուն էք, ինչ էք, քիչ մը կամաց:

Կանգնելով ետեւ դարձան: Պզտիկութենէ իրենց ծանօթ դրացի Ահմէտն էր ան, այսինքն Սրբուհիի անդորրութիւնը խանգարող Թուրք երիտասարդը:

— Բարի ես եկեր, վահան, յարեց Ահմէտ, և մօտենալով անոր ձեռքը սեղմեց:

— Բարի տեսանք, Ահմէտ:

— Օ՛, Ահմէտ, դուարձարանեց Արմենակ, դուն դեռ ո՞ղջ ես: Ահմէտ որ վարժ էր Արմենակի կատակներուն, խնդաց, և իր խօսքը դարձեալ վահանին ուղղեց.

— Կանոնը ատանկ է, դրացին. գոնէ լուր մը տալ չիկանք որ եկեր ես: Եթէ մեր ջորեպանը քեզ տեսած չըլլար, ես ուրիշ պիտի գիտնայի դալդ:

— Ժամանակ չունեցայ:

— Ինչ որ է: Հիմա ո՞ւր կ'երթաք այսպէս:

— Կառավարչատուն:

— Կառավարչատուն: Բարի ըլլայ: Ի՞նչ գործ ունիք հոն:
Վահան համառօտ կերպով պատմեց ամեն ինչ:

Ահմէտ, ըսպէ մը մտախոհ մնալէ ետք, ըսաւ Վահանին.

— Բնաւ հոգ մի՛ ըներ, Վահան: Ես պէտք եղածին պէս պիտի խօսիմ հօրս քու մասիդ: Ան կառավարչին մտերիմ բարեկամն է: Դուն բանտէն պիտի ազատիս:

— Ի՞նչ կ'ըսես, Ահմէտ, իրան, յուսամ:

— Կը վստահացնեմ քեզ:

— Երախտապարտ պիտի ըլլամ քեզ ու հօրդ:

— Ես կը սիրեմ ձեր ընտանիքը, և կ'ուզեմ այդ սիրոյս ապացոյցը տալ...:

— Արեւուդ սոխ ու սխտոր տնկեմ, նորէն Ահմէտը խընդացուց Արմենակ: Աստուած մէկ օրդ երկուք չընէ: Սխալ ըսի: Այնքան երկար կեանք ունենաս որ ձանձ դառնաս ու պատը փակչիս: Բայց կատակը մէկ դի, դուն աղէկ աղէկ մը կ'երեւաս: Միայն թէ մեղք որ ճաճիկ ես ու քեզ թլփատած եմ:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես, հարցուց Ահմէտ քահքահելով:

— Այն ըսել կ'ուզեմ, որ երբ օր մը ձողիս ու անդիւ աշխարհքը չուես, քեզ արքայութեան դռնէն ներս չեն ընդունիր ու սատանաները քաշկուտելով շիտակ դժոխք կը տանին:

Անոնք արդէն հասած էին կառավարչատան առջեւ:

— Ժամ մը ետքը կուզամ ես, պէտք եղած բաները հետս առնելով, խոստացաւ Արմենակ և սպասեց որ մինչև Վահան ներս երթայ:

— Գնա՛ հանդիստ սրտով, միամտցուց Ահմէտ Վահանը: Հաստատ զիտցիր որ վաղը ազատ պիտի արձակուիս:

Վահան չարաշուք դռնէն անցաւ ներս: Արմենակ փութաց բանտարկեալին համար հարկ եղած պիտոյքները բերելու: Իսկ Ահմէտ զձաց հայրը տեսնելու և Վահանին ըրած իր խոստումը կատարել տալու:

ԺԴ.

Յաջորդ օրը, իրիկուան կողմ, Վահան տեսաւ որ իր բանտախուցի դուռը բացուեցաւ և ծեր բանտապահը, հակառակ իր սովորական դանդաղ քալուածքին, արագօրէն ներս մտնելով յայտնեց.

— Եկուր ինձի հետ. քեզ կ'ուզեն :

Վահան, որ զիշերն ի բուն ոչ քնացած և ոչ իսկ պառկած էր, թէև տունէն անկողին մը բերած էր Արմենակ, և ունեցած դրական ու բացասական բիւրաւոր մտածումներէն երեւակայութեամբ գրգռուած վիճակի մը մէջ կը գտնուէր, բանտապահի այդ խօսքերէն շատ գէշ ազդուեցաւ : Անիկա դողաց մէկէն ի մէկ և վարանեցաւ տեղէն շարժուելու :

— Ձի գնա հետս, կրկնեց պահապանը :

— Ի՞նչ կայ... :

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ, բախտդ բանուկ է եղեր :

Վահանի մթնցած միտքը ողողուեցաւ լոյսով :

— Հասկցայ :

— Քալէ ուրեմն : Բայց ետքը չի մոռնաս զիս տեսնել... :

Երբ որ Վահան կառավարչի դահլիճէն ներս մտաւ, իսկոյն ճանչցաւ իրենց վաղեմի դրացի ալեւոր Մուստաֆան, որ զինքը տեսնելուն ժպտեցաւ ու ըսաւ.

— Բարի եկեր ես :

— Ողջ եղէք, տէր իմ :

Վահան ոտքի վրայ մնաց, ձեռքերը կուրծքին վրայ զետեղած : Իսկ կառավարիչը, դաժան նայուածք մը ձգեց անոր վրայ, և Մուստաֆան ցոյց տալով յայտարարեց.

— Այս մարդուն քղանցքները համբուրելուես, որ երաշխաւոր ըլլալով քեզ բանտէն կ'ազատէ : Անշուշտ ինքզինքդ պիտի ուղղես այլևս :

— Անիկա խելօք ու պարկեշտ կեանք մը պիտի ունենայ ասկէ ետքը, հաւաստեց Մուստաֆա գլուխն օրօրելով :

— Ձեր երկուքէն ալ շնորհակալ եմ, ըսաւ Վահան, և յարգալից խոնարհութիւն մը ըրաւ :

— Օն, զնա գործիդ, հրամայեց կառավարիչը Վահանին : Բայց զիտցիր, որ եթէ անգամ մըն ալ յանցանքով հոս բերուիս, այլևս այս պատուական բարեկամիս բարեխօսութիւնն ալ պիտի չլսեմ :

Վահան դուրս ելաւ դահլիճէն : Անոր զգացած ուրախութիւնը այնքան մեծ էր, որ ոտքերը գեանէն կը կտրուէին :

Կառավարչատան դրսի դրան առջեւ պատահեցաւ բանտապահին ու Արմենակին, որոնք իրեն կը սպասէին :

— Ուրեմն սա դաղլաճին տուած աւետիսը ճիշդ է, հարցուց Արմենակ :

Վահան, ուրախ դէմքով, հաստատական նշան մը ըրաւ :

— Ներսը ըրած խոստումդ հարկաւ միտքդ է, ըսաւ բանտապահը, Վահանին մօտենալով :

— Արմենակ, բան մը տուր սա մարդուն :

— Գլխուս վրայ :

Եւ դառնալով բանտապահին .

— Տեսնեմ, ձերուկ, սուր ակռաներ ունիս սա ոսկորը կրծելու, յարեց Արմենակ, և գրպանէն արծաթ դրամ մը հանելով տուաւ մարդուն :

Բանտապահը շնորհակալ եղաւ, և ապա գոհունակ շեշտով մը աւելցուց .

— Եթէ ուրիշ անգամ ծակը մտնէք, ձեր յարգը պիտի զիտնամ :

— Կարծեմ թէ աղէկ պիտի ըլլար, Արմենակ, որ Պոլսէն ինձի հետ աքսոր եկող տղոց համար ալ բան մը տայինք այս պահապանին :

Արմենակ, պատրաստակամ, գրպանէն ուրիշ արծաթ դրամ մը հանեց, և խօսքը պահապանին ուղղելով ըսաւ .

— Ինձի նայէ, ծանօթ, դուն բանգէտ մէկը կ'երեւաս աչքիս :

— Կարծածէդ ալ աւելի :

— Եւախկը տանի այդ կտորակիր լեզուդ : Ահա այս տուածս ալ, այն խեղճ տղաներուն համար է որ երէկ Ակը հասներով մեր բարեկամին հետ հիւր եղան քու պապատիդ մէջ :

— Կը ճանչնամ՝ աստնք :

— Եթէ անոնց աղէկ նայիս ու անոնցմէ գոհունակութեան տող մը բերես ինձի, նորէն կրճօն ունիս : Իսկ եթէ աղէկ չի նայիս, դուն պիտես, մեղքը ճիտդ : Ասկէ ետքը ո՛չ բարեւ ո՛չ Աստու բարին : Հասկցար ըստս, լորտու :

— Աղբարներուս պէս պիտի նայիմ՝ անոնց, խոտոացաւ բռնութեան տկար գործիրը ներկայացնող մարդը, որուն աչքերը ուրախութենէ կը շողացին : Անոնք դեռ երկար պիտի պառկին :

— Պիտի աշխատինք որ անոնց մասին ալ դիւրութիւն մը գտնենք ու օր առաջ հանենք, պատասխանեց Աահան :

— Ինձի նայեցէք, փափապ թուրքը՝ շուրջը դադաադողի նայուածք մը ձգելով և բուլին ու ցուցամատը իրարու քսելով, դուք ասկէ լուր տուէք... : Մեծուորը կ'ուտէ... : Միայն թէ ճամբան գտնելու և տալուն կերպը պիտնարու է... :

— Եստ աղէկ, շատ աղէկ, կրկնեցին երկու երիտասարդները, և ցնծութեամբ դեղուն, ուղղուեցան տուն :

ԺԵ.

Հարանիրի տուն մը դարձաւ Մարգարեաններու բնակարանն այդ օր : Ծերունի մայրիկը, թէև տկար, բայց իր փափաքին համաձայն հաղուած, բերուած էր հիւրասենեակ, որ լեցուած էր աչք լուսի եկող բարեկամներու, ազգականներու և դրացիներու բաղմութեամբ : Անիկա, այնտեղ, անկիւն մը, կէս ընկողմանած ու գլուխը բարձի մը յենած, սրտի բուն ուրախութեամբ մը հիւրերուն շնորհաւորանքները կ'ընդունէր :

Երջանիկ օրը իրիկուն եղաւ, և հիւրերը մէկ կողմէն այլևս սկսեցին հրածեշտ առնել : Ամենէն ետքը մեկնեցան Արմենակենք : Ու անուորները ամենն ալ, օրերէ ի վեր անքուն ու անհանգիստ՝ մտան անկողին : Միայն Սրբուհի չկրցաւ քունի կաղ-

դուրիչ ու կենսանորոգ քաղցրութիւնը ճաշակել: Անիկա կը մտածէր.

— Ի՞նչ, այդ Տաճիկ տղան եղբօրս մեղքնալուճ համար միջնորդեց իր հօրը ու աղատել տուաւ զայն: Երբեք չեմ կրնար հաւատալ ատոր: Ու կը վախեմ, թէ այս աղատութիւնը չարաղէտ հետեւանքներ պիտի ունենայ...:

Այս մտածումէն ետք, անիկա ինքզինք կշտամբեց.

— Սակայն, միթէ կը վաչկէ, որ ինչ դժբախտութիւն ալ որ պատահի տրանջամ, քանի որ ասիկա արստրական եղբօր մը կատարեալ աղատութեան սիրոյն համար պիտի ըլլայ:

Պահ մը ջանաց իր անհանդիստ միտքը հանդարտեցնելու.

— Գուցէ բնաւ վտանգ մըն ալ չկայ, և իմ երեւակայութիւնս է որ այս գէշ երազները կը հիւսէ ու զիս կը տանջէ: Եւ ի՞նչ չարիք պիտի կրնայ պատահիլ, քանի որ եղբայրս մեզի հետ է այլևս ասկէ ետք:

Այնուամենայնիւ, անիկա, դարձեալ չկրցաւ խաղաղիլ, արթուն մնաց, և տարակոյսներու ուկէանին մէջ պեծուփ տատանեցաւ, շարունակելով իր խորհրդածութիւնը.

— Արդեօք խնդիրը եղբօրս յայտնեմ: Բայց եթէ այդ յայտնութիւնը գէշ արդիւնք մը ունենայ: Գուցէ ամուսնութեամբս ամեն չար մարի, երթայ, քանի որ այս տնէն բաժնուելով, աչքէն պիտի հեռանամ: Այս պարագային պակաս փութացնել հարկ պիտի ըլլայ: Սակայն ինչպէս կարելի է այդ տեսակ առաջարկութիւն մը ընել իմ կողմէ: Եւ յետոյ, չէ որ նախ ինձմէ մեծ եղբայրս պէտք է որ ամուսնանայ: Արդեօք այս մասին անգամ մը Արմենակին հետ խօսիմ բացէ ի բաց: Օ՛հ, չեմ գիտեր, իրաւ որ չեմ գիտեր ինչ ընելս...:

Ջղերը սաստիկ լարուած, և հոգին խռովացոյց, լալու անգուսպ փափաք մը ունեցաւ անիկա: Եւ լացաւ դառնօրէն ու երկարօրէն, առանց աղմուկի, հեկեկանքները իր մէջ խեղդելով:

Առտուն, սակայն, մայրն ու եղբայրը նկատեցին, որ Սրբուհի աչքերը կարմրած ու կոպերը բշտուկած էին:

— Լացեր ես, աղջիկս, հարցուց մայրը անհանդատութեամբ:

— Ի՞նչ ունիս, Սրբուհի, խնդիր ըրաւ նայնպէս Վահան: Իրիկուքնէ ի վեր եր նկատեմ, թէ դուն մեզի պէս ուրախ չես, և ծիծաղներդ ու ըրած խօսքերդ բռնադբօսիկ են: Ինձի անանկ կուգայ, թէ դուն ցաւ մը ունիս ու գաղանի կը պահես մեզմէ:

— Մինակ իրիկուքնէ չէ, աղաս, քանի մը օրէ ի վեր է ուր այս աղջիկը իր առջի ուրախ ու շէն սիրտը չունի:

— Բայց ինչո՞ւ: Ի՞նչ է ասոր պատճառը քուրիկա: Ըսէ ինձի: Ես կ'ուզեմ գիտնալ:

Սրբուհի խուսափողական պատասխաններով, հարցապնդումէն ազատեցաւ:

Վահան փափաք յայտնեց պարտէզ իջնելու: Սրբուհի, ակամայ, հաճոցակատար դտնուեցաւ եղբօրը: Իսկ ծերունին, թէև ինքզինք բաւական լաւ կը զգար և անկողնէն ելած էր, բայց յոգնութենէ զերծ մնալու համար, չուզեց անոնց ընկերակցիլ այս անգամ:

Աշնանամուտի առաւօտեան գաղջ արեգակի մը ճառագայթները վերէն կ'իջնէին վար, տակաւ մերկացող ծառերու ճիւղերու մէջէն: Պարտէզին ամեն մէկ ծառն ու անկիւնը մէջ մէկ յիշատակ ունէին Վահանին համար: Պանդխտութենէ դարձող երիտասարդը լիաթոք կը շնչէր մաքուր, անապակ օդը, և աչքերը մեծ հաճոցքով կը պտտցնէր ամեն կողմ: Ու անիկա, իր այդ հիասքանչ տպաւորութեան տակ մրմնջեց.

— Ո՛վ իմ հայրենական քաղցր ու սիրելի պարտէզ, որքան քաջեցի քու կարօտդ, կեանք խամրող մթնոլորտի մը մէջ բանտարկուած ապրելով շարունակ:

Ապա քրոջը դառնալով յարեց.

— Արդարեւ, քոյրս, բազմամարդ մեծ քաղաքներու մէջ բնական կեանք չկայ: Ըստ իս, ամենամեծ գրկանք մըն է մարդուս համար, որ բնութեան ծոցը ծնելէ ու մեծնալէ ետք, օր մը կը հեռանայ անկէ, կ'իյնայ չոր ու ցամաք միջավայրի մը մէջ, ու տարիներով կը մնայ այնտեղ: Օ՛, գարունը գալուն, անյնպէս պիտի ծաղկեցնեմ այս պարտէզը, որ տարիներով

քաշած զրկանքիս վրէժը պիտի լուծեմ: Ի՞նչ կ'ըսես, Սրբուհի, միթէ իրաւունք չունիմ: Սակայն դուն բնաւ չես խօսիր:

— Ի՞նչ խօսիմ, Վահան:

— Քեզի բան մը ըսեմ, աղջիկ, դուն անպատճառ ներքին վշտով մը կը տառապիս, ու լուռ կը մնաս: Բայց եղբորմէզ ալ քաշուիլ ու անկէ բան պահել կ'ըլլայ:

— Բան մը չունիմ որ յայտնեմ...:

— Կը մտածեմ, բայց չեմ կրնար ըմբռնել, թէ ինչ կրնաս ունենալ:

— Բարի լոյս ձեզ, քովի պարտէզէն ձայնեց Ահմէտ:

Վահան տրուած բարեւը փոխադարձեց, և ժպտուն դէմքով մը մօտեցաւ երկու պարտէզներուն սահմանը գծող պատին, որուն միւս կողմը կանգնած էր Ահմէտ:

— Ես վեր կ'ելլեմ, Վահան, շշնջեց Սրբուհի, էութեամբ համբուն դողահար, և տենդոտ քայլերով գնաց, մտաւ տուն:

Վահան և Ահմէտ, պատին երկու կողմը, դէմ առ դէմ կանգնած, սկսան խօսակցիլ իրարու հետ:

ԺԶ.

Այս անցուդարձերուն վրայ դեռ շաբաթ չէր սահած, երբ Ակն ամբողջ, մէկէն ի մէկ տակն ու վրայ եղաւ: Տեղին Թուրք ժողովուրդը, զինուորականութիւնն ու ասոնց գործակցող շրջավայրերու Քիւրտերը, ամենն ալ զինուած, կառավարութեան դրդումով յարձակեցան Հայոց վրայ, որոնք աւանդ, անդէն ու անպատրաստ էին: Անոնք կը քնանային...: Այս էր պատճառը, որ ուրիշ տեղեր նմանը չի տեսնուած զարհուրելի կոտորածի մը մատնուեցան Ակնայ թշուառ Հայերը:

Շուկան գտնուող խանութպանները յանկարծակիի եկած՝ սկսան փախչիլ դէպի Թաղերը: Խանութ, ապրանք ու դրամ երեսի վրայ թողած կը վազէին անոնք, իրենց հոգին ազատելու ու ընտանեաց մօտ հասնելու համար: Սակայն անոնցմէ շատեր գնդակահար կամ սրախողխող, տեղն ու տեղը կ'իյնային: Ծանր վիրաւորները կէս ձամբան կը մնային:

Կատարածին հետ թաղանք, հրկիզումն ու աւերումը շուկայէն տարածուեցաւ դէպի Հայ թաղերը: Եւ քաղաքին միմնաւորաբար լեցուեցաւ հրացանի պայթիւններով, կանանց ու երեխաներու ճշուրտութիւններով, և զարնուողներու օրհասական աղաղակներով: Արաստիահար վաղբը ու խելայեղ խուճապը նաև աներէն դուրս դէպի պարտէզները, դէպի գետեգերքերը և դէպի քաղաքէն դուրս, սարերն ու ձորերը: Տուներէն փախչիլ շիրտները կամ դրացիի մը տունը իրենցիկէն աւելի ապահով կարծելով այնտեղ շունչ առնողները չէին ազատուեր: Մարդ ու կին, աղայ և աղջիկ, ծեր ու երեխայ, նոյն խակ հիւանդներ, հաւասարապէս կը սպաննուէին: Մահանայէ առաջ անոնք երբեմն կ'ենթարկուէին մարդկային բանականութենէ դուրս, անլուր, հրէշային նրբութիւններով լեցուն տանջանքներու: Հայ արիւնք կը հոսէր ամենուրեք վտակներու պէս: Տուներու մէջ՝ աներեւակայելի ծակուծուկերու խորերը պահուրտողներէ շատեր, օղի պակասէն և կամ հրդեհի մուխէն շնչահեղձ կ'ըլլային: Ռիշներ բոցերէն կը խորովուէին, կ'ածխանային: Դիակներ գեանին վրայ, դիակներ գեանին ու աւերակներուն տակ: Յարձակող թշնամի խումբերուն ու բանակներուն դէմ կանգնելով ինքզինքնին պաշտպանել ճգնող Հայերը չափազանց քիչ էին: Ամբողջ քաղաքին մէջ գրեթէ քանի մը տասնեակ քաջ երիտասարդներ: Զարդէ առաջ Հայ թաղերու մէջ տեղի ունեցող ընդհանուր խիստ խուզարկութենէն պահած էին անոնք իրենց գէնքերը: Վճռած էին, որ եթէ նոյն խակ շոշափելի արդիւնք մըն ալ չկարենան յառաջ բերել, գէթ ոչխարի պէս չմորթուին, կեանքերնին սուղի ծախեն: Թուրքերով իսուն եղող թաղերու մէջ, երբեմն Հայ ընտանիքներ կը դիմէին իրենց վաղեմի Թուրք դրացիներուն, և անոնցմէ պաշտպանութիւն ու ապաստան կը խնդրէին: Սակայն դիմողներէ շատեր չարաչար կը սուծուէին այդ բարի դրացի ու բարեկամ կարծուած Թուրքերէն: Աղջիկներ կը բռնաբարուէին, կիներ կը լկուէին: Անոնց զարդերն ու մարդոց քսակները կը չափշտակուէին: Կրօնուրացութեան բռնապատումներ ու սպառ-

նալիքներ կը կատարուէին : Ու այս ամենէն ետքը խոշտանգում ու մահ, կամ տան տէրերու ձեռքով և կամ փողոցի խուժաններուն առջև ձգուելով : Երբեմն մեծագին ու հազիւ հնարաւոր եղող փրկանքներու վճարմամբ կամ սլարտատոմներու ստորագրութեամբ պահուողներ կ'ըլլային : Բայց ասոնք ալ զերծ չէին տարակոյսի, անխտաստութեան և ահ ու երկիւղի ծիւրումէն : Ու չլիտցուեցաւ, թէ իրօք դոնուեցան Թուրքեր, որոնք առանց ուէ շահու և ակնկալութեան, զուտ մարդասիրական դադախարէ դրողաւ, պահպանեցին իրենց ապաւինող Հայերն ու անոնց պատկանող տներն ու ինչքերը :

Վերջապէս ահաւոր օրը իրիկուն եղաւ : Սգաւոր սեւ գիշերուան թանձր քօղը պատեց քանդուած քաղաքը : Բայց դեռ չէր հնչեր դադարի փողը : Հայ կեանքի բնաջնջման դարհուրելի գործը միշտ յառաջ կը տարուէր միւսնոյն կատաղի սաստիութեամբ : Հրդեհուած Հայ թաղերէ բարձրացող բոցերու հսկայ սիւները շարաշուք ցոլքով մը կը լուսաւորէին Եփրատի արիւնհաներկ ջրերը, և քաղաքին շրջակայ լեռները, որոնք լուռ ու անտարբեր վկաներ կը հանդիսանային իրենց հովտին մէջ կատարուող դժոխային խժոժութիւններուն : Երկինք նոյնպէս անխուով հանդիսատես մը... :

ԺԷ.

Ահմէտ, առաջին հրացանի պայթիւնին, եկած կանգնած էր Մարգարենց տան դրանը առջեւ : Իրեն ընկեր առած էր ուրիշ երեք Թուրք երիտասարդներ, երեք մտերիմներ : Եւ Մարգարենց տունը, թաղին մէջ միակ բացառութիւն կազմող Հայ տունն էր, որ չէր ենթարկուած ոչ յարձակումի, ոչ ջարդի և ոչ կողոպուտի : Մէկ խօսքով անոր մանը մոլորած չէր, շնորհիւ Ահմէտի և անոր ընկերներու ցոյց տուած պաշտպանութեանը :

— Այս տունը մեր բաժինն է, աղղարարած էին անոնք տան վրայ եկող խուժանախմբերուն :

Այս կերպով մինչեւ իրիկուն հսկելէ ետք՝ երբ մութը կոխեց,

Ահմէտ դուռը զարկաւ, բարձրաձայն պոռալով որ լսուի.

— Ե՛ս եմ, ես, բացէ՛ք դուռը:

Ներսը, ծերունի մայրիկը, ջարդի վախէն դարձեալ տկարացած, ինկած էր անկողին: Անիկա սոսկումով ու սրտմաշ տուայտանքներով կը դողդղար: Բնաւ չէր թողուր Վահանին ու Սրբուհին ձեռքը: Աղգականներու, բարեկամներու և դրացիներու մասին յաճախ հարցումներ կ'ընէր, և անդորրացուցիչ պատասխաններ կը ստանար: Վահան, հոգեխռով անատուգութեան մը մէջ էր: Չէր կրնար որոշապէս գուշակել, թէ վերջի վերջոյ ինչ վախճան պիտի վիճակի իրենց: Այնուամենայնիւ միշտ կը պահէր իր պաղարիւնութիւնն ու արտաքին հանդարտ երեւոյթը: Կ'աշխատէր իրեններուն սրտերը ապահովող խօսքեր ու քաջալերող ներշնչումներ ընել: Անիկա անոնց կ'ըսէր թէքանի որ Ահմէտ իրենց պահապան կանգնած էր, այլևս տեղի չկայ ահուգոյի: Կը յայտնէր նաեւ, որ եթէ Ահմէտն ալ չըլլայ, ինքը ամեն միջոց ի դորձ պիտի դնէ, ու մինչեւ իր վերջին շունչը զիրենք պիտի պաշտպանէ: Անիկա, զէնք ունենալով հանդերձ՝ ցուրեկը իրեններով փախչիլ չէր ուզած, խորհելով որ տունը պահպանութեան տակ էր, և յետոյ իրենց փախուստը խուժաններէն կրնար նշմարուիլ գուցէ, և աղէտալի հետեւանք մը ունենալ: Բայց երբ մութը վրայ առաւ, և մոմը վառեց, ալ իրենց ուրուատեսիլ տան մէջ մնալը փտանգաւոր համարեցաւ: Ու որոշեց որ ինքը իր տկար մայրը շալկէ և երեքը մէկ վար իջնելով, պարտէզներէն անցնին ու երթան Ահմէտենց տունը: Եւ կամ եթէ այդ Թուրք դրացիներուն տունը մտնել և մնալ անկարելի ըլլայ, այն ատեն կարճ ճամբով մը իջնեն գետեզերք, ուր կը յուսար թէ պիտի կրնային պատասպարուելու տեղեր գտնել: Եւ իր այս որոշումը իրեններուն հաղորդելու ու ընդհուպ անոր գործադրութեանը ձեռնարկելու վրայ էր, երբ որ Ահմէտ զարկաւ իրենց դուռը: Իսկ Սրբուհի, որ մահացու սրտմութեամբ ու սոսկումով պաշարուած էր, Արմենակի ինչ ըլլալու մասին, և Ահմէտի պաշտպանութեանը կասկածելուն, վարէն հասնող ձայնէն ցնցուեցաւ ու վեր թռաւ: Անոր

երակներուն մէջ հոսող արիւնը եռաց: Ու դէմքը բոսորատիպ, աչքերը բոցավառ, ամբողջ մարմնով դողդողուն, յառաջ նետուեցաւ ու կեցուց իր եղբայրը, որ կ'երթար դուռը բանալու:

— Դուռը բանալու չես, Վահան:

— Ինչո՞ւ:

— Վտանգաւոր է:

— Բայց դուռը զարնողը Ահմէտն է: Հարկաւ դուն ալ լսեցիր անոր ձայնը:

— Ճիշտ անիկա ըլլալուն համար, ես ալ չեմ ուզեր որ բանաս:

— Չեմ հասկնար, Սրբուհի, թէ ինչ ըսել կ'ուզես:

— Ես հաւատացած եմ, թէ այդ Տաճիկը բարի նպատակաւ չէ որ մեզ պահպանեց, և հիմա ալ կուզէ վեր գալ:

— Աղջիկս, անդիէն խօսքի մէջ մտաւ ծերունին, այսքան բարիք ըրաւ մեզի, հիմա դուռը չի բանալ կ'ըլլայ:

Դուռը կրկին զարնուեցաւ: Վահան, անհամբեր ու անհանգիստ, գնաց մինչեւ սանդուխին գլուխը: Եւ Սրբուհի անոր հետ յառաջացաւ միշտ, թեւերը վհատօրէն գալարելով, և զայն զդուշացնել աշխատելով.

— Եղբայրս, եղբայրս, կ'աղաչեմ, մի' երթար, խօսքս բռնէ: Դուռը մի' բանար. ետքը գէշ կ'ըլլայ: Փախչինք այս տնէն: Զանանք մենք մեզ աղատելու միջոց մը գտնել:

— Բայց, սիրելիս, տանը առջեւ խուժան չի կայ: Եւ Ահմէտ ինչ պիտի կրնայ ընել մեզ: Գուցէ անիկա կարեւոր ըսելիք մը ունի: Անշուշտ կարելի է փախչիլ, և սակայն հիմա տնապատշաճ է: Նոյն իսկ տեսակ մը վատութիւն է զինքը չընդունիլը:

— Այդ պարագային պատուհանը բաց, վերէն խօսէ հետը, ու հասկցիր թէ ինչ կուզէ ըսել:

— Իրաւ որ իմ անուշիկս, զիս նեղ դրութեան մը մէջ կը ձգես: Ինչէն կը վախնաս: Միթէ ես քովդ չեմ:

Երրորդ անգամ դուռը զարնուեցաւ, և քանի մը հեղ իրարու վրայ, արագ, ուժգնազին:

Ալ գնա ներս մաշրիկին մօտ, վերջնապէս ստիպեց Վահան Սրբուհիին, և ինքը սանդուղներէն վար վազեց:

— Գնաց, հեծեճեց Սրբուհի ահալից ձայնով մը, և մօրը մօտ դարձաւ:

Անիկա հիմա, մեռեալի պէս դեղնած, վախէն դողահար, կճկոտեցաւ մօրը սնարին քով:

— Սիրտդ ամուր բռնէ, զաւակս, ըսաւ մաշրը: Վախնալու բան մը չիկայ: Հաղար երնէկ էր ուր ամենն ալ մեզի պէս պահուած ըլլային: Տիրոջ օգնութիւնը հասնի առաջ ամեն Հայ քրիստոնէի, ու ետքն ալ մեզի:

Եւ բարեպաշտ կինը, անկողնին մէջը շտկուելով, սկսաւ ձեռքին համրիչը քաշել, և աչքերը ձեղունին յառած, աղօթք մը մրմնջել:

Այդ պահուն, Վահան և Ահմէտ ի միասին ներս մտան սենեակէն:

ԺԸ.

Ահմէտ ներս մտնելուն պէս, բուռն կերպով անձկաչրեաց, սեւեռաբիբ նայուածքը կեղրոնացուց Սրբուհիի դէմքին վրայ: Եւ Սրբուհի, որուն երեսին գոյնը անդադար կը փոխուէր, չկրցաւ իր աչքերը գետնէն վերցնել ու դիտել նորեկը:

— Նստէ, դրացին, առաջարկեց Վահան Ահմէտին:

— Ողջ ըլլաս, ու Աստուած սրտիդ բոլոր փափաքները կատարէ, օրհնեց ծերունին դայն:

Ապա Սրբուհիին դառնալով յարեց.

— Աղջիկս, ելի՛ր ու մեզ պահպանող սա կտրիճին սուրճ մը եփէ: Կարելի է որ անօթի ալ է: Բիչ մը ուտելի՛ք բեր որ անուշ ընէ:

Սրբուհի կճկոտած տեղէն ու դիրքէն չջարժեցաւ: Ահմէտ իր անհամեստ նայուածքը բնաւ չէր հեռացներ Սրբուհիէն: Վահան սկսաւ նեղուիլ ու ձնշուիլ, Սրբուհիին հանդէպ Ահմէտի ունեցած այս ակնյայտնի ապերասան կեցուածքէն: Եւ անոր մէջ ծանր կասկած մը արթնցաւ: Մէկիկ մէկիկ յիշեց

քրոջ խօսքերը: Սակայն անիկա անխոհեմութիւն համարեցաւ յախուռն ու ծայրայեղ միջոցի մը դիմելը: Ուզեց աշխատիլ որ չարիքին առաջքն առնէ: Գնաց Ահմէտին քով, ձեռքը դրաւ անոր ուսին, և քաղցր ձայնով մը ըսաւ.

— Ահմէտ, եկուր երթանք սա քովի սենեակը ու հոն խօսինք իրարու հետ: Կարելի է որ մայրս ու քոյրս անհանգիստ կ'ըլլան բան մը լսելով:

Ահմէտ տեղէն չերեւաց: Բայց անոր մոխրագոյն դէմքի մկանունքները սկսան խօլապէս պարել, աչքերուն կրքոտ հուրը աւելի մոլեղնոտ, աւելի գազանային դարձաւ, և ամբողջ մարմինը ջղային հսկայ ցնցում մը բռնեց:

— Երթանք, կրկնեց Վահան, և այս անգամ բռնի առաջնորդելու ձեռով մը քաշեց Ահմէտը, որ

— Թո՛ղ զիս, գոչեց, հակառակորդի սուր ակնարկ մը ձգելով Վահանին վրայ:

Սրբուհի ստակալի ճգնաժամի մը մէջ էր:

— Տղաս, ինչո՞ւ կը պնդես, միջամտեց միամիտ ծերունին, թո՛ղ հոս նստի այդ բարի տղան: Մենք Տաճկի կնիկ չենք, որ մարդոց ներկայութենէն քաշուինք:

Վահան անսնելով, թէ ուէ կերպով չաջողիր Ահմէտը քրոջը դէմէն հեռացնելու, այլևս համակերպեցաւ ծագելիք խնդիրը լուծելու ըստ դիպաց: Եւ դարձեալ քաղցրութեամբ Թուրքին դիմեց.

— Ուրեմն հոս նստէ, Ահմէտ: Հանդիստ ըրէ քիչ մը: Եստ յոգնած ըլլալու ես: Գիտեմ որ դուն ու հայրդ մեծ մարդասիրութիւն ցոյց տուիք մեզի հանդէպ: Հայրդ՝ իր բարեխօսութեամբ զիս բանտէն ազատեց, և այս օր ալ դուն, իբրեւ քաջ պահապան, մեզ պահպանեցիր մինչեւ հիմա: Բայց վստահ եղիր որ մենք ապերախտ մարդիկ չենք: Երբեք պիտի չմոռնանք մեզի ըրած այս բարիքներնիդ, ու պիտի ջանանք կրցածնուս չափ երախտահարուցց ըլլալ: Նստէ: Տեսնենք ինչ պիտի ըսես ու ինչ պիտի ընենք, վասն զի կը զգամ թէ հոս ասանկ մնալ չըլլար այլևս:

— Ես բան մը ուզելու եկած եմ....:

— Պատրաստ եմ, Ահմէտ, ձեռքէս եկածը չխնայելու, իբրեւ արխաուր ձեր մեզի ըրած աղէկութիւններուն: Եւ, նախ քան քու առաջարկդ, թոյլ տուր ինձի յայանելու քեզ, թէ մեր սրտի ինքնաբեր փափաքով ձեզի կ'ընծայենք մեր պարտէզին այն կէս մասը, որ ձերինին կից կը գտնուի: Ատոր համար արդէն քու հայրդ առաջները քանի մը անգամ առաջարկութիւն ըրած է մեզի, և ուզած է որ ձեզի տանք զայն: Ու դեռ անցեալ օր էր որ նորէն յիշեց հայրդ իր այդ ցանկութիւնը, երբ իրեն հանդիպեցայ շուկան: Ուստի կը խնդրենք, որ ընդունիք մեր այդ նուէրը, իբրեւ երախտագլխութեան յիշատակ:

— Ատիկա ետքի խնդիր է: Ես հիմա ուրիշ բան մը կ'ուզեմ, և անմիջապէս....:

— Ըսէ ուրեմն:

— Սրբուհին ինձի տալու էք:

— Ահմէտ....:

— Ո՛չ մէկ խօսք: Անիկա խնս պիտի ըլլայ:

Եւ Ահմէտ յարձակման շարժում մը ըրաւ դէպի Սրբուհին: Վահան, թէև Թուրքին ընթացքը կառեցնելու դիրք մը առաւ, բայց Ահմէտ բունն կատաղութեամբ մը զայն հրեց անդին, և խոչացաւ Սրբուհին վրայ: Այն ատեն, Վահան առիւծի պէս յառաջ նետուեցաւ, և Ահմէտի ուսերէն բռնած դէպի ետ քաշեց, և զայն ձգեց գետին: Սրբուհի ճչելով մօրը փարած էր, որ ինքզինք կորսնցուցած՝ փռուած էր անկողնին մէջ:

Սրբուհի ձիջերուն վրայ, Ահմէտի կողմէ իր ընկերներուն կանխապէս տրուած հրահանգին համաձայն, տան գոց դուռը խորտակուեցաւ: Վահան և Ահմէտ, երկուքն ալ մոլեզնօրէն իրարու պլլուած, կը մարտնչէին ու կը տապալկուէին գետնին վրայ: Եւ մինչ, միջոց մը, Վահան վրայ ելլելով կը ջանար խլել Ահմէտի մէջքը գտնուող զէնքը, սենեակէն ներս խուժեցին անոր ընկերները՝ ձեռքերնին մէջ մէկ դաշոյն բռնած:

ԺԹ.

Վահան Թուրքերը տեսնելուն պէս, խսկոյն ցատքեց մօրն ու քրոջը առջեւ, դանոնք պաշտպանելու համար, և գրպանէն ատրճանակ մը հանելով՝ կրակ ըրաւ ներս խուժողներուն վրայ: Թուրքերէ մէկը գնդակահար վար ինկաւ: Ահմէտ և իր երկու ընկերները՝ կատղած վագրերու պէս, յարձակեցան Վահանի վրայ: Զայն պառկեցուցին գետինը, զինաթափ ըրին, և ծունկերովն անոր վրայ չոքած՝ սկսան դաշույններու անխնայ հարուածներ տեղացնել:

— Զարկէք, չարաչար սասկեցուցէք սա շունը, ու ետքն ալ նա ջատուկը, պուռայ Ահմէտ, և ոտքի ելաւ որ Սրբուհին վրայ երթայ:

Բայց Սրբուհի չկար սենեակին մէջ: Ահմէտ՝ աչքերը դարձած, ուղղուեցաւ դէպի դուռը: Եւ դեռ դուրս ելած չէր անիկա, երբ ներս մտաւ Սրբուհի, ձեռքը ուրազ մը բռնած: Սրբուհի ուրազը նետեց շիտակ Ահմէտի գլխուն, որ ձկուն կքումով մը հարուածէն վրիպեցաւ: Ուրազը գնաց դէմի պատուհանի ապակին աղուլոս ըրաւ:

— Եղբայրս, մայրս, հեծեճեց Սրբուհի խելայեղօրէն, և նորէն դուրս ելլելու նպատակով դարձաւ դէպի դուռը: Բայց Ահմէտ հասաւ, և իր թեւերուն մէջ առաւ զայն: Սրբուհի իր պատիւը պաշտպանելու համար, գերբնական ջանքով մը ու կորովի քաջութեամբ մը կը մարտնչէր: Իր գալարուն ոգորումներուն մէջ, երբեմն յարձակողին հետ վար կ'իյնար, կ'ելլէր ու նորէն կ'իյնար: Իսկ քիչ մը անդին, երկու Թուրքերը Վահանի մարմինը կ'այլանդակէին իրենց դաշույններով: Սակայն, անոր անմիջական մահ պատճառող կենդանական մասերուն չէին դպչեր: Հէք երիտասարդին արիւնը ջուրի պէս վազելով՝ տախտակամածին վրայ կը տարածուէր:

Եւ ահա, այդ տաղնապագին վայրկեանին որպէս երկնառաք հրեշտակ, սենեակի սեմին վրայ երեւաց Արմենակ: Նայուածքով մը հասկցաւ ամեն բան:

— Արիկնայ Մանկոյ, գուռաց անիկա, և ձեռքին ատրճանակը քաշեց Ահմէտին վրայ:

Թուրքը թեթեւ մը վիրաւորուեցաւ դիտէն: Սրբուհի անկէ ազատուելով, վազեց Արմենակին քով:

— Հասէք, աղաք, մանչեց Ահմէտ և ինքն ալ քաշեց իր ատրճանակը Արմենակին վրայ:

Ահմէտ չաջողեցաւ: Արմենակ վերատին կրակեց, իրարու վրայ, ըստ դիպաց: Ահմէտի ընկերներէն մէկն ալ գետին փռուեցաւ:

Այն ատեն սրտախոշոշ տեսարան մը պարզուեցաւ սենեակին մէջ: Հրապէններու զնդակները հառամ էին, և զանոնք լեցնելու ժամանակ չկար: Ուստի ամենը իրար անցան: Դրսի հրդեհներուն աղօտ լոյսը, և ներսի փայլատ ձրազը, այս մուշեղնածներու խօշական ոտուամերուն և դահալէժ շարժումներուն աւելի դիւային, և աւելի ահուելի երեւոյթ մը կուտային: Ու այդ թոհ ու բոհին մէջ, Վահան սուր ու անըմբերելի, և կենսաապաւ կոտանքներու տակ քաշքռտուելով աւանդած էր հոգին: Անոր մայրն ալ, անկողնին մէջ, ինքն իր տեղը և ինքն իր կսկիծէն ու դարհուրանքէն մեռած էր: Անոր աչքերը բաց մնացած էին, և խածած լեզուին ծայրը բերնէն դուրս ինկած էր: Իսկ զգետնուած Թուրքերէ մէկն արդէն դիակ մը, ու միւսը հոգեվարք մը:

Կենդանի մնացողներուն միջեւ մահաբեր իրարանցումը անընդհատ կը շարունակուէր: Այսպէս, երկու Թուրքերը Արմենակը դաշունահար ձգելու հետամուտ, հարուածողական հազար ու մէկ ձեւեր առնելով կը մօտենային, կը հեռանային ու դարձեալ կը մօտենային: Անոնք չէին հասներ իրենց նպատակին, վասն զի Արմենակ պատուհանին մէջէն ուրազը խլած՝ անով կը պաշտպանէր թէ ինքզինք, և թէ միւս թեւին մէջ գրկած Սրբուհին:

Վերջապէս Ահմէտ համոզուելով, որ դիւրութեամբ պիտի չկրնայ զգետնել Արմենակը, գնաց յափշտակեց յարկադարակին վրայ վառող մոմի ծանր աշտանակը, և նետեց անոր երեսին:

Արմենակ յանկարծակիի գալով այս ծանր հարուածէն, հաւասարակշռութիւնը կորսնցուց, և դէմքը ձեռքերուն մէջ առնելով, ինքն իր վրայ դարձաւ ու ինկաւ վար, գոչելով.

— Շիտակ գետեզերք փախիր, Սրբուհի:

Ահմէտ այս անկումէն, և տիրող կէս մթութենէն օգտուելով, սուրաց դէպի Սրբուհին, որ մօրն ու եղբօր մահը և իր սիրելիին անկումը տեսնելով հանդերձ տկարացաւ: Ընդհակառակը, անիկա իր վրայ եկող Ահմէտը այնպիսի ուժով մը հրեց, որ մէջքին վրայ գետին ձգեց զայն, և անոր ձեռքէն դաշոյնը խլելով, զինքը բռնել ջանացող միւս Թուրքին կուրծքը խոթեց մինչեւ կոթը: Ու մինչ Ահմէտ, իր անասնական կրքէն ու կատաղութենէն հրաբորբոք, ոտքի կը ցատքէր, և անոր ընկերը գետինը արեան ճապաղիքներու մէջ օղակ օղակ պտորուելով վերջին շունչը կը փչէր, Սրբուհի դուրս թռաւ սենեակէն: Սանդուղներէն սահելով իջաւ վար, և տան դռնէն ելաւ փողոց: Հրդեհներէ գոյացած կծու ծուխ մը, և կարմրորակ առասպելական լոյս մը տարածուած էր ամեն կողմ:

Սրբուհի իրենց տան առջեւի երկարաձիգ փողոցին մէջն էր դեռ, երբ նշմարեց որ Ահմէտ իր ետեւէն կը վազէ: Այն ատեն իր ընթացքն աւելի արագացուց: Անիկա կը վազէր հերարձակ, աչքերը տարապայմանօրէն բացած, վշտի, նողկանքի ու սոսկումի ուրուականին առջեւէն հալածական: Ու այսպէս մտաւ ուրիշ ծուռ ու մուռ փողոց մը, անկէ ալ ուրիշ մը, և վերջապէս, շիտակ գետեզերք տանող զառիվայր ճամբան բռնեց:

Ահմէտ միշտ կը հետեւէր անոր:

Ի.

Սրբուհի և Ահմէտի միջեւ գտնուող հեռաւորութիւնն երթալով կը կարճնար: Եւ շնայելով խորտ ու բորտ ու փրլ-

փլկած սանդուղներով ճամբուն, ու անոնց անհաւասարակչութալներուն և ոստումներուն, ոչ մէկը կ'իյնար ոչ միւսը: Գոռայող եփրատին ու կործանուող քաղաքին ընդհանուր խլացուցիչ ժխտին մէջ անգամ մը Սրբուհիին ականջը հասաւ Ահմէտի ձայնը, որ կը կանչէր իրեն.

— Կեցիր, Սրբու, ո՛ւր կը վազես ատանկ: Խենթութիւն մի՛ ըներ: Մի՛ փախչիր ինձմէ: Տես ինչ պիտի ըսեմ՝ քեզի... Կեցիր, կեցիր...

Սրբուհի հասաւ գետեզերքի խճուղին: Անցաւ միւս կողմը, մխրճեցաւ գետափի ծառերուն շուրջը կուտակուող խոշոր քարերուն մէջտեղերը:

Ահմէտ, յանկարծուտ, Սրբուհիի հետքը կորանցնելը տեսնելով, զազանաչին մռնչիւն մը արձակեց: Ու սկսաւ, քարերուն վրայ առկա անդին ցատքուտելով, զայն փնտռել: Ու գտաւ: Սրբուհի, ջրկոտրքը, կորաքամակ ծառի մը հաստարմատ բունի ետին պահուրտած էր:

— Վերջապէս ... ալ ձեռքէս չպիտի ազատիս ... աղաղակեց Ահմէտ, և մուկնին արբշուութեամբ մը ինկաւ Սրբուհիին վրայ:

Հէք աղջնակը, վրան թառող մարդ-անգղի մարմնին տակէն անդին նետուելով, ազատուեցաւ անարատ: Բայց արդէն ոտքերը ջուրը: Շրջազգեստի մէկ պատառն ալ գիշատիի ճանկերուն մէջը: Ու անիկա, ըտպէապէս, ձեռքերն ու աչքերը ուղղեց դէպի կարմիր երկինքը, և ապա նետուեցաւ գետի հոտանքին մէջ:

Տխրաշշուկ ձողփիւն մը միայն: Ու թէեւ նոյն հեռայն աներեւութացաւ անոր մարմինը, սակայն քիչ մը վարը վերատին երեւան ելաւ, և փետուրի մը պէս քշուելով գնաց, ու այս անգամ բոլորովին անհետացաւ:

Ահմէտ իր ցանկալի որսը ձեռքէն ընդմիշտ փախցնելուն համար, մնաց շմորած: Անիկա նոյն իսկ չի կրցաւ նկատել Արմենակը, որ իր առջեւը ցցուեցաւ այդ պա-

հուն : Բայց Արմենակ խկոյն թուրքին փաթթուեցաւ, քարերուն մէջ տեղը վար գլորեց զայն, և անոր վիզը ձեռքերուն մէջը առնելով, սկսաւ իր բոլոր ուժովը սեղմել :

— Վիզս ... հունդաց Ահմէտ խուլ ու խեղդուկ ձայնով մը : Ես յանցաւոր չեմ... : Սրբուն ինքզինք ձգեց գետը... :

— Ի՞նչ կ'ըսես, հարցուց Արմենակ շփոթուած :

— Իրաւ որ ես բան մը չըրի իրեն... : Անիկա ինքզինք ջուրը ձգեց ու խեղդուեցաւ... :

— Խեղդուեցաւ... գոչեց Արմենակ շանթահար, և թողուց Ահմէտի վիզը ու կանգնեցաւ խելացնոր շարժումով մը :

Ահմէտի աչքերը գոցուած էին : Անիկա ինքնակորոյս վիճակի մը մէջ, անշարժ փռուած էր այլ եւս : Այդ միջոցին Արմենակ, կրած ահաւորագոյն վշտի ծանրութեան տակ չքացած, անթարթ աչքերը Եփրատի ջրերուն, արձանացած մնաց ուր որ կը գտնուէր : Ու նոյն վայրկեանին, անոր աչքերուն առջեւէն շարժուն պատկերի պէս, իրարու ետեւէ եկան անցան օրուան բոլոր դէպքերը : Հօրը հետ շուկայէն փախչելուն, իրենց տան առջեւ, հայրը գնդակահար մեռած էր : Ասոր վրայ մայրը խենթենալով, ինքզինք պատուհանէն վար նետած ու մահացած էր : Ինքը, ահագին խուժանէ մը շրջապատուած, իրենց տան երդիքը ելած էր, և ցուփին ձողերէն պարանով մը ետեւի պարտէզը իջնելով, ուղղուած էր դէպի Սրբուհիենց տունը : Ճամբան դարձեալ խուժաններ : Հալածուելով քաղաքէն դուրս ինկած էր : Ու երբ յաջողած էր դարձեալ քաղաք մտնել, արդէն մութ էր : Շիտակ Սրբուհիենց տունը : Ի՞նչ տեսարան... : Վահանն ու մայրը մեռած : Սրբուհի բորենիի թաթերուն մէջը : Ազատած էր զայն : Բայց յետոյ ինքը վիրաւորուելով, Սրբուհի վերատին վտանգուած էր : Ու յետոյ... ու յետոյ... անիկա ինքզինք տարած Եփրատին յանձնած էր, իր պատիւը փրկելու համար :

Տողանցող այս սգախուր պատկերներուն վերջաւորումովը, Արմենակ իր արձանացած դիրքէն շարժեցաւ: Հոգեպառհառաչանք մը հանեց, և ձեռքերը յուսահատաբար գալարելով, ուռած ու արիւնոտած դէմքը ձեռքերուն մէջ սուաւ: Անիկա դգաց, որ զինքը կեանքին կապող բան մը գոյութիւն չունէր այլևս: Աշխարհ արարատ մութ խաւար: Սրբուհին, իր պաշտելի հոգեհատորիկը, ջուրերուն մէջը, խեղդուած: Գեհնական տանջանք մը այլևս իրեն համար ապրիլը: Իսկ մահը, որ զինքը Սրբուհին կը միացնէր, ինչ քաղցր ու երանաւէտ երջանկութիւն: Ու այդ երջանկութեան վրայ մտածեց: Երջանիկ մահուան գաղափարով պաշարուեցաւ: Այն ժամանակ, Եփրատը անոր թուեցաւ գեղեցիկ առագաստ մը...: Եւ տեսաւ, որ իր աննման Սրբուհին, այդ առագաստին մէջը մտած, հարսանեկան զգեստներով զարդարուն, իրեն կը սպասէ անհամբեր, ու զինքը կը կանչէ իր քաղցրանոյշ ձայնովը...:

Այդ պահուն Ահմէտ աչքերը բացաւ, և նշմարելով որ Արմենակ ձեռքերովը դէմքը ծածկած է ու զինքը չի տեսներ, կամացուկ մը ելաւ պառկած տեղէն, որպէս զի հեռանայ ու ինքզինք ազատէ: Բայց հակառակ իր ըրած ամենամեծ զգուշութեանը, կանգնած ատենը Արմենակին դպաւ: Արմենակ այս հպումէն ցնցուեցաւ, և ձեռքերը դէմքէն անդին տանելով, շուրջը նայեցաւ: Ու նկատեց, որ Ահմէտ կը փախչի, թէև ջլատուած սրունքներով: Անիկա անմիջապէս հասաւ, և Թուրքը բռնելով գոչեց.

— Ո՛ւր կը փախչիս ատանկ գող կատուի պէս: Սպասէ քիչ մը, հետո գործ ունիմ:

Ահմէտ, որ գիտէր թէ առանց զէնքի, իր բնական ուժերովը անկարող է յաղթել Արմենակին, սոսկաց, և իր վախճանը հասած համարեցաւ, երբ մանաւանդ տեսաւ որ անիկա, աչքերը մոլորագին բացած, խելայեղ թափով մը զինքը քաշելով, կը տանի դէպի գետ:

— Ինձի նայէ, իմ բարի և սիրելի Արմենակա... կակազեց
անիկա, ինչ որ կ'ուզես քեզի կուտամ...: Թ'ող զիս...: Աս-
տուած վկայ, Սրբուն ես չի ձգեցի դետը...: Ինքնիրենը ին-
կաւ...: Վնխ, վնխ, խեղճ ազջնակ...:

— Գիտեմ, թէ դուն ինչ անմեղ գառնուկ մըն ես... և
թէ որքան կը սգաս Սրբուհին...: Ճիշտ ատոր համար է, որ
քեզ ալ հետս առնել կ'ուզեմ...:

— Բայց, ուր առանկ...:

— Սրբուհին փնտուելու ու գանելու:

— Գետին մէջը...:

— Այո:

— Անիկա շատոնց դնաց...:

— Ուրեմն աճապարենք, որ շուտ մը իրեն հասնինք:

— Խենթեցոր...:

— Չէ, չէ, քեզի աղուոր պաղ լոգանք մը առնել պիտի
տամ ինձի հետ...:

Արմենակ, իր երկու թևերը սամրապնդօրէն ու անքակտելի
կերպով Ահմէտի մէջքին անցուցած, շարունակ կը քաշկուտէր
դէպի դետը: Անոնք անգամ մը քարերուն մէջտեղերը ինկան
վար: Բայց Արմենակ դարձեալ վերցուց Ահմէտը, սիշտ մէջքէն
բռնած, ու յառաջանալով, յարեց.

— Աղուոր պաղ լոգանք մը հրաբորբոք մարմնոյդ, կար-
մբուկ հրէշ...:

— Չեմ ուզեր:

— Ես կ'ուզեմ...:

— Ի՞նչ սոսկալի փորձանքես եղեր դուն...:

Վերջապէս անոնք, քաշ ընդ քաշ, հասան եզերք: Արմենակ
ոտքը ջրին մէջ դրաւ: Իսկ Ահմէտ պակուցեալ ձայնով մը
պոռաց.

— Մուհամմէտի սիրոյն, հասէք, հողի ազատող չի կան...:

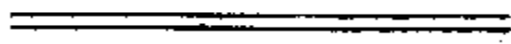
— Ահա ես: Այ ի՞նչ կ'ուզես, քեզ շիտակ քու մարգարէիդ
գոգը պիտի տանիմ...:

— Թ'ող զիս, կ'ըսեմ, անհաւատ շուն...:

— Անանկ բան չկայ: Երկուքս միասին պիտի երթանք Սրբուհին փնտուելու ու գտնելու...:

Ահա, օրհասական վերջին ճիգով մը, փորձեց յետ ընկրկիլ: Իսկ Արմենակ, որ ոտքին տակ աւազուտ ու անհաստատ գետին մը ունէր, քիչ մը հակեցաւ Ահաի կողմը: Ահա Արմենակին ծնօտը խաճաւ կատաղօրէն: Սակայն, Արմենակ, այդ խաճուածքին բնաւ կարեւորութիւն չտուաւ, և այս անգամ, աւելի դօրեղ ու աւելի մեծ ուստում մը ըրաւ դէպի գետը, թեւերը ընդ միշտ շղթայած Ահաի մէջքին:

Այն ատեն, երկուքը միասին, գլխիվայր, ինկան ջրին մէջ, խեղդուեցան, և արագավազ հոսանքէն խլուելով քշուեցան, գնացին « Սրբուհին փնտուելու ու գտնելու »...:

ԳՈՀՈՒԹԵԱՆ ԱՂՕԹՔ

(1909 թուին կոտորածի մասնուած Ասանա քաղաքին ընկալիչներէն Ա. Բեկեան Մարտիրոսի սան մեկ ընդարձակ սենեակը: Մեջ տեղը, օտարականաւոր ծակուած, կանգնուած է հաս գերաններէ շինուած խաչ մը, որուն վրայ ձեռներէն ու ոտներէն զանուած է Մարտիրոս: Անոր կիսամտով մարմինը վերտնով պատուած է: Խաչափայտը ինչ մը հակուած է դեպ յառաջ: Ինչոք աւճակուած հրագեղներու պայթիւններուն եւ խառնաշփոթ աղաղակներուն հետ, սան մեջէն կը շուրին ոտքի դաբոնոցներ, մարդոց ձայներ, եւ կնոջ ու երեխայի ճշուրտում:)

ՄԱՐՏԻՐՈՍ. — (Գլուխը կրծքին վրայ ծուած, դիմը մեծազգոյն, եւ նայուածքն ու ձայնը նուաղուն:) Տէր, ահա քու մահուան տանջանքիդ ենթարկուած, կը հոգեսպառիմ: Եւ դուն գիտես, որ ես ալ քեզի պէս անմեղ մըն եմ, ու կեանքիս մէջ ոչ ոքի չարիք ըրած չեմ: Զիս չարչարեցին ու խաչեցին: Ատոնց բոլորը կրեցի: Բայց, քիչ մը առաջուան այս տեղ պատահածին, ու. հիմա սա անդիի սենեակին մէջ անցած դարձածին ինչպէս համբերեմ...: (Լալով:) Օհ, ո՛չ, ո՛չ, չեմ կրնար համբերել: Գիտեմ որ կեանքս վերջացած է, ու ալ չեմ կրնար օգնութեան հասնիլ կնոջս ու զաւկիս: Առ ուրեմն թշուառ հոգիս բոպէ մը առաջ, ու ազատէ զիս անողորմօրէն զալարող սա զարհուրելի չարչարանքէն: (Տան մեջի վազվոտութեանը եւ սուկուրի ճիշերը աւելի կը սասկա-

նան, եւ այս յանկարծ կը մարիւն:) Ի՞նչ եղաւ, Աստուած իմ. նահատակուեցան անոնք, ու ամեն բան լմնցաւ...: (Կանչելով:) Սիրվարդ, Լուսիկ: Վնչ իմ լուսնոգի ու լուսամարմին երկնային հրէշտակներա: (Սիրվարդի խեղդող կիսաձայնը կը շարի:) Սիրվարդ, իմ աննման հոգեակս, դուն կ'ապրիս ուրեմն: Հագրա Լուսիկը: Օհ, երկինք, երկինք, ինչպէս համբերութեամբ կը դիտես այս բնութենէ դուրս եղող եղեռնագործութիւնները: Ինչո՞ւ աչքերս չի կուրցան քիչ մը առաջուան հրէշային տեսարանին հանդէպ: Անարատ Սիրվարդս ու անմեղուկ Լուսիկս գաղանկերու գրկերուն մէջը տեսայ...: Մայրը զաւկին թեր բռնած, գեռինը քաշկառուելով, հասաւ մինչեւ քովի սենեակը, ու հոն նորէն նայը...: (Վերստին Սիրվարդի խեղդող ձայնը:) Մահ, յամբ մահ, այլ փութա՛ւ: Ինքզինքս չեմ կրնար մեռցնել...:

ՍԻՐՎԱՐԴ. — (Հագուստները պատռած, մազերը ցիրուցան, խեղայեղորեւ վազելով կուգայ Մարտիրոսի խաչափայտին կը փարի, ու շրթունքները անոր ոտներուն փակցնելով, կուշայ անզուարեակ:) Մարտո, Մարտո, նզոված մարմնիս մէջը ամբողջ կրակ է, կ'երիմ, ու մոխիր չեմ դառնար...: Բայց Լուսիկս չգիմացաւ քաշած ցաւերուն ու...:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ. — Մեռա՛ւ:

ՍԻՐՎԱՐԴ. — (Ներս եկող երեք թուրքերը տեսնելով:) Եկան, Մարտո...:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ. — (Հեծեծելով:) Ահ, ինչ ընեմ...:

ԱԷԻ. — Աղուոր կնիկ, մի՛ վախեր, ալ բան մը պիտի չբնեկը...:

ՊԷՔԻՐ. — Ինձի նայէ, Այի, ասկէ ետքը թագուհի կանչելուես այդ կնիկանը, քանի որ ատոր էրիկը Հայերուն թագաւոր ըլլալու արժանի մէկն է: Այս խաչը հանածնիս, իբրեւ բարի, իմաստուն, և իբրեւ անզգասէր մարդ, մեծ համբաւ կը վայելէ իր արդիւն մէջ: Հաւանական է, որ եթէ Հայերը յաջողեն ազատութիւն ձեռք բերել, թագաւոր պիտի ընէին դայն:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ. — Եթէ ջիտակը նայիս, պէտք է որ իր

խաչին գլուխը գամէինք նշանատախտակ մը, որուն վրայ գրուած ըլլար սա բառերը. « Մարտիրոս, Ատանացի, Թագաւոր Հայոց »: Այս պիղծ արարածները անանկ կը հաւատան, որ իբր թէ Յիսուս մարգարէն խաչեր ու անոր խաչին վրայ ալ գրեր են. « Յիսուս, Նագովրեցի, Թագաւոր Հրէից »:

ՊԷՔԻՐ. — Կարդացողէ մը աւելի բան գիտես, ընկեր: Թէև ես ալ բաւական գիտեմ, բայց իմ գիտցածս քուկինիդ չափ չէ, շիտակը:

ԱԼԻ. — (Բերանը բաց, հիացումով.) Երանի ձեզի, որ այդպէս շատ բան սորված էք:

ՄՈՒՀԱՄՄԷՏ. — Ես այն մեր բոլոր կարդացողները գրք պահու կը դնեմ, և ջուրը տանելով, ծարաւ ետ կը դարձնեմ: (Փողոցին խուժանին գոչիւնները շնչով, կ'երթայ պասուհանին առջեւ.) Չէ, չէ, մի՛ գաք, դուր տեղը մի՛ յոգնիք: Մենք բաւական շատուոր ենք հոս: Եւ արդէն կարծածնուդ չափ տեսնելիք մեծ գործ չկայ: Մենք ալ յուսախար եղանք...: Ինչ որ է, Աստուած յաջողէ ձեզի: (Չեռնովը հեռանալու նշաններ կ'ընէ խուժանին.)

ՊԷՔԻՐ. — Լաւ որ վեր չի թափեցան այդ անօթի գայլերը: Արդէն մաս մը բան տուինք այն գիւղացի մշակներուն, որոնք մեզի օգնեցին այս տունը մտնելու ու սա մարդը խաչը հանելու համար: Ալ մնացածը երեքիս արդար բաժինն է:

ԱԼԻ. — Հարկաւ: Անոնք ալ թող երթան ուրիշ տեղ ճարակելու: Կառավարութիւնը ամենուս ալ անասման իրաւունք տուած է մեր թշնամի Հայերը ջարդելու, և անոնց բոլոր ունեցածները սեպհականացնելու: (Սիրվարդը ցոյց տալով.) Օրինակի համար ասանկ գեղեցիկներն ալ: Բայց դուն ինչո՞ւ ատանկ շարունակ կուլաս, Հայ կնիկ: Մեղք չէն այդ թափած մարգարտի հատիկներդ: Տես, աչքերդ ալ ուռեցած են: Ես գիտեմ, դուն անպատճառ քու պզտիկ աղջկանդ վրայ կուլաս: Բայց աւելորդ է:

ՊԷՔԻՐ. — Նոյն իսկ մեղք կը գործես դուն, անհաւատ Թագուհի: Գիտնալուես որ անիկա Աստուծոյ առաքեալ Մու-

համեմտի գողը նստած է հիմա մեր շնորհիւ...:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ. — Դահլիճներ...:

ՊԷՔԻՐ. — Դո՞ւն ինչ կը դրդրաս խաչիդ վրայէն: Գոհ չե՞ս որ քեզ հանգիստ կը թողունք: Հիմա բերանդ պատուեմ: (Գրպանէն աստճանակ մը հանելով կը պարպէ. Գեղակը կը վրիպի.) Տես դուն, ուրիշ կապար ալ չի մնաց քովս: Բայց հոգ չէ, ես ուրիշ կերպով կրնամ խօսք հասկցնել քեզ: (Մեջքէն դաշոյնը փաշելով հարուածներ կուտայ անոր վերկ արունքներուն. վազած արիւնը խաչափայտին վրայէն երկննաշով կ'իջնէ գետին.)

ՄՈՒՀԱՄՄԷՏ. — Համբերէ քիչ մը, ընկեր: Ատանկով շուտ մը գործը կը լմնայ: Քիչ մը եւս զուարճանանք իր աչքերուն առջեւ, ու ետքը դիւրին է: Ինձի նայէ, թագուհի, քիչ մը ասպին եկուր ու սա թագաւոր էրկանդ խաչին առջեւ երեսդ խաչակնքէ մէջ մը: Տեսնենք, աղէկ խաչ հանել գիտե՞ս: Ինչո՞ւ խաչ չես հաներ: Երկրպագութիւն մը ըրէ ուրեմն: Ա՛յն ալ չես ըներ: Բայց դուն ինչ տեսակ քրիստոնեայես, որ ոչ կ'երկրպագես, և ոչ ալ խաչ կը հանես:

ՊԷՔԻՐ. — Եկեղեցիինցմէջը որ ըլլայիր, ինչ պիտի ընէիր: Չպիտի աղօթէիր: Այս սենեակն ալ ահա եկեղեցի սեպէ, որովհետեւ ճիշտ եկեղեցիի մը տեսարանը կը ներկայացնէ: Ու նոյն իսկ եկեղեցիէն ալ աւելին, քանի որ սուտ պատկերին տեղ, հոս իրաւը կայ:

ԱԼԻ. — (Խնդաշով:) Ինտո՞ր ալ ազուոր կը յարմարցնէք այդ բոլորը:

ՄՈՒՀԱՄՄԷՏ. — Լաւ ուրեմն, քանի որ դուն չես աղօթեր, ես աղօթեմ, տես: (Քրիստոնեայի ձեւով կ'երկրպագէ, եւ կանգնելով երեսը կը խաչակնիփէ.) Ազուոր չըրի, տիկին: Օ, թագուհի պիտի ըսէի քեզի ու մոռցայ: Կը ներես, Հայոց թագուհի: Ինչ որ է: Բայց հիմա ուրիշ աւելի զուարճալի խաղ մը պիտի ընենք: (Դուրս կ'երչի.)

ԱԼԻ. — Ինչ որ ալ ըլլայ, իրաւ որ սիրտս չդիմանար, քանի սա քու լացդ կը տեսնեմ, սիրուն թագուհի: Մի՛ լար,

մի՛ լար: Դուն քու ապագայիդ վրայ բնաւ մի՛ մտածեր: Ետքը շատ աղէկ պիտի ըլլայ: Ես քեզ...:

ՄՈՒՀԱՄՄԷՏ. — (Կը վերադառնայ, ձեռքը բռնած գլխի վար՝ վեցամեայ Լուսիկի արիւնքներէ մարմինը: Բովի դաշոյնովը կը կտրէ անոր գրուիւր: Յետոյ մարմինը ձեկ կողմնէն նետելով, ձեռքը կ'առնէ կտրուած գրուիւր: Օն, դնակ պիտի խաղանք ասով: Ամենէն առաջ քեզի պիտի նետեմ, մեծ թաղաւորդ Հայոց: Բռնէ: Մէկ, երկու, երեք: (Կը նստի գրուիւր, որ Մարտիրոսի կրծքին զարնուելով խաչափայտը կ'երեւցնէ, կ'իյնայ Սիրվարդի գլխուն վրայ, ու անկէ աչ գետին:)

ՄԱՐՏԻՐՈՍ. — Ո՛ւր էք, երկիւնքի կայծակներ: (Աչքերը կը գոցի:)

ՍԻՐՎԱՐԴ. — (Զաւակն գրուիւր գետնէն վերցնելով կը տանի իր շրթունքներուն, յետոյ գրկին մէջ կը սեղմէ գուրգուրանքով ու հեծեծելով, եւ դարձեալ կը տանի շրթունքներուն: Չաւնիս... Լուսիկս...:

ՄՈՒՀԱՄՄԷՏ. — Տ՛ուր գլուխը: Հիմա քեզի պիտի նետեմ:

ՍԻՐՎԱՐԴ. — Իմ խեղճ, իմ պաշտելի հրեշտակս...:

ՄՈՒՀԱՄՄԷՏ. — Չիտմա: (Կ'ուզէ գրուիւր առնել, բայց ընդդիմութեան հանդիպելով, բռնաբար կը կորզէ զայն:)

ՍԻՐՎԱՐԴ. — Գազան...: (Ինքզինքն ելած, աչքերը բոցավառ, ուժգին բռունցք մը կուտայ Մուհամմէտի դէմքին:)

ՄՈՒՀԱՄՄԷՏ. — Վայ կատաղի քած: (Հարուածի ցաւէն Լուսիկին գրուիւր անդին նետելով, ձեռքերը կը դնէ աչքին վրայ:)

ՊԷՔԻՐ. — Սպասէ ուրեմն, որ յանդգնութեանդ պատիժը տամ քեզի: (Գետնին վրայ բան մը փնտրելով դուրս կ'ելլի:)

ԱԼԻ. — (Փոքրաչով Մուհամմէտին տով:) Քիչ մը կարմրած է աչքդ: Բան մը չէ, եղբայր, շուտով կ'անցնի: Երանի թէ ինձի դարներ...:

ՍԻՐՎԱՐԴ. — (Շուրջը դիտելով:) Առիթն է: (Դեպի

դուրս կը վազե: Բայց սենեակի դրան առջեւ դեմը ելլող Պեֆիրեն ներս կը հրռախ: Կ'երթայ մինչեւ Մարտիրոսի խաչին ստորոտը, եւ այնտեղ կ'իյնայ վար: Ապա նորեկն կ'ելլե, բռնելով խաչափայտը, որ ա՛յ աւելի կը հակի դեպ յառաջ: Օհ, մարիկ Աստուածածին...:

ՊԷՔԻՐ. — (Չեոքը մուրն մը եւ երկայն գամ մը բռնած կը մտեկայ Սիրվարդին:) Եկուր, Ալի, օգնէ ինձի. բռնէ սա կատողածը:

ԱԼԻ. — Եկայ: (Սիրվարդը կը բռնե քեւերովը:) Բայց ինչ պիտի ընես, ընկեր:

ՊԷՔԻՐ. — Հիմա կը տեսնես: (Սիրվարդի մեկ ոտքը տախտակաւածին վրայ դնելով գամը վրան կը բռնե, եւ մուրնով կը զարնէ:) Ահա ասանկ լաւ պիտի ըլլայ, և ուղածնուս պէս պիտի կրնանք հետը խաղալ:

ՄՈՒՀԱՄՄԷՏ. — Այո, շատ աղէկ մտածեցիր ատիկա: Ես հիմա ատոր պիտի կերցնեմ՝ իր էրկանը ու իր աղջկանը միտը:

ՍԻՐՎԱՐԴ. — (Գամուռած տեղը տանջալից գալարումներով կը թռուրտայ, կ'ազատի Ալիի քեւերէն, եւ առջեւը գտնուող Պեֆիրի գլխուն մագերը բռնելով, ակուսները սեղմած, ջղային թափով մը, սաստիկ կը ֆաշե, կը փեփսփե:) Ճիւղաղ արարած... ճիւղաղ արարած...:

ՊԷՔԻՐ. — Ո՛ւշ, մաղերս, ո՛ւշ...: (Վեր կը ցցուի կասաղած, Սիրվարդը կը պառկեցնէ գետիկը, ծունկերովը կը չոփի վրան, եւ ձեռքին մուրնը շիտակ կ'իջեցնէ անոր գլխուն.)

ՍԻՐՎԱՐԴ. — Ա՛ն ան... (Տկար խոնջածայն մը կը հանէ, եւ կը մեռնի:)

ՄԱՐՏԻՐՈՍ. — (Այգերը կես մը բանալով:) Սիրվարդ...: Լուսիկ...: (Վերջին շունչը կ'արձակէ:)

ԱԼԻ. — Չեղի բան մը ըսեմ, ընկերներ, մեղք եղաւ որ այս աղուոր կնիկը մեռցուցիք: Ես՞ մտաղիր էի զայն մեր լոյս հաւատքին բերել ու կանանոցս դնել:

ՄՈՒՀԱՄՄԷՏ. — Իսկ ես կ'ուզէի քիչ մը աւելի եւս տան-

ջել զայն, և վրէժս լուծել ու զուարճանալ: Միտքս աղուոր բաներ կար: Բայց ինչ որ է, եղաւ: Հիմա տեսնենք, թէ սա խաչը հանածնիս ինչ ջրերու վրայ է: (Կը մօտենայ Մարտիրոսին) Կարծես թէ դեռ հոգին վրան է:

ՊԷՔԻՐ. — Կ'երեւայ թէ կատուի պէս եօթը հատ հոգի ունի իր մէջը:

ԱԼԻ. — Էհ, ընկերներ, ես մէկ կողմէն կը սկսիմ կամաց կամաց բաները կրել վարի բակը, մինչեւ որ դուք ալ ընելիքնիդ լմնցնէք ու ինձի հետեւիք: Բայց տեսէք, հիմակուրնէ կ'ըսեմ, թէ կղպուած պահարանները երեքս միասին պիտի բանանք, որպէս զի կուր չելլէ մէջերնիս, ու իրարու հետ գէշ չըլլանք: Իսկ երբ որ ամեն սենեակ կը պարպենք, այն ատեն տանը կրակ տալը շատ դիւրին է: Խոհանոցը թիթեղ մը լեցուն քարիւղ տեսայ: (Մէկ կողմ գտնուող գորգերը ուսին վրայ կ'առնեմ:) Ո՛ւհ, ո՛ւհ, որքան թանկագին, այնքան ալ ծանր են: (Դուրս կ'ելլեմ:)

ՄՈՒՀԱՄՄԷՏ. — (Դաշոյնին ծայրովը Մարտիրոսին կողը ծակելով:) Է՛յ, խօսէ նայինք, ինչ լուր ունիս Հայաստանէն, Հայոց թագաւոր: Աչքերդ բաց ու տես թէ ինչպէս Հայոց թագուհին հոս, գետինը, իր փառքին հասած, պառկած է:

ՊԷՔԻՐ. — (Մարտիրոսի միւս կողը դաշունահարելով:) Շարժում մը նոյն իսկ չըրաւ: Չէ, Հայոց վեհափառ թագաւորն ալ իր գահի բարձունքին վրայ պայտերը տնկեր, սատկեր է, խոր սուզի մէջ թողելով համայն Հայ ազգը...:

ԱԼԻ. — (Մտնելով:) Միշտ նոր նոր փառաւոր բաներ կը տեսնեմ ամեն կողմ ալ, ընկերներ: Դուք ինչ ըրիք, դեռ չի լմնցուցիք զուարճութիւննիդ: Ա՛լ ժամանակը ուշ է: (Սենեակին մէջ ասդիս անդին կ'երթայ, եւ ցան ու ցիր իրերը ժողվելու կ'աշխատի:)

ՄՈՒՀԱՄՄԷՏ. — Տես ինչ պիտի ըսեմ, ո՛վ սատկած Հայ թագաւոր: Իրաւ որ պիտի հաւատանք, թէ դուն արդար սուրբ մարդ մըն ես, եթէ նորէն հոգի առնես ու խաչէդ իջնես վար: Օ՛ն ուրեմն, հոգի առ, խաչէդ վար իջիր: Չես լսեր:

Խոնկես, ինչես... (Դաշոյնը Մարտիրոսի փորը կը խորե:) Յոյց սուր հրաշքդ մեզի, Հայութեան ու քրիստոնէութեան հակառակորդներուս, որ զիտնանք, թէ Հայ ազգութիւնն ալ ու քրիստոնէական կրօնքն ալ Աստուծոյ հաճելի են եղեր...:

ԱԼԻ. — (Զբաղած:) Մի՛ մոռնաք, սիրելի ընկերներ, որ բաւական գործ կայ ընելիք:

ՊԷՔԻՐ. — Աճապարէ, խաչեալ սուրբ թագաւոր, շատ ժամանակ չունինք: Քեզի կը սպասենք: Դուն ողջնցիր ու նոյն իսկ մեզի պատժէ...:

ԱԼԻ. — Ինչեր ալ կը մտածէք ու կ'ըսէք:

ՄՈՒՀԱՄՄԷՏ. — Այո, մեզ հիմա հոս, կայնա՞ծ տեղերնիս շանթահարէ: Հայերուն արդարութիւնը, ու քրիստոնէութեան զօրութիւնը յայտնի ըրէ...:

ՊԷՔԻՐ. — Բայց շատ երկնցուցիր գործը: Բան մը ըլլալիք ու ընելիք չունիս...:

ՄՈՒՀԱՄՄԷՏ. — Զգէ, ճգէ, ալ հասկցուեցաւ որ սուտ է ինքն ալ, իր ազգն ալ, իր կրօնքն ալ, իր Աստուածն ալ: Հիմա, Պէքիր, եկուր որ սա երեք անհաւատներու արիւնովը լուացուինք, ու մեր ճշմարիտ Աստուծուն գոհութեան աղօթք մը ընենք, որպէս զի իրեն աւելի հաճելի ըլլանք: Այս պարտքերնիս կատարելէ ետք, մեր աւարը կ'առնենք: Օ՛, երեք հոգի ենք, շուտ մը կը լմնցնենք, ու այս օր նորէն ուրիշ Հայուտուն ալ կրնանք մտնել:

ՊԷՔԻՐ. — Առաջ Աստուած:

ՄՈՒՀԱՄՄԷՏ. — Ուրեմն, ես կը սկսիմ: (Թեւերը կը սորսե, ձեռքերովը գետնէն արիւն առնելով լուացուլի գործողութիւնը կը կատարե, եւ ապա արիւնոտ մասները կը շոյ ախորժակով:)

ՊԷՔԻՐ. — Ահա՛ ես ալ: (Թեզնիքները վեր քաշելով, կը լուացուի արիւնով:)

ԱԼԻ. — (Միշտ զբաղած:) Ի՞մ տեղս ալ աղօթեցէք, բարեպաշտ ընկերներ:

ՄՈՒՀԱՄՄԷՏ. — (Ծռունկ կը չոփի) Մեծդ Աստուած,

քու սուրբ կամքդ պէտք եղածին պէս կատարելէ ետք, ահա աղօթքնիս կ'ընենք այս անհաւատներու արիւնին վրայ: Քեզ կը յայտնենք մեր գոհութիւնը: Քեզմէ կը խնդրենք, որ մեզ միշտ ստանկ հաճելի օրերու արժանացնես: Թող քու օրհնութիւններդ զան ու լիաւատօրէն լեափուին մեր ու մեր զաւակներուն վրայ: Ամէն: (Գրուիչը կը խոնարհե, եւ ձեռներն ու շրթունքները կը դնէ արիւնոս գետնին:)

Պէթեր. — Ո՛վ արարիչ բոլոր աշխարհի, շնորհակալ ենք քեզմէ մեր վաշեցած բոլոր հաճոյքներուն փոխարէն: Նոյն պէս շնորհակալ ենք քեզմէ այն բազում բարիքներուն համար, որոնք հիմա մերը պիտի ըլլան: (Կ'երկրպագե:)

Ա.Ի. — (Սիրվարդի ակակցներուն օղերը նշնարեշով, իր ընկերներէն զաղտնի կ'երթայ. կը հակե զանոնք ու գրպանը կը դնէ: Յետոյ, երբ աճապարակօրէն ու բարձրաձայն սուս հագով ընր անդին կ'անցնի, անզգայարար կը դայջի բոլորովին դեպի առաջ ծուած խաչին: Քառաքեւ ծակը փայտը իր թեռով ընկաւին, կը դառնայ. եւ շախի պես կ'իյնայ Մուհամմէտի ու Պէթերի գրուխներուն, որոնք այդ ընթացին գետնէն վեր կը բարձրանային: Ու կը տեսնե, թէ Մուհամմէտ եւ Պէթեր, շանքահար կը տարածուին գետնը: Դողդողալով կը մօտենայ գետնատարած ընկերներուն, եւ ծուշով, ձեռներովը կը շարժե անոնց գրուխներն ու ընտրիւնները: Այն ասէն զսպանակէ ընր ընդունածի պէս, կը ցցուի վեր, զարնուրագին աղաղակ ընր կ'արձակէ, եւ կանգնած տեղը ետ ետ կ'ընկրկի: Ասոնք գլուխներնէն զարնուած ու վախերնէն մեռած են: Արդեօք իրան հրաշք մը...: Բայց ահա, ես այ խնդրիմքս պէշ կը զգամ: Կոկորդս կը ձմլուի, շունչս կը կտրի, կը խեղդուիմ...: (Վար կ'իյնայ: Վայրկեան ընր ետք գրուիչը կը բարձրացնե, կը նստի: Մահը... մահը... Աստուած... արդեօք ողջ դուրս պիտի ելլեմ... այս անիծեալ տնէն...: (Սոսկումն ջրատուած, անզօր ճիգերով, եւ գետնին վրայ քաշկոտուելով, կ'ուղղուի դեպի դուռ:)

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏԿԵՐ ԱՌԱՋԻՆ

ԴՐԱՑԻՆԵՐ

(Տեսարանն է Տաճկաստանի գաւառական փոքրիկ
խաղախի մը կառավարչասան մօտ գտնուող փողոցին
անկիւնը: Առաւօտ է:)

(Գեպէր կը պատահի 1910 ին)

ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ. — (Հանգստեան խաղի մը վրայ նստած:)
Ծրագիրնիս հիանալի է: Ընկերս, ճէլալը, բաւական խելք ու
համարձակութիւն ներշնչեց ինձի այս գործը գլուխ հանելու
համար: Այդ անհաւատը ամբաստանութեամբ կառավարութեան
մատնելով բանտարկել պիտի տանք: Ընկերս անոր կնկանը
աչք ունի, ես ալ անոր խանութը գոցուելուն մէջ մեծ շահ
ունիմ, որովհետեւ իմ ծախած ապրանքներս ան ալ կը ծախէ,
և ինձմէ շատ առեւտուր կ'ընէ: Թէն ես նոր եմ դեռ, քանի
մը շաբաթ է միայն որ խանութս բացած եմ անոր քովը,
բայց պէտք է որ իմ գործս անանկ լաւ ըլլայ որ անկա
փնաս ընէ ու փախչի երթայ: Ինչ որ է այս գործադրելիք
միջոցս անոր յաճախորդները պիտի ստիպէ որ ուզեն չուզեն
ինձի գան: Մօտերը ուրիշ նպարտվածաւ չկայ, որ իրենց
պէտքերը անկէ հոգան: (Անհասկարհութեամբ փողոցին
ծայրը դիտելով:) Բայց մեր ընկերը չերեւար տակաւին: Չելլէ

բան մը պատահի, ուշը մնայ ու անհաւատը գայ անցնի : Ի հարկէ մինակս բան մը չեմ կրնար ընել : Սակայն երբ ճէլալը գայ, պէտք եղած պարագային, անոր ակռաները բերանը կը թափենք, ու ետքն ալ մեր ընելիք քանի մը ամբաստանութիւնները կը յայտնենք կառավարութեան : Մէկ երկու սուտ վկայութիւն տուողներ ալ կը դանենք, որով գործը օրինական ու վաւերական ձեւ մը կ'առնէ : Արդէն տարակոյտ չի կայ որ մեր հաւատակից դատաւորներն ալ մեր կողմը պիտի բռնեն : Ինձի կուգայ, որ եթէ ամենուս ալ մէյմէկ պզտիկ կողով պատու դրկենք ու բերաննին անուշցնենք՝ գէշ չըլլար : (Ճեղաչը նկատեցո՛ւք) Ահա, վերջապէս կուգայ մեր ճէլալը :

ՃԷԼԱԼ. — (Մօտենալով) Անցնա՛ւ :

ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ. — Ոչ տակաւին : Բայց ժամանակն է հիմա Դուն բաւական ուշը մնացիր :

ՃԷԼԱԼ. — (Ապսուշրահի ֆով նստելով) Իրաւունք ունիս : Ինձի նայէ, ընկեր, զգո՛յշ ըլլալու է : Կարելի է անոր անցած ատենը ուրիշ հայ մը կ'անցնի :

ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ. — Չեմ կարծեր : Բայց եթէ ատանկ բան մը պատահի, այն ատեն գործին բոլորովին ուրիշ տեսակ ուղղութիւն մը կուտանք :

ՃԷԼԱԼ. — Նպատակնուս գործադրութիւնը կը թողո՛ւնք վաղը առտուան, անանկ չէ՛ :

ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ. — Այո :

ՃԷԼԱԼ. — Շիտակը որ կ'ուզես, ես կրնայի այդ անհաւատը մէջտեղէն վերցնել. բայց այդպէսով անոր տունը կը կործանուէր ու հարաք չէի կրնար ձեռք անցընել : Քանի մը անգամ ալ խորհեցայ անիկա իր խանութը եղած ատենները մտնել տունը ու գործս տեսնել : Սակայն վախնալով որ ցորեկ ատեն դրացիները կրնան զիս տեսնել ու հետեւանքը աղէկ չըլլար, այդ խորհուրդէս ալ ետ կեցայ : Իսկ հիմա, երբ դայն ծակը նետել տանք, ու բանտարկութեան դատապարտութիւնը կրէ, ես բոլորովին կը միամտիմ, և զիշերը կ'երթամ կերպով մը անոնց տունէն ներս կը մտնեմ :

ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ. — Բայց եթէ հարս ու կեսուր ելլեն պոռան, ճշուրուտեն, այն ասեն:

ՃԷԼԱԼ. — Ատիկա արդէն նախատեսած եմ: Լեցուած ատրճանակ մը պիտի առնեմ հետս ու անով պիտի սպառնամ անոնց, որպէս զի ձայնձուն չի հանեն: Ամեն պարագայի մէջ երկու անպաշտպան կիներու յաղթելը աշխարհի ամենաղիւրինքանն է: Եւ անգամ մը որ ուղածս ըրի, անկէ ետքը միշտ կրնամ շարունակել զիրենք խաչտառակելու և կամ սպաննելու ահաբեկումին տակ:

ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ. — Երբ ժամանակ մը զայն բանտարկեն, ևս ալ անոր բոլոր յաճախորդները ձեռքս կ'անցընեմ: Բայց սիրելի ընկեր, պէտք է գիտնալ, թէ մեր մասնաւոր շահէն զատ, այս գործով մահմտասկանութեան ընդհանուր շահին ալ ծառայած կ'ըլլանք: Քիչ կը մնայ որ այդ անդգամները ելլեն և մեր գլուխներուն վրայ նստին:

ՃԷԼԱԼ. — Արդարեւ անոնք չափն ու սահմանը կ'անցնին: Սահմանադրութիւն է, ազատութիւն է ու հաւատարութիւն է ըսելով, կ'ուզեն մեր բոլոր առանձնաշնորհեալ իրաւունքները իրենք ալ վայելել: Ի՞նչ ըսել է որ հպատակ անհաւատները երկրին տէրերուն եղբայր ու հաւասար պիտի համարուին:

ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ. — Ատանայի մէջ անոնց տրուած դասը սքանչելի էր:

ՃԷԼԱԼ. — Արդեօք պիտի ըլլայ որ մը, որ նորէն հրամայուի մեզ զանոնք ջարդել, և անոնց ինչքերուն, կիներուն և աղջիկներուն տիրանալ:

ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ. — Ո՞վ գիտէ...: (Սեպիանը նշմարելով) Զգենք այս խօսքերը: Ահա մեր որսը կուգայ:

ՃԷԼԱԼ. — Եւ մինակ է: Լաւ առիթն է:

ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ. — Պատրաստուինք:

ՍՏԵՓԸՆ. — (Ապսուրյահի ու Ճեղալի առջեւեն անցած ասեճով) Բարի լոյս ձեզ:

ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ. — Բարի լոյսդ գլուխդ փարատի, անխիղճ մարդ: Դուն իմ խանութս գոցելու համար ետեւէս փոս կը

փորեա, զիս կործանել կը ջանաս, ու երեսիս բարի լնչս կ'ըսես:

ՍՏԵՓԱՆ. — (Կանգ առնելով,) Բարի ըլլայ: Ի՞նչ կ'ըսես: Ես քեզի գէշութիւն մը երբ ըրած եմ: Ընդհակառակը, դուն եկար քոյս խանութ բացիր ու իմ ընտանիքիս հացը կտրուելուն պատճառ կ'ըլլաս: Ես գանգատելուս տեղը դուն կը գանգատիս:

ՃԷԼԱԼ. — Լուէ, կեղծաւոր անբարոյական շուն, դեռ կը համարձակիս բերանդ ալ բանալ:

ՍՏԵՓԱՆ. — Կը խնդրեմ, ըրած խօսքդ գիտցիր:

ՃԷԼԱԼ. — Ես աս մարդէն աւելի շատ քեզի դէմ գրգռուած եմ: Ըսէ տեսնեմ, թէ ինչո՞ւ դուն իմ կնիկանս գէշ գէշ նայեր ու անոր նշաններ ըրեր ես կիրակի օրը փողոցէն անցած ատենդ, երբ որ անիկա մինակը մեր պարտէզը իջած պտուղ կը ժողվէր:

ՍՏԵՓԱՆ. — Մեղնչ Աստուծոյ: Ե՞ս: Դուք ձեզի եկէք երկուքդ ալ: Ի՞նչ խօսքեր են ատոնք: Մենք ամենքս ալ դրացիներ ենք, և դրացնութեան մէջ չի վայլեր ասանկ բաներ:

ՃԷԼԱԼ. — Ես դրացնութիւն մրացնութիւն չեմ ճանչնար: Ըսածիս պատասխանը:

ՍՏԵՓԱՆ. — Ես բան մըն ալ չեմ ըրած:

ՃԷԼԱԼ. — Սուտ ես, ըրած ես:

ԱՊՏՈՒԼԼԱՅ. — Այո, ըրած ես:

ՍՏԵՓԱՆ. — Բայց ամօթ է, վերջ տուէք: Չէք մտածեր որ ետքը իրարու երես պիտի նայինք: (Տեսնելով որ Ապտուղասն ու ձեռքայ ոսփի երած սպառնաձեռ դեպի իրեն կուգան, ետ ետ կ'երթայ եւ կը ջանայ խուսափիլ:)

ՃԷԼԱԼ. — Ո՛ւր կ'երթաս առանց զիս գոհացնելու: Ո՛ւր, օձի ձագ:

ՍՏԵՓԱՆ. — Թողէք զիս, երթամ ձամբաս: Դուք կուի կը փնտուէք:

ԱՊՏՈՒԼԼԱՅ. — Ի՞նչ, կը նախատես մեզ, մեր օրէնքին ու կրօնքին կը հայհոյես: (Ապսակ մը կ'ուզէ իջեցնել Ստեփանի երեսին, բայց կը վրիպի:)

ՍՏԵՓԱՆ. — Ի՞նչ իրաւունքով զարնել կուզես ինձի: Ես երբ հայհոյանք ըրի:

ՃԷԼԱՆ. — Ինչո՞ւ մեր օրէնքին ու կրօնքին հայհոյեցիր, հը: (Բռուակցումը կը զարնե Ստեփանի գլխունն:)

ՍՏԵՓԱՆ. — (Մեջքը պատին տալով պաշտպանողական դիրք մը կ'առնէ:) Ի՞նչ կ'ընէք, անիրաւ մարդիկ: Գուք ստանկ կ'ըմբռնէք սահմանադրութիւնն ու արդարութիւնը:

ՃԷԼԱՆ. — Առ քեզի սահմանադրութիւն: (Ոսումը կը հարուածե Ստեփանին մեջքը:)

ԱՊՏՈՒՂԱՆ. — Ահա արդարութիւնը: (Գետնէն խոշոր քար մը առնելով կը նետե Ստեփանինն:)

ՍՏԵՓԱՆ. — (Քարի հարուածէն խռատփելով, ոսումը կը զարնե իրեն մօտեցող ճեղաչին, եւ կը փորձե փախչիլ:)
Թշուտականներ, թշուտականներ:

ՃԷԼԱՆ. — (Գետնէն իյնալով:) Հասէք, բռնեցէք այդ շունը:

ԱՊՏՈՒՂԱՆ. — (Վրայ վազելով Ստեփանի հագուստին ծայրէն կը բռնէ:) Եկէք, շուտ եկէք ստիկաններ, դիւտորներ: (Թուրք մը տեսնելով:) Ի՞նչ լաւ հասար, ո՞վ եղբայր:

ԱՆՑՈՐԴ ԹՈՒՐԲԸ. — Ի՞նչ կայ: (Կը մօտենայ:)

ԱՊՏՈՒՂԱՆ. — Ես չի թողունք որ փախչի, ետքը կ'ըսեմ:

ՃԷԼԱՆ. — (Ոսմի եղբորով միւսներուն պէս ինքն ալ կը բռնե Ստեփանը:) Է՛յ ստիկաններ, ստիկաններ:

ՈՍՏԻԿԱՆ-ՉԻՆՈՒՈՐԸ. — (Քնարաքախ աչտերը շփելով կը հասնի:) Ի՞նչ է այս աւաւօտ կանուխ:

ԱՊՏՈՒՂԱՆ. — Մեր օրէնքին ու կրօնքին հայհոյեց ատիկա: Դեռ ուրիշ բաներ ալ ըրած է:

ՈՍՏԻԿԱՆ-ՉԻՆՈՒՈՐԸ. — Ի՞նչ կ'ըսես, վնչ անհաւատարկ անհաւատ: Սա պիղծ ու անիծուած բերնովը հայհոյեցիր մեր սուրբ կրօնքին: (Մեջքէն կախուած պատեանոս սուրին ծայրովը կը զարնե Ստեփանի բերնին:)

ԱՆՑՈՐԴ ԹՈՒՐԲԸ. — Էյ, հարկաւ, չէ՞ որ սահմանա-

դրութիւն և ազատութիւն է: Տեսէք ինչպէս պեխերը ոլորած ու վեր անկած է: (Ստեփանի պեխերը կը ֆաշէ:)

ՍՏԵՓԱՆ. — (Բերանն արիւնոսած եւ ցաւի աղաղակներով թուրֆերու ձեռֆերուն վեջ կը գաշարուի:) Ո՞ւր կը տանիք զիս: Թողէք, ի սէր Աստուծոյ, ի սէր ձեր հաւատքին: Ընտանիքի տէր մարդ եմ: Ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ: Ես հայհոյանք ըրած չեմ, մեղք մը չունիմ, արդար եմ, արդ՛ար... (Վար կ'իջնայ, եւ ձեռքիս վրայ ֆաշկոսուելով կը օտարուի դեպի կառավարչատուն:)

ԳԱՏԿԵՐ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱՆՊԱՇՏՊԱՆ ԿԻՆԵՐԸ

(Կառավարութեան մասնուած Ստեփանի օտար անկեակը: Անկիւն մը շարժար մը կը վառի: Հարս ու կեսուր իրարու ֆով նսած:)

ԿԵՍՈՒՐԸ. — Աղջիկ, դուք աղէկ գոցեցի՛ր:

ՀԱՐՍԸ. — Այո, մայրիկ: (Պահ մը շուռ:) Հիւրերը գացին ու մենք մեր տխուր առանձնութեան մէջ ինկանք:

ԿԵՍՈՒՐԸ. — Վաղը լուր օր է: Ամէն մարդ ալ իր բանն ու գործը, և իր ցաւերը ունի: Շնորհակալ ենք որ եկան ու աշխատեցան մեզ մեղեթարել:

ՀԱՐՍԸ. — Մխիթարե՛լ...: Կրակը ինկած տեղը կը վառէ: (Հառաչելով:) Աստուած իմ, Աստուած իմ, ինչ աներեւակայելի փորձանք: Տասը սակի տուգանքը ինչ որ է, գլուխնին ուտէ, բայց վեց ամիս բանտը պառկիլ: Հապա եթէ ելլեն նորէն ձեծեն ու ակաւներուն պէս տեղ մը կտարեն: Սոսկալի վայրենի բան մը այս ձեծը: Անիկա ոչ ձեծի և ոչ ալ բանտի կրնայ դիմանալ: Ու գուցէ հիւանդանայ. ինչ պիտի ընենք այն ատեն: Ա՛լ թողունք մէկ կողմ գործին խանգարուիլն ու մեր մինակ մնալը:

ԿԵՍՈՒՐԸ. — Շխտակ է: Անմեղ որդիս անիրաւ տեղը
 դրադարանցին, վրան սուտ յանցանքներ դրին, աղտ քսեցին
 ու անարդար դատատան ըրին: Չորնամ ու կունծիմ: Սիրտս
 կը դանկառուի, ու մումուռը հոգուս կը դարնէ: Դուն ան միս
 ծախող ճէլայը տեսնը. զլխաւոր թշնամինիս ան է, որ մէ-
 կային հետ մէկ եղած այս անօրէնութիւնը ըրաւ: Իբր թէ
 դրացին ալ պիտի ըլլայ: Չի գիտեմ, ինչ կ'ուզէ մեզմէ:

ՀԱՐՍԸ. — Չէ որ Հայ ենք:

ԿԵՍՈՒՐԸ. — Աս անիրաւ Տաճկներուն սր մէկ ըրածը:
 Զարդերնին ու թալաննին դէռ չէինք մոռցած, երբ օր մըն
 ալ ըսին թէ աղատութիւն է, ու ասկէց ետքը ալ գէշութիւն
 չպիտի ընեն հաւտացուցին: Բայց ինչ աղատութիւն, ինչ բան:
 Բոլորն ալ սուտ: Չեւքերնէն եկած չարութիւնը նորէն կ'ընեն,
 ու առջի պէս կտրածնին կտրած ու կախածնին կախած է:

ՀԱՐՍԸ. — Որովհետեւ մենք մեր ուժերովը դարձեալ ան-
 զօր ենք անոնց դէմ:

ԿԵՍՈՒՐԸ. — Կը մամաայի թէ կարելի է Առաջնորդա-
 րանը բան մը ընէր: Բայց վնայ զլխուս, մեր մեծունարը մեզմէ
 աւելի ճարահատեր, մնացեր են: Մինակ սաքանը ըսին, որ
 Պոլիս Պատրիարքին պիտի գրեն, քանի որ այստեղ զիմելնին
 ու բողոքելնին օգուտ չունի:

ՀԱՐՍԸ. — Պատրիարքը ինչ պիտի կրնայ ընել որ...
 Այնքան խնդիրքներ ու զիմումներ կան անկատար մնացած:

ԿԵՍՈՒՐԸ. — Աղօթելու ենք, որ Երկնային Տէրը երես-
 նիս նայի ու ամուր ձեռօք բռնէ զաւակս: (Կը փռնգտայ):
 Բարի ըլլայ: Տղաս յիշեց մեզ:

ՀԱՐՍԸ. — Այսօր շատ քրանելէդ ու պաղելէդ հարբուխ
 եղար: Երթամ ներսէն բան մը բերեմ վրայ ձգեմ:

ԿԵՍՈՒՐԸ. — Չէ, չէ: Ալ երթանք պառկինք:

ՀԱՐՍԸ. — Բայց միթէ աչքերնիս քուն կ'ան:

ԿԵՍՈՒՐԸ. — Ատենը ուշ է: Աղէկ չէ աւելի նստիլը:
 Վաղը հիւանդի պէս ասդիս անդին կ'իյնանք: Օգնուրը
 ինչ: Ելի: Աստծու ըսածը ինչ որ է ան կ'ըլլայ: Համբե-

բելու է. ուրիշ ձար ու ձարակ չկայ :

ՀԱՐՍԸ. — (Ոսֆի կ'երէն:) Փուշերու վրայ պիտի պառկինք: Բայց թնդ կամքդ ըլլայ, մայրիկ: (Երազուն:) Ա՛խ, եթէ կարելի ըլլար այս վայրկեանին երթալ, քարուքանդ ընել բանալ, այնտեղ գտնուող բոլոր հէք անմեղ թշուառները ազատել, ու դանոնք չարչարող մարդակերպ գաղանները շանթահարել...:

ԿԵՍՈՒՐԸ. — Աղջիկս, Աստուած շատ համբերող է, բայց երբ որ որ մըն ալ համբերութիւնը հասնի ու բարկանայ՝ անօրէնին պիտան անանկ մը կը դարնէ որ անոր մուխը կը մարի: (Կը կանգնի):

ՀԱՐՍԸ. — Ե՛րբ պիտի տեսնենք գերագոյն արդարութեան այդ օրհնեալ օրը...: (Կ'երթայ շանպարը առնելու: Բայց այդ միջոցին սան մեջէն սարօրիկնակ աղմուկ մը շեշտով ետ կը դառնայ, եւ ուշադիր ու դողափար սկսանք կը դնէ:) Դուն ալ լսեցիր ներսի ձայնը:

ԿԵՍՈՒՐԸ. — Կ'երեւայ թէ բան մը ինկաւ, կոտրեցաւ:

ՃԷԼԱԼ. — (Սենեակի դրան սեւիկն վրայ ձեռքը ասրճանակ մը բռնած:) Ո՛չ մէկ ձայն, ո՛չ մէկ շարժում, եթէ ոչ կը կրակեմ:

ԿԵՍՈՒՐԸ. — (Սարսափահար, *saisissans* ու մարած ձայնով:) Յիսճա Քրիստոս:

ՀԱՐՍԸ. — (Իր վախն ու յուզումը զսպելով, կետուրը կը բռնէ որ վար չիյնայ.) Աւելի գէշ, եթէ ինքզինքնիս կորսնցնենք:

ՃԷԼԱԼ. — (Ի՛նչ կը խօսիք ձեր լեզուովը: Կը տեսնեմ որ շատ կը վախնաք: Բայց ես օտար մը չեմ, և կը հաւտացնեմ որ ձեզի գէշութիւն մը չպիտի ընեմ, քանի որ ատանկ խելօք կը մնաք: (Երկու քայլ կ'առնէ դեպի ներս.) Եւ իբրեւ ապացոյց որ ձեզի գէշութիւն մը ընելու միտք չունիմ, ահա ատրճանակը գրպանս կը դնեմ: (Հրագիւնը վերահորիկն գրպանը կը դնէ:)

ԿԵՍՈՒՐԸ. — Ըսէ, ո՞ր տեղաց մտար, և այս ժամանակ

Թնչ բան ունիս դուն այս առանը, ուր ոչ մէկ ատեն ոտք դրած չես :

ՃԷԼԱԼ. — Իրաւունք ունիս հարցնելու, մեծ կնիկ, ու ես պարտք կը զգամ պատասխանելու : Ձեր պարտէզի բարձր ծառէն երդիք ելայ, դրան նիզը կտարեցի, խարխափելով իջայ վար, ու ահա այստեղ եմ : Իսկ թէ Թնչ բան ունիմ այս առանը, ասոր ալ բացատրութիւնը հիմա կըստամ... :

ՀԱՐՍԸ. — Դուն անխիղճ ու անխտասէլի դրացին մըն ես : Ինչո՞ւ անմեղ ամուսինս կառավարութեան մասնելով բանտը դնել տուիր :

ՃԷԼԱԼ. — Որովհետեւ այն քու սուրբ էրիկդ կնկանս աչք նետած է, մեր օրէնքին ու հաւատքին հայհոյած է, և այլն : Անիկա խայտառակ սրիկայ մըն է, և բնաւ արժանի չէ քու սիրոյդ ... :

ՀԱՐՍԸ. — Սուտ է : Կատարեալ զրպարտութիւն :

ՃԷԼԱԼ. — Ինչ որ ըսես երեսիս, քեզմէ չեմ նեղանար :

ԿԵՍՈՒԲԸ. — Ինչո՞ւ ըրիր այդ գեշութիւնը : Դուն Աստուծմէ չես վախնար :

ՀԱՐՍԸ. — Ի՞նչ կ'ուզես մեզմէ :

ՃԷԼԱԼ. — Քու էրիկդ ինչ որ ուզած է ընել իմ կնկանս՝ ես ալ կ'ուզեմ միևնոյնը ընել քեզի... նոր հարսնուկ :

ՀԱՐՍԸ. — Ի՞նչ խօսք է այդ :

ԿԵՍՈՒԲԸ. — Դուն չես ամչնար, որ կնիկդ աս զաւկներդ ձգած, գիշեր ուշ ատեն դողի պէս քրիստոնեայ դրացի մը տունը կը մտնես ու անտիրական մնացած կնիկները կը վախսցընես : Գնա՛, ալ չեմ ուզեր որ մնաս, և թէ կարեւոր ըսելիք մը ունիս՝ վաղը առտու լուսով ու փողոցի դռնէն՝ մարդու պէս եկուր ու ըսէ :

ՃԷԼԱԼ. — Ի՞նչ, ինձի ճամբո՞ւ կը դնէք : Ահա այդ շեղաւ : Գիտցէք որ առանց կամքս կտատրել տալու ասկէ դուրս չեմ ելլեր :

ՀԱՐՍԸ. — Ի՞նչ կամք :

ՃԷԼԱԼ. — (Յառաջանալով դեպի հարսը.) Կը հասկընաս... :

ՀԱՐՍԸ. — (Հեռանալով:) Ի՞նչ կ'ընես, անպատկան:

ՃԷԼԱԼ. — Եթէ երկուքդ ալ բարձր ձայն հանէք կամ դուրս փակելի փորձէք, լինցած էք: (Չեսփոյը գրպանը ցոյց տալով:) Հոս է:

ԿԵՍՈՒՐԸ. — Խենթեցեր ես թէ զիտնալով կ'ընես: Չգէ մեզ ու դեռ: Հիմա Եստուծոյ կը գտնես առ ըրածիդ պատիժը:

ՃԷԼԱԼ. — (Աւելի վտանալով անկիւնը պատին կըրթնած հարսին:) Սիրուն հարսուկ, հերիք է, ալ յանձնուէ: Ես բնաւ մարդու բան չեմ ըսեր, հոգ մի՛ ըներ: Ասիկա միայն երեքս պիտի զիտնանք, ու ասկէց ետքն ալ ամեն գարուս, միշտ ազուր նուէրներ պիտի բերեմ քեզի...:

ԿԵՍՈՒՐԸ. — (Ճեղաչի ոտին իյնալով եւ ջրողելով որ հարսին վտանայ:) Կրօնքիդ սիրոյն, կնկանդ ու զաւկներուդ սիրոյն...:

ՃԷԼԱԼ. — Է՛ դուն ալ, անպիտան պառաւ: (Ոտերը կաշկանդող ձեռքերէն ազատելով անդեգին կը նետուի հարսին վրայ, եւ քեւերը կ'անցընէ անոր վեջքը:)

ՀԱՐՍԸ. — (Գաշարուելով եւ ոգի ի բռին ջանալով ձեղաչի քեւերէն ազատելու:) Մայրիկ...: Ի՞նչս վազէ...: Կանչէ...: Բայց չէ, չէ, եկուք ասոր թեւերը բռնենք...: Միտքս բան մը եկաւ...:

ՃԷԼԱԼ. — Ի՞նչ կ'ըսես նորէն ձեր լեզուովը...: Բայց ինչո՞ւ ասանկ դժուարութիւն կ'ընես..., թանկազին գոհարա...: Թո՛ղ, թո՛ղ, թո՛ղ կ'ըսեմ'...:

ԿԵՍՈՒՐԸ. — (Ճեղաչի քեւերը հարսին վեջքին իսկապէս անցնելով:) Անորէն անստուած Տաճիկ:

ՃԷԼԱԼ. — Կորսուէ դուն ալ, անխնայ ջատակ...: Ի՞նչ քիթիդ կը խաթես աչս գործին մէջ...: Կ'կայի՞ր որ ետքը գործը գէշ է...:

ՀԱՐՍԸ. — (Յանկարծ ձեղաչի գրպանէն աստուանակը կը խշե, եւ անկարկով մը անոր լեյունն ըլլալը հաստատելու ետք կը բարձրաչնէ ու կ'որոշի ձեղաչի անկիւնը:) Հեռու, ապա թէ ոչ կը քաշեմ:

ՃԷԼԱԼ. — (Չարհուռահար ես ես կ'ընկրկիս) Ահ, սհ,
այդ ինչ է...: Կ'աղաչեմ, խեղճիդ եկուր...: Մ'ը քաշեր...:
Քան մը չեմ ըներ... կ'երթամ...:

ԿԵՍՈՒՐԸ. — (Ապշած) Ողորմութեանդ մեռնիմ, Աստուած:

ՃԷԼԱԼ. — Խնայէ ինձի, Աստուածդ սիրես... Ի՛նչ կ'ուզես ան կ'ընեմ...:

ՀԱՐՍԸ. — Եստ աղէկ, կը խնայենք քեզ, և չենք պատժեր քու ոճրապարտ յանցանքդ:

ՃԷԼԱԼ. — Երկիրքէն մինչեւ դեռին շնորհակալ եմ, նով աղիւ ու վեհանձն տիրուհի...:

ՀԱՐՍԸ. — Առջեւնիս իցնալով պիտի քալես ու փողոցին դռնէն դուրս պիտի ելես: Քայց անս, եթէ դէպի մեզ դառնաս, կամ կասկածելի շարժում մը ընես, ճշմարիտ կ'ըսեմ, գնդակը կ'ուտես: Ու մեզի իրաւունք պիտի տայ օրէնքը, որ քան որ ալ անիկա նայնիակ Սահմանադրութեան այս օրերուն մէջ Հայերուս նկատմամբ դարձեալ արդարութեամբ չգործադրուի:

ԿԵՍՈՒՐԸ. — Սա ալ դիտնաս որ քու դէնքդ քովերնիս պահելով մէկտեղ, մինակ ալ չպիտի մնանք մինչեւ ազուս բանտէն ելելը: (Լաւնպարը ձեռքն առնելով) Ասիկա քեզի խրատ ըլլայ, որ ասկէց ետքը մէջ մըն ալ այս տունէն ներս ոտք չդնես: Հասկց՞որ:

ՃԷԼԱԼ. — Այն, այն, հասկցայ..., սիրելի մայրիկս...:

ՀԱՐՍԸ. — Ուրեմն հիմա դէպի դուռ: Քալէ մեր առջեւէն:

ՃԷԼԱԼ. — (Գլուխը խոնարհելով խորհրդաւոր ակնարկ մը կը ձգէ հարսին վրայ, եւ կը դառնայ դեպի դուռ:) Չեր գերին եմ յաւիտեան...:

ԻՐԱԻՈՒՆՔ ԵՒ ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ը.

Աշխարհիս մէկ կողմը մեծ կալուածատէր մը կ'ապրէր, որուն համբաւը մինչեւ շատ հեռաւոր երկիրներ տարածուած էր: Անոր ունեցած կալուածի ընդարձակութիւնը սահման չունէր: Ուրիշ կալուածատէրեր, որոնք սահմանակից էին, երկիւղ կը կրէին անկէ, որովհետեւ անիկա շատ զօրաւոր էր, կրնար ոտնձգութիւններ ընել, և իրենց կալուածներէ ուէ մասին տիրանալ, ինչպէս որ ըրած էր ուրիշ շատ անգամներ: Կալուածատէրը քաջուած կ'ապրէր իր փառաւոր բնակարանին մէջ, անպատում շուշլ կեանքով մը, և միայն հրամաններ կ'արձակէր: Եւ այդ հրամանները միշտ խստիւ ի գործ կը դրուէին կալուածի բազմաթիւ բնակիչներուն վրայ հսկող մեծ ու պղտիկ պաշտօնեաներէն, որոնք նոյնքան անգութ էին, որքան իրենց հրամայող տէրը: Ամեն ցեղէ ու դաւանութենէ խառն բնակիչներ կային այդ կալուածին մէջ: Անոնք ժրաջանօրէն կ'աշխատէին, հողը կը մշակէին, հանքերը կը բանեցնէին, տեղւոյն բերքերը կ'արտածէին, և վաճառահանութիւնը, արհեստներն ու արուեստները կը զարգացնէին: Այսպէսով կալուածատիրոջ ունեցած անբաւ հարստութիւնը հետզհետէ աւելի կը մեծնար: Բնակիչներուն մէջ կային նաև ամեն կարգի զիտնական, հեղինակաւոր և աշխարհահռչակ հանձարեղ մարդիկ, որոնք փառք ու պատիւ կը բերէին կալուածատիրոջ:

Բայց կալուածատէրը երբեք չէր դնահասեր անոնց արժանիրը: Ընդհակառակը զանոնք կը նախատէր ու կը հալածէր, որովհետեւ անոնք անվախօրէն ճշմարտօր կը խօսէին, և իրաւունք ու արդարութիւն կը քարոզէին միշտ և ամեն տեղ:

Բ.

Բնակիչներէ շատերը սակայն, միւլենոյն կալուածին մէջ, ժամանակով ունեցած էին իրենց սեպհական հողաբաժինները, որոնք անիրաւաբար, լսկ կապիտ ոչովի զօրութեամբ, և կամ պարզապէս խարէական միջոցներով խլուած, չափշտակուած էին կալուածատիրոջ կողմէ: Եւ որովհետեւ այդ իրաւազուրկները շատ մը պատճառներով անկարող էին ուրիշ կալուածներու մէջ երթալ ապրելու, մնացած էին այնտեղ ուր ծնուած էին իրենք և իրենց նախնիքները: Համակերպած, լուած, և տեղերնին խաղաղ նստած էին այն հեռաւոր դերազոյն յոյսով, որ գուցէ օր մը կալուածատէրը պիտի տկարանար, և իրենք պիտի կարենային դարձեալ ձեռք ձգել իրենց նախկին հողաբաժինները, և անկասի ու ազատ ապրելու իրաւունքները: Մտածած էին, թէ մեծ անստուծիւն մը պիտի ըլլար իրենց կողմէ այդ մասին տրտուեց ու բողբ բարձրացնելը, իրաւունք ու արդարութիւն պահանջելը: Իրենք տկար ու ջախջախուած էին, իսկ անիկա հզօր, և իր յաղթական ոչովի ամենաբարձր գագաթին վրայ կանգնած էր: Համոզուած էին, որ այդ մտքով եղած ցոյցերը, նոյն իսկ ամենախաղաղ ձեւերու տակ, ցանկալի արդիւնք մը պիտի չունենային, և իրենց պլուխը հարուածող ահարկու թաթը կրկին պիտի իջնէր...: Ամեն բան կրնար պատահիլ: Գուցէ կալուածէն դուրս վաճառուելու դժբախտութիւն մըն ալ: Ուստի « մտնալով » իրենց երբեմնի երջանիկ անցեալը, սկսած էին խոհեմաբար ծառայել կալուածատիրոջը, անոր հրամաններուն հնազանդիլ, և ապշիլ լնչ կերպով որ թոյլ կուտային զիրենք շրջապատող պայմանները:

Գ.

Բայց կալուածատէրը բաւական չէր եղած միայն կորզելով բնակիչներու հողաբաժինները, այլ նաև սկսած էր հեռոյհեռ անոնց քրտնաջան աշխատութիւններն ու ամեն տեսակ ընդունակութիւնները շահագործել: Հարստահարութեան ուրուականը միշտ ամենուն աչքին առջեւն էր: Կալուածատէրը, բնակիչներուն վրայ բարոյական ճնշումներ ու հալածանքներ ալ սկսած էր ի դորձ դնել: Անոնք չէին կրնար իրարու քով հաւաքուիլ, իրենց ցաւերուն վրայ խօսիլ, և միջոց մը հնարել ճնշումի ու հալածանքի հոսանքը դադրեցնելու, և կամ դէժ մեղմացնելու համար: Կալուածատիրոջ պաշտօնեաները, սուր հոտառութեամբ անմիջապէս կ'իմանային հաւաքման տեղն ու ժամը, և դինուած վրայ թափուելով, հաւաքուողները կը ցրուէին: Բիրտ ու սպառնական ոչօր լեզուները կը կարկէր և ջանքերը կը ջլատէր: Անոնք չէին կրնար նաեւ գրել իրենց անցեալի ու ներկայի մասին ո՛չ հրապարակաւ, և ո՛չ իսկ մասնաւոր նամակներու մէջ: Հսկողութիւնն ու լրտեսութիւնը ամենուրեք: Իսկ երբ սկէ մէկը, արհամարհելով այդ բոլորը, անսաստէր, բռնուելով տանջանքներու կ'ենթարկուէր: Աւելի խիզախները, մշտնջենապէս կ'անյայտանային մէջտեղէն...: Եղաւ ժամանակ մը, որ բռնաւորը իր կալուածին կրթարաններու ծրագիրներն ալ կրճատեց, փոփոխեց, կազմեց ճիշտ իր ուղած ձեւով: Ապա օրէնք դրաւ, որ ամեն ցեղէ յաճախողները, կրթարաններուն մէջ իր տիրական լեզուովը միայն խօսին, գրեն ու կարդան: Այսպէսով իւրաքանչիւր ցեղի ու դաւանանքի պատկանող բնակիչներու ինքնուրոյն գոյութեան ապահովութիւնն ալ կը վերնար: Անոնք բարոյական մեծ վտանգի մը առջեւ կը գտնուէին:

Բ.

Հէք բնակիչներու հաւաքանքներն ու հեծեճանքները կը

բարձրանային մինչեւ երկինք, որ խաւ կը մնար...: Կալուածատէրը տեսնելով թէ ինչ որ կ'ընէր իրեն կը մնար, կը հրճուէր, կը գոռողանար, և իր մէջ միշտ աւելի բուռն պահանջ մը կ'ունենար բռնական յաղթանակներու: Անիկա իր բնակիչներուն համար այլևս ոչ թէ տէր մը, այլ ահ ու սարսափ մը, կատարեալ պատուհաս մը եղած էր: Կեանքը հեռոյհեռէ բոլորովին անտանելի կը դառնար այդ կալուածին մէջ ապրողներուն համար: Ի՞նչ կրնային ընել: Հեռաւոր կալուածատէրերէ ոմանք, լսելով այդ կալուածի խեղճ բնակիչներուն քաշածները, երբեմն բողոքի միմունջներ կը հանէին: Եւ սակայն իրաւունք չէին համարեր զործնական միջամտութեան քայլ մը առնելու: Իրենց շահերուն վնասէին: Ասոր վրայ հէք կալուածաբնակները, ճարերնին հատած, մէկ երկու մասնաւոր ու հաւաքական դիմումի փորձեր ըրին: Գլխահայց խօսքեր, աղաչանք, արցունք: Բոլորը անօգուտ: Կային սրտոտներ, որոնց արիւնը կը սկսէր գլուխնին ցատկել: Վայրկեաններ կ'ըլլար, որ աչքերնին կը դառնար: Անոնք վերջին յուսահատ շարժում մը ընել կը մտադրէին, լաւագոյն համարելով մեռնիլ, քան թէ այդպէս մարդկային ամեն իրաւունք կորսնցուցած քաշկուտուիլ: Բայց ուրիշներ զանոնք կը յորդորէին որ խաղաղ մնան: Կ'ըսէին, թէ բռնութիւնը խորտակել իրենց ոչ թէն վեր էր: Եւ հակառակ ամեն անյոյս փաստի, դեռ կը սպասէին անոնք, որ օր մը վերջապէս կալուածատէրը պիտի տկարանայ, կամ թէ անոր զգացումները գերբնական փոփոխութիւն մը պիտի կրեն և սիրտը պիտի կակղի: Չէ որ ամեն վիճակ վերջ մը ունի...:

Ե.

Իրերու դրութիւնը մինչեւ այն տեղ հասաւ, որ բնակիչները օր մը տեսան, թէ իրենց երկար տարիներու ընթացքին տընտեսած ընտանեկան փոքրիկ գումարներն ալ օր ցորեկով, քաղարձակապէս կը կողոպտուին կալուածատիրոջ կողմէ: Այդ

փոքրիկ գումարներով նեղ նուազ կը խնամուէին խրաքանչիւր ընտանիքի որբ, աչրի, և կարօտեալ անդամները: Այս թշուառներու գոյութիւնն ալ տիրող հալածանքներուն արդիւնքը: Բնակիչներէ շատերը, որոնք որ ամենատկարները կը համարուէին, մէյմէկ ձեւերով, կամ պատճառարանութիւններով հետշհետէ կողոպտուեցան, ճիշտ ինչպէս մարդիկ լեռներու մէջ աւազակներէ կը կողոպտուին: Աւելի ցաւալին այն էր, որ մէկ անգամ կողոպտուելով չաղատուեցան: Այնպիսի դրութիւն մը հաստատուեցաւ, որով անոնք ինչ որ պիտի կարենային տնտեսել անկէ ետքն ալ, իրենց մօտ պիտի չմնար, այլ պիտի յանձնուէր կալուածատիրոջը ամենամանրամասն հաշուետուութեամբ մը: Բնակիչներուն մէջ ընտանիք մըն ալ կար, մեծ, նահապետական ընտանիք մը, որ թէև շատ խոշոր խնայողութիւն մը չունէր, բայց կալուածատէրը կ'ուզէր զայն ալ միւսներու վիճակին ենթարկել: Այս ընտանիքն եւս կողոպտելու համար այն պատճառը բռնած էր, որ իբր թէ անիկա իր ունեցած գումարը կը յատկացնէր ո՛չ թէ առաջադրուած բարեգործութիւններու, այլ կը գործածէր դաւադրական նպատակներու...: Բարուրանքը հիանալի էր: Ճիշտ զայլին ու զառնուկին առակը: Այս ընտանիքը ո՛չ միայն այդպիսի խորհուրդ մը երբեք մտքէն չէր անցուցած, այլ նաեւ բնակիչներուն մէջ միշտ ամենէն հաւատարիմը եղած, և կալուածատիրոջն ալ բաւական մեծ ծառայութիւններ մատուցած էր:

Զ.

Բայց կալուածատէրը չուզեց մէկէն ի մէկ կողոպտել այդ ընտանիքը, խորհելով թէ կրնար անախորժ հետեւանքներ յառաջ գալ: Ինքնագիտակցութեան որոշ աստիճանի մը հասած էր այդ ընտանիքը: Բացի այդ բաւական բազմանդամ էր, և անոր մէկ կարեւոր մասն ալ կը գտնուէր զրացիներու կալուածներուն մէջ: Կալուածատէրը գիտէր, որ իր յափշտակելիք գումարին մէջ ուրիշ կալուածներու մէջ ապրող նոյն ընտա-

նիքի միւս անդամներն ալ բաժին ունէին: Անոնք կրնային բողոքել և դատ բանալ իրեն դէմ: Բայց մտահոգութիւնը այդ չէր, քանի որ ոչ Աստուծոյ կը վախէր, և ոչ ալ մարդկանցմէ կ'ամաչէր: Կը կարծէր որ պղտիկ գործը կը մեծնայ, և հարկ կ'ըլլայ երկար դբաղիլ անով, քանի որ, ամեն գնով, իր արձակած հրամանը անդառնալիօրէն պիտի կատարուէր: Ուստի անիկա լաւագոյն համարեցաւ սպասել, և ձեռք ձգել յարմար առիթ մը ու ժամանակ մը, կողոպտման հրամանն արձակելու համար: Սակայն տեսնելով, թէ ապաստած առիթը շատ կ'ուշանայ, ինքը ստեղծեց զայն: Անիկա դժոխացին մեքենայութիւններ լարելով հարուածել տուաւ, և հուրի ու սուրի մասնեց ուրիշ կայուածներու մէջ բնակող նոյն բնտանիքին անդամները...: Այլևս ճիշտ ժամանակն էր հրամանն արձակելու: Եւ ահա առաւօտ մը լուր հասաւ բնտանիքին, թէ կայուածատիրոջ գլխաւոր մէկ պաշտօնատարը բազմաթիւ հետեւորդներով կուգայ յանուն իր տիրոջը պահանջելու գոյութիւն ունեցող գումարը: Բնտանիքին պետք իր դաւակներովը յանկարծակիի եկաւ, չի նայելով որ անապաստի չէր այդ անիրաւ պահանջն ալ: Յանկարծակիի եկան, բայց չի շուարեցան, ինքզինքնին չի կորսնցուցին: Ու անոնք խորհուրդ ըրին, թէ արդեօք ինչ միջոցով կրնային այդ պահանջը չի կատարել:

Ե .

Անոնց միջոցները չափազանց թույլ էին բնականաբար, սպառնացող չարիքը խափանելու համար: Բայց որպէս զի, ապագային իրենց խիղճն անհանգստացնող յիշատակ մը չունենան, որոշեցին նախ և առաջ դիմել սղաքիչ խօսքերու ու խնդրական ձեւերու: Ու այդպէս ալ ըրին, երբ զօրաւորը եկաւ ու իրենց պետին ներկայանալով, պահանջը դրաւ մէջ տեղ: Աղաչանքները ապարդիւն եղան: Այս անգամ անոնք վճռեցին անհաւատար ու ահաւոր հետեւանքներ ունեցող կռիւ մը յանձն առնել, պահպանելու համար իրենց ինքնուրոյնութեան յետին մնացորդը...:

— Դիմադրութիւն, գոչեցին բոլորը միասիրտ ու միաձայն, և ոչժ տուին իրենց ծերունի նախապետին, որպէս զի ի դիմաց ամբողջ ընտանիքին մերժէ եղած պահանջը:

Եւ ծերունին մերժեց: Պաշտօնատարը կարուկ կերպով կրկնեց իր պահանջը, և բարեկամաբար խորհուրդ տալու ձեւով մը աւելցուց.

— Լաւ է որ դորձը քաղցրութեամբ վերջանայ, և դառն հետեւանքներ չունենայ...: Չէք զիտեր միթէ, որ մեր ամենուրոք ամառ տիրոջ բարի կամքն ու հրամանը անդառնալի է...:

— Կը հասկնամ ձեր ըսածը, բայց չեմ կրնար յանձնել:

— Աւրեմն մեզ պիտի ստիպէք, որ բռնի միջոցներու դիմենք...:

— Դիմեցէք:

Պաշտօնատարը անմիջապէս հրամայեց իր հետեւորդներուն դէնքի դիմել, և զինուրդօրութեամբ ստիպել զանոնք որ խոնարհին: Ընտանիքը իր վճռին վրայ մնաց անասան: Այն ժամանակ շողացին մերկ սուրբերը, պայթեցան հրացանները, և պարզուեցաւ ահուկի տեսարան մը...:

Ը.

Չոհեր ինկան ինքնապաշտպանութեան անդոր ճիգերով ողորդ ընտանիքի անդամներէն: Մնացածները բռնապապուեցան:

— Տեսնա՞ք, գոչեց պաշտօնատարը կեղծ ցաւակցական շեշտով մը ընտանիքի ալեւոր պետին, որ խոհեմութիւն չըրիք մեր տիրոջ կամքին հակառակելով: Այդպէսով աւելի դուք ձեզի վնասեցիք: Դէ ուրեմն...:

— Աւնդ իմ խեղճ, իմ թշուառ զաւակներս...:

— Ձեր զաւակներուն վրայ յետոյ ժամանակ կ'ունենաք ողբալու, ծերուկ, հիւնա մեր ըսածը կատարեցէք: Ես կ'ուզեմ որ դուք ձեր ձեռքով մեզ յանձնէք եղածը, և ցոյց տաք որ թէև վայրկեան մը մոլորեցաք, բայց դարձեալ հաւատարիմ ծառաներ էք մեր հօր և գթած տիրոջը:

— Սակայն, ես չեմ կրնար այդ տիրոջը հաւատարիմ ծառայ ըլլալու համար դաւաճանել իմ խղճիս և ընտանիքիս իրաւունքներուն...:

— Ի՞նչ, այսքան դժբախտութենէ ետք, դարձեալ կը յամառիք: Օ՛ն ուրեմն, իմ սիրելի օգնականներս, գործի սկսինք...:

Պաշտօնատարը իր բաղմաթիւ հետեւորդներով շրջապատեց այն արկղը, որուն մէջ կը գտնուէր այդ ընտանիքի աւանդական խնայողութեան գումարը: Եւ որովհետեւ երկաթեայ արկղը շատ հաստատուն էր, բաւական դժուարութիւն քաշեցին այդ յելուզակները, մինչեւ որ խորտակեցին անոր դուռը: Ու ակընթարթի մը մէջ տեղի ունեցաւ յափշտակման գործողութիւնը:

— Մեղք որ ստիպեցիք մեզ գործը մեր ձեռքով տեսնելու, ըսաւ պաշտօնատարը դիւային ժպտով մը: Ինչ որ է: Մենք կ'երթանք այլևս: Մնաք բարով:

Թ.

Ու մինչ կը հեռանար աւաղակապետը իր հետեւորդներով ու աւարով, ընտանիքին գլխաւորը սկսաւ անոր ետեւէն կանչել.

— Ոհ, այդ գումարը իմ բաղմաթիւ որք ու կարօտեալ զաւակներուս ապաւէնն է, մի՛ տանիք:

— Ձեր ամենուղ ապաւէնը մեր ամենողորմած պեան է, պատասխանեց պաշտօնատարը դաժանօրէն:

— Անօթի պիտի մնան անոնք:

— Քար թող ուտեն:

— Բացյ դուք բնաւ խիղճ չունիք ձեր մէջ. Աստուծմէ չէք վախնար...:

Հեղնական ծիծաղներ, և յաղթական քայլերով մը նուազածութեան հնչիւնները բարձրացան կողոպտիչ խմբէն: Այն ատեն, հէք վշտահար ալեւորը, բոլորովին յուսահատ, ձեռքերը բարձրացուց դէպի երկինք, յետոյ խափանուեցաւ երեսին վրայ, և աղիողորմ ձայնով մը հեկեկաց.

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, ո՞ւր է իրաւունքն ու արդարութիւնը...

Սակայն այդ մեծ չարագործութիւնը կատարուած միջոցին, անդին զարմանալի ու անսպասելի դիպուած մը տեղի ունեցաւ: Գրեթէ ուղղակի հրաշք մը: Բոլոր հալածուած, ճնշուած, սարսափահար ու արիւնաքամ կալուածաբնակներուն սիրտը ահագին ուրախութեամբ լեցնող պարագայ մը: Ահաւասիկ պատահածը: Բռնապետ մեծ կալուածատէրը, հեռաւոր շատ փոքրիկ կալուածատէրի մը հետ վէճի բռնուեցաւ այդ ատենները, կալուածական խնդրի մը համար: Անիկա իր ամբողջ ոյժը թափեց յանդուզն կալուածատիրուկին վրայ, որպէս զի դայն ջախջախէ, ու ոտքին տակ առնելով փաշի դարձնէ: Բայց իր դէմ համարձակ ու անվեհեր պայքարող մը գտաւ: Աշխարհի պատմութեան մէջ քիչ անգամ երեւցած դէպք մըն էր այս անհաւատար ոյժերու ձակատումը: Համամարդկային համակրութիւնը դէպի պզտիկ մարտիկը, և հակակրութիւնը դէպի անոր ահագնազօր թշնամին: Իրարու հետ կռուի բռնուող այս երկու կալուածատէրերը կը նմանէին Աստուածաշունչ Գրոց մէջ ներկայացուած Դաւիթին և Գողիաթին: Ու վերջապէս, նոր Իսրայէլացին նոր Փղշտացիին յաղթեց: Փոքրահասակը հսկան տապալեց: Ի՛նչ ահաւոր անկում, ի՛նչ ամօթալի պարտութիւն:

Ժ.

Եւ սակայն, մեծ կալուածատէրը, իր այս անկումը վերագրեց վերջին անգամ կողոպտած նահապետական ընտանիքի պետին ըրած «անէծք»ներուն, որոնց արձագանգը հասած էր իր ականջը: Ու սկսաւ տազնապներ ու մղձաւանջներ ունենալ Անոր աչքին յաճախ կ'երեւար թշուառացած ընտանիքին զըլխաւորը, որ սուրբի մը պէս լուսապայծառ դէմք մը ունէր, և արտասուալից աչքերն ու դողդոջուն ձեռքերը դէպի երկինք բարձրացուցած, իրաւունք ու արդարութիւն կը խնդրէր: Անոր այնպէս կը թուէր, թէ վերէն հուր կը տեղայ իր բնակարանին

վրայ, և թէ հետզհետէ ուրիշ շատ մեծ չարիքներ պիտի հասնին իրեն: Այն ասեն տրամադիր կ'ըլլար անսխալէս ծերունիին վերադարձնել խլուած գումարը և հանգստանալ: Բայց երբ տաղնապէ ու մզձաւանջէ զերծ կ'ըլլար, իր ազահ ու գոռոզ ետը և այլ հաշիւներ թոյլ չէին տար իրեն, որ արձակած հրամանը յետս կոչէ: Միւս կողմէ կը դիտէր, թէ այդ ընտանիքը կողոպտուած ուրիշ ընտանիքներու չէր նմաներ իր նկարագրով: Անիկա, եղածը երբեք չէր մոռնար, կեղծ ու պատիր խոստումներէ չէր օրօրուեր ու չէր թմրեր, և օտարաբնակ իր եղբայրակիցներուն հետ միացած, սաստիկ կը բողոքէր իրեն դէմ: Կարուածատէրը տակաւ ուրիշ մտահոգութեամբ մըն ալ կը պաշարուէր: Անիկա կը սկսէր կասկածիլ, թէ քանի որ ինք իր ոյժի բարձունքէն ինկած ու տկարացած էր, այդ բաղմանդամ ընտանիքը կրնար օգտուիլ առիթէն, և ուրիշ դժգոհ ընտանիքներու գլուխն անցնելով իրեն դէմ ելլել, և իր կողմէ գրաւուած հողաբաժիններուն վերստին տէր դառնար: Ահա այս ծանր մտածումէն, անվերջ բողոքներէն ու զինքը հալածող աղիտաբեր ուրուականէն բռնադատուած, վերջապէս վճռեց գոհացում տալ այդ ընտանիքին, և օր մըն ալ, անոր վերադարձուց այն ամենը, ինչ որ բռնագրաւած էր: Եւ նահապետական ընտանիքը, չի նայելով որ վաղորդեան ապահովութեան վստահութիւնը չունէր դարձեալ, բայց և այնպէս, դէթ այդ օրը մեծ ուրախութիւն մը դգաց, տեսնելով որ երջանիկ դիպուածով մը այս անգամ յաղթանակ տարին իրաւունքն ու արդարութիւնը:

ՀՈՎՈՒԵՐԳ

Երիտասարդ մը և երիտասարդուհի մը, խօսակցելով,
Սուրյակէն կ'իջնեն վար:

Երկուքն ալ գեղադէմ, վայելչահասակ, լաւ հագուած:

Աղջկան աչքերուն մէջ առինքնող, գերեվարող ոյժ մը:
Տղուն նայուածքին մէջ կորովի փայլ մը, կրակ մը:

— Գիտնա, Կարօ, շուտ բաժնուելու եմ:

— Դ՛նք աչքալէս:

— Ի՛նչ ընեմ...:

— Երեք օր է, որ քեզ տեսած չեմ:

— Ստիպուած եմ, հոգիս:

— Երեք ժր, թէ երեք տարի:

— Իսկ ինձի համար աւելի երկար ու անտանելի:

— Ա՛խ, Սօնա, Սօնա...:

Եւ երիտասարդը, աղջկան ձեռքը բռնելով, կը սեղմէ
ջղաչին թափով մը:

— Ո՛ւՖ, չ՛ար քեզի, ցաւցուցիր: Ի՛նչ ոյժ ունիս...:

*
* *

Երեւանեան հրատարակին են արդէն:

Ոչ ելեքտրաքարշեր և ոչ կառքեր կը բանին: Բոլոր խա-
նութները գոց են: Թիֆլիզի այդ մեծ հրատարակը կատարեալ
սօնական երեւոյթ մը կը ներկայացնէ:

— Ի՞նչ կը կարծես, Կարօ, արդեօք այս ընդհանուր ցոյցերը ցանկալի արդիւնք մը պիտի ունենան:

— Անշուշտ: Ճնշուած ժողովուրդը կ'ուզէ այլևս ազատ ապրիլ: Եւ կառավարութիւնը, ինչպէս որ կ'երեւայ, զիջած է:

— Սակայն եթէ յուսախօսք ըլլանք:

— Գի՞ժես, Սօնա: Այդ ի՞նչ կասկած է:

— Նախազգացում մը...:

— Յուստեսութիւն:

— Գուցէ: Երանի թէ...:

— Կամքի ոյժ ունեցիր: Վանէ քեզմէ այդ զգացումը: Մի՛ թոյլ տար, որ անիկա քու հոգուդ մէջ բոյն դնէ, և քեզ թունաւորէ: Թե՛ղ:

*
* *

Տվարցով փողոցի առջեւ հասան:

— Սօնա, տես սա կողմը:

— Պուշկինի պարտէզը:

— Կը յիշէս...:

— Ճիշտ բանաստեղծի արձանին առջեւ էր, որ առաջին անգամ իրարու հանդիպեցան մեր աչքերը:

— Նմանապէս մեր սրտերը:

— Մենք լուռ կանգնած էինք...:

— Սակայն, մեր հոգիները, ահագնածայն կը դռուային...:

— Իսկ բանաստեղծը, կարծես, իր նայուածքովը մեզ կը քաջալերէր:

— Եւ իր ոսկի քնարը, մեր սէրը կը նուագէր:

— Ես, գինովի մը պէս տուն վերագարձայ...:

— Ես ալ խենթի պէս...: Ու հիմա ալ խենթի պէս եմ...:

Ի՞նչ, Սօնա, իմ սիրելիս, քիչ վերջը դարձեալ պիտի բաժնուինք իրարմէ...:

*
* *

Գոլոյինսկի ծառուղին են հիմա:

Ուրախ դուարթ կը շարժի բազմախուռն ժողովուրդը: Կը ժպտի Թիֆլիզի գեղեցիկ երկինքը: Կարմիր դրօշակներ կը ծածանին ամբողջ ծառուղիի երկարութեանը: Ոգեւոր ճառախօսութեանց, ազատութեան կեցցէներու, երգերու ու նուագներու ձայներ կը բարձրանան ամեն դիէ:

— Ինձի նայէ, Սօնա, ընդհանուր ազատութիւն է: Պէտք է որ մենք ալ ազատ ըլլանք: Ես այլևս չեմ կրնար քեզմէ հեռու ապրիլ, նոյն իսկ բոլոր մը:

— Բայց միթէ ես կրնամ:

— Ուրեմն վերջ տալու է այս անիմաստ դրութեան: Պէտք է որ սլակուինք, միանանք անմիջապէս:

— Այո, սակայն արգելքները...:

— Ամեն արգելք պիտի ջնջեմ: Հասկցար: Միամիտ եղի՞ր դուն:

— Յոյս, կեանքս:

*
* *

Անոնք կանգ առին պահ մը Փառայ Տաճարին դէմի կողմերը:

Կարօ շեշտակի նայեցաւ Սօնային:

— Աչքերդ պաղեր են, Սօնա: Ինչո՞ւ: Ըսէ ինձի. ինչ կը մտածես:

— Ե՞ս...:

— Երջանիկ կեանք մը ունինք մեր առջեւ: Հասարակական գործունէութեան ընդարձակ ասպարէզ մը: Գաւառները պիտի երթանք, և միացած ոյժով պիտի գործենք: Մէկ խօսքով, ապագան մերն է: Կը լսես:

— Այո...:

— Ժպտէ ուրեմն:

— Սիրտս կը տրտիէ ուժգին...: Հանգստանալու տեղ մը: Մտնենք սա դիմացի պարտէզը:

— Բայց ինչ պատահեցաւ քեզի, իմ աննման հրեշտակս:

Անոնք ուղղուեցան դէպի Ալեքսանդրեան պարտէզը:

*
* *

Հազիւ քանի մը քայլ առաձ էին, երբ Գոլովինսկիի վրայ յանկարծ յառաջ եկաւ ահաւոր սարսափ մը, աղեղատառ վայնասուն մը, դիւահար խուճապ մը...:

Քաղմաթիւ ղինուած Քօղաքներ, աչքերնին արիւնով լի, ղինուորներու հետ թափեցան աղատութեան երազներով օրօրուն ժողովրդին վրայ, և ահեղ հրաձգութիւն մը սկսան:

— Եկուր, դոչեց Կարօ, Սօնան կերպով մը դուրս քաշելով մարդկային հասանքէն, և հասցուց դայն մինչեւ Փառաց Տաճարի դրան սանդուղներուն վրայ:

— Կարօ, Կարօ...:

— Ինքզինքդ բռնէ:

— Սարսափեցի է...:

— Քաջութիւն...:

— Ի՞նչպէս պիտի պաշտպանուինք

— Կրցածնիս պիտի ընենք:

Եւ Կարօ գրպանէն ատրճանակ մը հանեց անմիջապէս:

*
* *

Քօղաք մը իր հրացանը ուղղեց անոնց: Կարօ խկոյն հարուածեց: Քօղաքը թաւալղոր ինկաւ վար ձիէն:

— Անիծից արմատ, որտաց ուրիշ Քօղաք մը, և հրացանը պարպեց իր ընկերը սպաննողին վրայ:

Կարօ, այլեւ չկրցաւ ատրճանակը քաշել, և փուռեցաւ գետինը, կուրծքէն զարնուած:

— Վնիս Կարօ... ճչեց Սօնա խելացնոր, և իր սիրելին պաշտպանելու զիրքով մը, խափանուեցաւ անոր վրայ:

— Քեզ ալ հետը, աղատասեր քած, հրհուաց Քօղաքը, և գնդակով մըն ալ Սօնայի գլուխը ջախջախելով, ձին անդին դարձուց, հեռացաւ:

— Կարօ... հփփեց Սօնա:

— Սօնա... հառաչեց Կարօ:

Ու անոնք լռեցին, անշնչացան:

Արդեօք իրականութենէ երազի՞ անցան, թէ երազէ իրականութեան...:

Ժ Պ Ի Տ Ը

Ա.

Կը ժպտէր, միշտ սիրուն ժպիտ մը ունէր այդ աղջիկը իր դէմքին վրայ: Կը ժպտէր անիկա երբ և ուր որ ալ ըլլար, ինչ հարկի ու պարագայի մէջ ալ որ գտնուէր: Կը ժպտէր մերձաւորի ու հեռաւորի, ծանօթի ու անծանօթի, երջանիկի ու թշուառի: Ժպիտը անոր համար անհրաժեշտութիւն մըն էր: Առանց ժպտի չէր կրնար մնալ:

Ժպտակենցազ այդ աղջիկը ունէր վայելուչ արտաքին նկարագիր մը, և հրապուրիչ արտայայտութիւններ ու ձեւեր: Բարձր ուսում մը ստացած ըլլալով հանդերձ, առտնին ամենահասարակ աշխատանքէ մը խակ չէր խորշեր: Ոգեւոր կենդանութեամբ լեցուն ու արագաշարժ, միշտ կատակատէր ու սրախօս, և ուրախ ու զուարթ էակ մը: Դեռ շատ փոքր էր, երբ անոր յարածախա դէմքը ամենուն ուշադրութիւնը գրաւած էր, և զայն կոչած էին Օրիորդ Ժպիտ: Անիկա այդ անունով ալ մեծցած ու հանրաճանօթ դարձած էր Պաքուի մէջ: Միայն ծնողներն էին, որ անոր Իւզաբեր մկրտութեան անունը կը գործածէին: Եւ որովհետեւ ժպիտ իր այդ կնքանունը չէր սիրեր բնաւ, շատ անգամ կը քաշքշէր զայն, ըսելով.

— Իւզաբեր. այսինքն ըսել կ'ուզուի իւղ բերող, իւղ ծախող, իւղի վաճառականութիւն ընող աղջիկ: Արդ, ով որ կ'ուզէ իւղոտիլ ու ձենձերոտիլ, թող այդ անունը իր բերանը առնէ:

Ընդարձակ էր Ժպիտի ունեցած ամեն հասակէ ու սեռէ համակրողներուն շրջանը: Զայն իբրեւ զաւակ, իբրեւ քոյր, իբրեւ ընկերուհի և բարեկամուհի նկատողներ ու սիրողներ կային: Ընդարձակ էր նաեւ Ժպիտի հասարակական գործունէութեան ասպարէզը: Անիկա, ազգային հարցերով զբաղող շրջանակներու մէջ փայլուն անուն մը ունէր: Ժողովներու միջոցին զուարթօրէն ու տրամաբանութեամբ կը խօսէր և կը վիճաբանէր: Գործին ջերմօրէն չլերաբերուողները կ'ասղնտէր, և ընդհանուրին ոգեւորութիւն կը ներշնչէր իր սրամիտ խօսքերովն ու տպաւորիչ ժպիտներովը: Անիկա գրականութեամբ ալ կը զբաղէր: Լրագրութեան մէջ մերթ ընդ մերթ կ'երեւային անոր ինքնուրոյն և կամ թարգմանական յօդուածները: Յաճախ հրաւէր կ'ընդունէր մասնակցելու բարեգործական հաստատութեանց ի նպատակ սարքուած երաժշտական երեկոյթներու, ուր կ'երգէր մշակուած, կլոր ու քաղցրահնչիւն ձայնով մը, և շնորհալի կերպով ալ զաշնակ կ'աճէր: Անիկա իր սիրալոյսով մասնակցութիւնը կը նուիրէր նաեւ բարի նպատակներու համար տրուած ներկայացումներու: Թալի շնորհովը օժտուած ըլլալով, ամենամեծ յաջողութեամբ կը կատարէր իրեն յարմար դերերը: Արդէն նուագահանդէսի մը կամ ներկայացման մը յայտագրին վրայ Ժպիտի անուան երեւումը, ձեռնարկին յաջողութեանը երաշխիք մըն էր: Անոր յանձնուած հանգանակութեանց պաշտօններն ալ արդիւնաւորութեամբ կը պսակուէին: Սիրով, և առանց ուէ պարծանքի այլոց օգտին ծառայող այս ազջիկը, իր ազատ ժամանակներուն կ'այցելէր նաեւ միսիթաութեան կարօտ, անտէր հիւանդներու ու վշտահարներու: Եւ, գրեթէ առանց բացառութեան, ամենուն վրայ ալ սիրովարար ազդեցութիւն մը կը թողուր անիկա իր յուսատու և զուարթ խօսքերովն ու անպայմանօրէն վարակիչ ժպիտներովը:

Բ.

Բարեկեցիկ վիճակ մը ունենալով Ժպիտի ծնողները, բան մը չէին խնայեր կեանքերնին ամեն կերպով քաղցրացնող ու

երջանկացնող իրենց մէկ հատիկ դաւկին համար, որ սակայն շուայ ծախսող մը չէր: Ժպիտ կը հագուէր շատ պարզ, բայց մաքուր ու կոկիկ ճաշակով: Կոյր հետեւող մը չէր Եւրոպայէն հասնող ամեն նորաձեւութեան: Համետ վայելչութենէն երբեք չէր շեղեր: Գլխարկին վրայ կը տեսնուէր միայն ժապաւէն, բնաւ թուշուն, փետուր ու ծաղիկ: Տնէն դուրս, անպայման ձերմակ ձեռնոց: Կուրծքին վրայ, ոսկիէ պղտիկ ժամացոյց մը, առանց շղթայի: Ուրիշ ոչ մէկ դարդ: Ականջները ծակել տուած չէր: Բրնձափոշի չէր գործածեր, բայց մանուշակի հոտով կ'օծուէր միշտ: Անոր առատ սեւ մազերը ամեն ժամանակ, զանազան հաճոյատեսիլ ձեւեր կ'առնէին գլխուն վրայ: Ու այդ ինքնատիպ ձեւերէն օրինակ առնողներ շատ կային: Բայց այդ դասական աղջկան մազին ձեւը չէր միայն ուրիշներուն իբրեւ օրինակ ծառայողը: Ճշմարիտ յարացոյց մը նսեւ անոր ընդհանուր երեւոյթը, և բոլոր ձեւերն ու շարժումները: Այսպէս, ինչ ճաշակով հագուելը, հովանոց ու հովասար գործածելու կերպը, քալուածքն ու կեցուածքը, խօսիլն ու նայուածքը, նստիլն ու ելլելը, երգելն ու նուագելը, բարեւումներն ու մեծարանքները, և այլ քաղաքավարական եղանակները, իրենց բոլոր մանրամասնութիւններով: Ու միայն անոր բնական գուարթութիւնն ու մշտնջեան ժպիտներն էին որ կը մնային անընդօրինակելի:

Անիկա մեծ սէր մը կը տածէր զուարթ սճով պրուած վէպերու, և մանաւանդ երգիծական գրքերու նկատմամբ: Անոր գրադարանին մէջ կ'երեւային Արիսթօֆանի, Մօլիէրի, Պօմարշէի, Սէրվանդէսի, Կօկօլի, Պարոնեանի, և ուրիշ բոլոր հին ու նոր նշանաւոր երգիծաբաններու գործերը: Անպատճառ թատրոն պիտի երթար, երբ լսէր որ կատակերգութիւն մը կը ներկայացուի, Հայ կամ օտար դերասանական խմբի մը կողմէ: Նուագախաղերու մէջ ալ նախընտրութիւններ ունէր: Մօզարտի, Ռօսսինիի և Տօնիճէթիի քանի մը հանրաձանօթ հրաշակերտներէն զատ Օֆէնպախի, Օպէրի, Բլանդէթի, Սիլբէի, Ատամի և Լըբօքի նման երաժշտապետներուն գործերովը

շատ կը խանդավառէր: Եւ արդէն տունը և այլոր, առհասարակ, այդ վարպետներու արտադրած գործերէն կը նուագէր: Իր զձած դարեանային գուարթարար տեսարաններ ներկայացնող խղաներկ դաշտանկարներով դարդաշած էր տան բոլոր սենեակները:

Անիկա ստխորոթիւն ունէր, որ երբ եկեղեցի երթար քառածայն պատարագ լսելու, կանանց շրջանակէն դուրս, մարդկանց մօտ կը կանգնէր, որովհետեւ կ'ուզէր հեռու ըլլալ բարեպաշտուհիներու զրգրութիւնէն, որոնցմէ բնաւ չէր ախորժեր: Եւ որովհետեւ Ժպիտ հակառակորդներ ունէր, այս պարագան առիթ մը կ'ըլլար, որ անոնք իրենց լեզուին կապերը արձակէին: Բայց այդ նախանձամիտ կիներն ու աղջիկները, արդէն առանց այդ ալ, միշտ կը չարախօսէին անոր վրայ: Եւ ամեն անգամ որ անոնց բամբասանքները կը լսէր, Ժպիտ կուշտ մը կը ծիծաղէր, և լրարներնուն դառնալով կը պատուիրէր.

— Գնացէք, կ'աղաչեմ, և այդ բարեարտուկներուն ու անուշեզուակներուն ըսէք, թէ շատ շնորհակալ եմ իրենցմէ զիս այսպէս խնդայնելիուն համար:

Ի՞նչ էր այդ նախանձոտներու չարախօսութեան զլխաւոր նիւթը: Անոնց անապառ դրամադուլուն այն էր, որ Ժպիտ տղամարդոց ներկայութեանը շատ համարձակ էր: Ասկէ զատ, իբր թէ անոր ունեցած հասարակական բոլոր գործունէութեան նպատակը ուրիշ բան մը չէր, եթէ ոչ միայն երեւալ, և մասնաւորապէս հարուստ երիտասարդներու ուշադրութիւնը գրաւել, որպէս զի ամուսնութեան առաջարկներ ըլլան իրեն անոնց կողմէն: Ժպիտի հակառակորդները կամ չզխտէին, և կամ չէին ուզեր գիտնալ, թէ այդ մաքուր սրտով աղջիկը պէտք չունէր ջանքեր թափելու, ամուսնական առաջարկ ընդունելու համար, քանի որ առաջարկութիւնները անվերջ էին: Այդ ինքնընտիր թեկնածուներուն մէջ կային զարդացածներ, աչքառու զիրքի տէր եղողներ, և մեծ հարուստներ: Ամենն ալ պաշտելու աստիճան կը սիրէին զայն: Եւ Ժպիտ, անշուշտ,

շնա վազայ, իր փափարքած ամենագեղեցիկ ու յմաններով
օժտուած ամուսնաթիւն մը կնքած էր արդէն, եթէ միայն
կամք ունենար ամուսնանալու:

Գ.

Եւ սակայն Փալիտ ամենեւին նպատակ չունէր ամուսնի
մնալու, և կամ՝ աշխարհի, ձեռք բաշխելով, կրթալ կուսանոց
մտնելու: Եթէ անիկա, ամուսնական բարբ առաջարկութիւն-
ները հաւասարապէս կը մերժէր, պատճառն այն էր, որ չէր
ուզեր աճապարել: Անոր աչքին ուէ փայլուն զիրք ու վիճակ
հրապոյր ու նշանակութիւն չունէին: Փնտուածը այլ բան էր:
Միայն դադափարական ու սիրածալիտ կեանքի մը երազն
ունէր: Ու անիկա համողուած էր, թէ այդ կարգի միութեան
մը հասնելու համար, պէտք էր որ իր զգացումները առաջնոր-
դէին իրեն: Ահա թէ ինչն անդրդուելիօրէն կը սպասէր իր
սրտի ձայնին ու թելադրանքներուն:

— Ոչ կը ծախուիմ, ոչ ալ կը գնեմ չորքոտանիներու պէս,
կ'ըսէր անիկա իր բնկերուհիներուն՝ որ ծախուելու համար
հոգինին ելլելու չափ կը կտարտուէին ու կը տանջուէին: Իրաւ
որ ձեր վերնատունը տախտակ է, դուք փախտ կներ էք, որ ինչ
ալ ըլլայ, կ'ուզէք վայրկեան մը առաջ ինքզինքնիդ յանձնել
աքաղաղներու պէս վրանիս ստեքացող սա սղամարդոց հովա-
նաւորութեանը: Ի՞նչպէս կարելի է, առանց փոխադարձ հա-
մակրութեան, անձնատուր ըլլալ հանդիպողին, ով և ինչ որ ալ
ըլլայ ան, պարզապէս սուներ մնացած քուրիկ ըլլալու վախէն
թոււրուած:

Այսպէս թէ այնպէս, եղաւ օր մը, որ սիրատուածիկը իր
աղեղը լարելով, նետահարեց Փալիտի սիրտը: Սակայն անիկա
չայլալեցաւ: Ինքզինք բռնեց: Երբեք չի տկարացաւ կրած
դօրեղ սրտահարուածէն, և վայրկեան մը իսկ չղաղրեցաւ
ժպտելէ: Ոչ ոք իմացաւ, թէ անոր ներքին աշխարհին մէջ
այդ տեսակ մեծ փոթորիկ մը փայթած էր:

— Բայց այդ ժպիտներդ զիս պիտի խենթեցնեն, ըսաւ անգամ մը ժպիտին այն երիտասարդը, որ փոխադարձաբար կը սիրուէր անկէ, և չէր կրնար այլեւս զսպել իր զգացումները :

Ժպիտ, անխուով երեւոյթով մը ժպտեցաւ, և անփոյթ ձեւով մը պատասխանեց.

— Իմ ուղածս ալ ճիշտ այդ է...:

— Կրակներու մէջ կը վառիմ:

— Կը խնդրեմ ուրեմն, քիչ մը հեռուն կեցիր ինձմէ, որպէս զի զիս ալ չի վառես քեզի հետ...:

— Ա՛խ, իմ հոգեակս, ա՛լ համբերութիւն չունիմ սպասեալու: Ե՛րբ տեղի պիտի ունենայ մեր միութիւնը:

— Դուն միթէ չես գիտեր, որ Հայերու մէջ միութիւն ըսուած բանը գոյութիւն չունի...:

— Ես չեմ կրնար դիմանալ այս ցաւին:

— Բժիշկին գնա. դեղ մը առ...:

— Դեղս դուն պիտի տաս:

— Ժպիտ մը Կ'ուզես:

— Շատ կը սիրեմ քեզ:

— Ատիկա հասկցանք: Ուրիշ նոր լուր մը ունի՞ս...:

— Կը պաշտեմ քեզ:

— Ո՛ւր է հապա երկրպագութիւնդ...:

— Իմ երկնային հրեշտակս, իմ թագուհիս:

— Ադէկ: Այլևս երթաս բարով:

— Երթում:

— Միթէ բաւական չէ, որքան որ մնացիր իմ դահլիս պատուանդանին առջեւ...:

— Աւելի լաւ է ինձի մեռիւր ըսես, քան թէ զիս ճամբու դնես:

— Այդ պարագային, երկուքէն ո՛րը որ հաճելի է քեզի...:

— Մեռնիլը:

— Լաւ ուրեմն...:

— Եւ հոս, քու աչքերուդ առջեւ:

— Սակայն, մի՛ մոռնար, բարեկամս, թէ ասկէ շատ հե-
ռու կը գտնուի քու ցմահ ուխտած ազգասիրական գործու-
նէութեանդ պատերազմադաշտը:

— Իսկ եթէ իրաւ մեռնիմ՝ հոս, իմ այս ցաւէս:

— Այն ատեն մէկալ աշխարհին մէջը ինձի կը սպասես:
Ու երբ որ ես ալ գամ, հոն կը սկսինք նորէն շարունակել
մեր այս զուարճալի կատակերգութիւնը...:

Վերջապէս շատ ժամանակ չանցաւ, և գեղեցիկ օր մըն ալ
կատարուեցաւ անոնց պատկազրութեան հանդէսը: Եւ այդ
հարմիրը քաղաքին ամբողջ հայ բնակիչներուն օրուան խօ-
սակցութեան նիւթը եղաւ: Ժպտող լաւ ճանչցողները ամենեւին
չի վարմացան այդ ամուսնութեան: Իսկ անոնք, որ այդ աղջ-
կան զգացումներուն անձանօթ էին, և վրան կը խօսէին, ըսելով,
թէ անիկա անպատճառ միլիոնատէր փեսացու մը կը հետա-
պնդէ, կատարուած իբրոգութեան առջեւ ասի ի բերան մնացին
ու բացագանչեցին.

— Պահ, որո՞ւ մտքէն կ'անցնէր, թէ անիկա ետքը ետքը
ատանկ անկուտի մը հետ պիտի կարգուի: Յիրաւի կատար-
եալ ապուշ մըն է եղեր սա ժպտող:

Իրաւ է, թէ այդ վայելչահասակ ու համակրելի դէմքով
փեսան ճշմարիտ անկուտի մըն էր թէև, բայց մտաւորապէս
զարգացածի և ազգային գործիչի համբաւ մը ունէր:

Գ.

Մեղրալուսինը զիւթական երազ մը եղած էր երկու սիրա-
կցորդ հողիներուն համար: Ժպտա իր ամուսնական համեստուկ
յարկին տակ, զգացած գերադոյն հրճուանքէն ու երջանկու-
թենէն սրտադեղած ու զզլսած էր: Գարնանային արեւու
ձառագայթներուն տակ գինովցած թռչունի մը կը նմանէր:
Անդադար ասդիս անդին կը թռչտէր, կ'երգէր, կը ճուռողէր:
Իսկ անոր ամուսինը, Վահէ, ինքզինքը բոլորովին կորսնցուցած
էր: Անիկա, աննման կռուածադիկը խլած ըլլալուն համար

չարզական խանդավառ ցոյցերու առարկայ կ'ըլլար: Երբեմնի պարտաւած մրցակիցներն իսկ, Կովկասեան ասպետական ուղիէն մղուած, կուղային իրենց ջերմ շնորհաւարութիւնները անոր մատուցանելու: Բազմաթիւ երիտասարդ սրտերէ երանութեան հաւաքներ կ'ուղղուէին անոր: Բայց այս բոլորը անոր աչքին չի կային: Ներքին կեանքի անասման հրապոյրէն ամբողջ արտաքին աշխարհը մոռցած էր: Երջանիկ ըլլալէն աւելի բան մըն էր: Անիկա կը դողար, կը խեղճեմար պաշտելի յատկութիւններով օժտուած իր կեռջը վրայ: Նոյն իսկ այդ երկնային դանձին տիրացած ըլլալու մասին կ'ուռնեմար վայրկեաններ, ուր իր սեպհական աչքերուն ալ հաւատալը չէր ի դար:

— Խելքիդ եկուր, եթէ ոչ բռնաշապիկ կը հագցնեմ՝ քեզի, կ'ըսէր անոր Ժպիտ, լրջութեան խրատ տալու ձեւով մը:

Բայց միւսնոյն վայրկեանին ինքն էր, որ ահադին ծիծաղ մը փրթցնելով, կը նետուէր յառաջ, և լեզուի ու ձեռքի հազար ու մէկ տեսակ կատակներով, իր հմայքէն թուլցած ամուսնոյն հոգին կը հանէր:

Աղջիկներ կան, որ երբ կ'ամուսնանան, « Տիկին » կոչուիլը իրենց ականջին խորթ կը հնչէ մէկէն ի մէկ, առաջին անգամ: Այնպիսիներն ալ կան, որ տիկին ըլլալէ ետք, պիտի ուղէին, եթէ հնարը գտնուէր, մինչեւ վերջը « Օրիորդ » անուանուիլ Պարզ քմահաճոյքէ մը աւելի, յաճախ ամուսնութենէ դժգոհ ըլլալու խնդիր մը գուցէ: Իսկ Ժպիտ, ընդհակառակը, իր տիկնութեան առաջին վայրկեանէն սկսած, « Տիկին » յորջորջուելէ չափազանց մեծ հաճոյք մը ղգացած էր: Կը պատահէր նոյն իսկ, որ իր առանձին եղած ժամանակը, երբեմն փափաք կ'ուռնեմար տիկնութեամբ զուարճանալու:

Այսպէս, անիկա, անգամ մը սենեակին մեծ հայելիին առջեւ անցնելով, գեղանի գլուխը բարձր բռնած ու շրջադգետաին քղանցքները ձեռքովը հաւաքած, սիգաձեմ քայլեր առաւ, և աչքերը միշտ հայելիին, սկսաւ խնդալ ու ինքզինք խօսիլ, այնպէս երեւակայելով, որ իբր թէ փողոցէն կ'անցնի այդ պահուն, և դէմը կ'ելլէ ծանօթ պարսն մը.

— Պատիւ ունիմ բարեւելու ձեզ, յարգելի Տիկին Ժպիտ, կ'ըսէ պարոնը խորին յարգանօք, գլխարկը վար առնելով և խոնարհելով:

== Բարեւ ձեզ, Պարոն, կը պատասխանէ ինքը:

— Կը խնդրեմ, ազնիւ Տիկին Ժպիտ, թոյլ տուէք որ ձեռքերնիդ համբուրեմ, և իմ սրտազին մեծարանքներս մատուցանեմ ձեզ:

== Օ, շատ զգածուած եմ ձեր ընծայած պատուէն:

— Ի՞նչպէս է ձեր թանկագին առողջութիւնը, Տիկին Ժպիտ:

== Հիանալի, պարոն:

— Շատ ուրախ եմ:

== Հապա ես որքան:

— Արդեօք ինչո՞վ կրնամ ասպետական ծառայութիւնս մատուցանել, և հաճելի ըլլալ ձեզ, շնորհալի Տիկին Ժպիտ:

== Դիմացս պար մը բռնելով:

Եւ քահրահելէն կքած, ինկաւ աթոռին վրայ:

Ամիսները կ'անցնէին այսպէս, անզգալի կերպով: Բայց Ժպիտ, միայն իր տիկնութեամբ ու ամուսնական յարկի երջանկութեամբը չէր որ կը խայտար: Դրսի կեանքը երբեք անտես առած չէր: Անիկա իր ժպտաափիւռ, մխիթարիչ առաքելութիւնը, և հանրային բարի գործունէութիւնը, ըստ առաջնոյն կը շարունակէր: Սահմանափակուիլ չէր գիտեր ու չէր կրնար: Եւ արտաքին գործունէութիւնը անոր ներքին երջանկութեան աւելի մեծ թռիչներ կուտար ու կը հասցնէր մինչեւ երկնային բարձունքները:

Այս մասին, սակայն, կատարեալ հակապատկեր մը կը ներկայացնէր անոր կեանքի ընկերը: Արդարեւ զարմանալի էր տեսնել այդ « թունդ աղգային գործիչ » ի համբաւը վայելող անձը, որ այլևս չէր հետաքրքրուեր իր սիրոյ տնակէն դուրս գտնուող խնդիրներով, և չէր ոգեւորուեր իր երբեմնի գեղեցիկ գաղափարներով: Անիկա, ուղղակի, կրքոտ հաճոյամոլութեան մը անձնատուր, ամեն սկզբունք ու պարտականութիւն զանց

առած, և բողորովին մեղկացած ու յուլացած էր: Ու Ժպիտի հրամայական ժպիտներն էին միայն, որ կը ստիպէին զայն, անհրաժեշտ եղած պարագային գէթ, քիչ մը թողուլ իր սիրաքնարի նուագումը, և երթալ պարտք մը կատարել: Այնպէս որ, օր մըն ալ Ժպիտ փայփայուն հեզնանքով մը սա դիտողութիւնը ըրաւ անոր.

— Հնարկաւ, բերդը գրաւեցիր, լմնցաւ, ու աղզը փրկուեցաւ...: Ի՛նչ պէտք այլեւս գործելու և օգտակար ըլլալու: Այնպէս չէ, իմ գուրգուրոտ աղաւնեակս...:

Ե.

Քիչ մը ժամանակ ալ, և ահա Ժպիտի մարմնոյն վրայ արտասովոր վիճակ մը: Անիկա կը « գիրնար »: Չսիրածը: Բայց հոգը չեղաւ, քանի որ գիտէր, թէ այդ « գիրութիւն »ը ժամանակաւոր էր: Բնական ու բնականոն հարկ մը...: Ուստի, անիկա, իր մարմնոյն վրայ հետզհետէ շեշտուող այդ փոփոխութենէն չի դժգոհելէ դատ, շատ ալ գոհ մնաց: Նոր տեսակ երջանկութեան մը վայելման բերկրանքովը լեցուեցաւ: Ու երբ որ այդ խնդիրը իրենց մէջ խօսակցութեան նիւթ եղաւ, անիկա հարցուց իր ամուսնոյն.

— Ըսէ տեսնեմ, Վահէ, թէ ինչ անուն պիտի դնենք այն չարածճի պտրտիկին, որ Հրատ մոլորակէն ճամբայ ինկած, կուգայ սա մեր պաղ աշխարհը...:

— Անուններու ամենագեղեցիկը:

— Չես գիտեր, թէ որքան պիտի չարչարեմ զայն:

— Կ'երեւակայեմ:

— Բայց երբեք պիտի չթողում որ լայ: Ընդհակառակը պիտի սորվեցնեմ անոր, որ ցաւ մը ունեցած ատենն ալ ժպտի, խնդայ:

— Ես կը վախնամ նոյն խակ, թէ դուն այնքան յափըշտակուիս անոր սիրովը, որ դիս մոռնաս:

— Անշնչտ: Քեզ փողոց պիտի ձգեմ այն ատեն, քանի

որ ան բանի մը պէտք պիտի չգաս դուն...:

Ժամանակի ընթացքին, հետզհետէ, Ժպիտի յղի վիճակը քայարձակօրէն աչքի իյնող աստիճանի մը կը հասնէր: Եւ սակայն, անիկա, դարձեալ քաշուած չէր արտաքին կեանքէ: Մարմնոյն նորաստաց անպարփակելի ձեւը կոկող զգեստներ հագնելով, կը հասնէր ամեն տեղ, ուր որ իրեն պէտք կար: Միշտ նոյն եռուն, կայտուուն, արագաշարժ, անձնուէր, և կենդանութեամբ ու ցնծութեամբ լեցուն էակը:

Երկունքի օրերը մօտեցան վերջապէս:

Քայց, յանկարծ, նոյն միջոցներուն Կովկաս աղէտալի փոթորկի մը մատնուեցաւ: Ահուելի խժոժութիւններու թատերավայր մը դարձաւ այդ դրախտանման երկիրը: Կառավարութիւնը յաջողեցաւ, երկար ատենէ ի վեր իր սրոճացած մէկ ճրագիրը իրագործել: Կովկասի երկու ամենակարեւոր ազգաբնակչութեանց, այսինքն Հայերու և Թուրքերու միջեւ ատելութիւն մը ձգեց, անհիմն ու ստաշող լուրեր տարածելով...: Ու գրգռումները, դիւաչին թափով մը, յառաջ գնացին գլխաւոր քաղաքներէն սկսած մինչեւ յեափն անկիւնները բնակող Թուրքերուն մէջ: Դպրոցի երես չիտեսած, քաղաքակրթութենէ միշտ խուսափած այդ մոլեռանդները առիթը գտան իրենց քանդող, յափշտակող ու սպաննող բնածին փափաքին զոհացում պատճառելու: Եւ անմիջապէս ոտքի ելլելով, թեւերնին սոթաեցին, որպէս զի Հայերը ոչնչացնեն: Իսկ Հայերը, որ զգուշութեամբ ու հեռատեսութեամբ կը հետեւէին բոլոր իրերադարձութիւններուն, իրենց լսածներէն բնաւ չի գրգռուեցան: Անոնք, տեսնելով Թուրքերու ընթացքը, զանոնք զգուշացուցին բանսարկուի լարած դաւերէն: Զանազին որ անոնք բանականութեան սւ խղճի գան, և ետ կենան իրենց համար եւս հաւատարապէս աղիտաբեր եղող այդ ոճրական յիմարութիւններէն: Քայց անօգուտ եղաւ ամեն ճիգ: Թուրքերը երբեք չի կամեցան ըմբռնել, թէ կառավարութիւնը Կովկասի երկու զօրաւոր ցեղերը իրարու բաղխել տալով կ'ուզէր անոնց կենսական ոյժերը տկարացնել, որպէս զի այլ եւս չի կասկածի, թէ օր մը

անոնք կրնան երկրաբնակ միւս դժգոհ ցեղերուն զլուխն անցնելու
և տեղական անկախութիւն մը ձեռք բերել...:

Ահա այսպէս, սատանան փորերնին մտած, և իրենց տրի-
նոտ քթին ծայրէն անդին չտեսնող Թուրքերը կատաղութեամբ
յարձակեցան Հայերուն վրայ: Կռիւ երկրին ամեն կողմը: Առ
անբնական չէր ի հարկէ, որ տեղական իշխանութիւնները
առհասարակ լուռ հանդիսատեսներ եղան կատարուող բոլոր
հսկայական եղեռնագործութեանց: Անոնք, արժանաւոր միջա-
մտութիւն մը չընելէ զատ զազանապէս, և երբեմն նոյն իսկ
յայտնապէս, բացարձակ կերպով, օգնեցին ու քաջալերեցին
Թուրքերը: Ասոր ալ պատճառը պարզ էր: Չէ որ Հայերը
Կովկասի մէջ իրենց տիրացած տնտեսական ու բարոյական
մեծագոյն ոյժով, Թուրքերէ աւելի վտանգաւոր տարր մը հա-
մարուած էին: Ասկէ զատ, կառավարութիւնը ուզած էր վրէժ
լուծել Հայերէ, որ համարձակած էին իրեն դէմ կանգնել, երբ
անոնց եկեղեցական կալուածները խլած էր բռնաբար: Հայերը,
սակայն, չի նայելով իրենց ինքնապաշտպանական սեղմ պայ-
մաններուն, սկսան հնար եղած բոլոր ազնիւ միջոցներով
դիմադրել վայրենի թշնամիին: Եւ անոնք ոչխարներու պէս չի
մորթուեցան ընդհանրապէս: Պատահեցաւ մինչեւ իսկ, որ դա-
նադան վայրերու մէջ յաղթանակներ ալ տարին շնորհիւ իրենց
մշտարթուն հսկողութեան, և բռնած պաշտպանողական դիրքին:

Զ.

Հայ-թրքական կռիւները Պաքուի մէջ բռնկած էին աւելի
սաստիօրէն: Ու այն թաղը, ուր կը բնակէր Ժպիտ, Թուրքերու
խուժանական խմբերը յաճախ կ'երեւային: Անոնք կ'անցնէին,
կը դառնային, « Մահ Հայերուն » աղաղակելով բարձրաձայն:
Այդ խուժանախմբերը, որոնք կանոնաւորապէս զինուած էին,
կազմակերպուած Հայ խմբերու վրայ երթալէ կը զգուշանային,
և անոնցմէ հեռու կը փախչէին: Անոնք, Հայերու ուղիղ, ճա-
կատաբաց ու վեհանձն վարմունքներէն բոլորովին զուրկ էին:

Քեզ հանրապէս կը յարձակէին անդէն, տկար, կամ անանձին առ անօգնական մնացած Հայերու վրայ, զանոնք կը սպաննէին, և անոնց տուներն ու դիակները կը կողոպտէին:

Ժպիտենց Ռուս սպասուհին, այն օրը, առաւօտուն կառնալի, իր հագուստները հաւաքելով ու ունեցած իրաւունքն առանալով, հեռացած էր: Անիկա չէր ուզած մնալ Հայու տան մէջ սա համոզմամբ, թէ իրեն վտանգ մը կրնայ պատահիլ...: Վազէ երկու օրէ ի վեր արդէն տնէն դուրս ելած չէր: Իսկ երբ որ սպասուհին մեկնած էր, անիկա տանը դրան տոկուն չաթիւնը ստուգելէ, և պէտք եղածին պէս ամրապինդ մը փակելէ ետք, իրենց յարկի պատուհաններու փեղկերն ալ քաշած, և սկսած էր տենդոտ քայլերով ձեմել կիսաստուեր սրահին մէջ: Կանխապէս որոշուած էր, որ եթէ երբեք տունը քարձակման ենթարկուէր, իրենք ալ և վերի յարկը բնակող Հայերն ալ, տանիքէ տանիք անցնելով, պիտի փախչէին:

Որքան որ ալ պատուհաններու փեղկերը քաշուած, բայց անոնց մէջի բարակ ձեղքերէն կարելի էր դիտել տան առջեւի առ դիմացի փողոցները: Նոյնպէս կ'երեւար քիչ մը անդին փառաղ հրապարակը, ուր կը պարզուէր սրտապատառ տեսարան մը: Այլ և այլ կէտերու վրայ ինկած էին սպաննուածներու մարմիններ: Հոսած արիւններէն գետինը տեղ տեղ ներկուած էր: Ամեն կողմէ և ամեն ուղղութեան վազողներ կային: Անոնցմէ ոմանք կը կարծէին այս կողմը գտնել իրենց փրկութիւնը: Ուրիշներ հակառակ կողմ մը աւելի ապահով կը համարէին: Փախչողներուն մէջ կային գլխաբացներ ու ոտաբոսակներ: Երբեմն ալ կը տեսնուէին պատուտած հագուստներով մարդիկ ու կանայք, և վրանին ու գլուխին արիւնոտ վիրաւորներ:

Ժպիտ սրահի մէկ պատուհանին առջեւը շարունակ կեցած, փեղկի ձեղքերէն դուրս կը դիտէր: Անոր սիրտը գերայուզուած և հոգին ալեկոծուած էր, թէ և դարձեալ անոր դէմքին վրայ կ'երեւային ժպիտները: Սակայն այդ ժպիտները, այս անգամ, սպիտակաւ ժպիտներէն տարբեր, խորհրդաւոր արտայայտու-

թիւն մը ունէին: Օղը թնդացնող հրազեններու պայթիւնները, արշաւող խուժանախմբերու սպառնալից գոռ ու գոչերը, և տիրող ընդհանուր ահաբեկ խառնաշփոթութիւնն ու ժխորը անոր ուշը չէին գրաւեր բնաւ: Անոր աչքերուն կային միայն գետնատարած դիակներու տեսքը, հոգեւարքներու տանջալից քաշկռտութիւնները, և մահէն փախչողներու դարհուրահար երեւոյթները: Եւ Վահէ, որ շարունակ կ'անդրադառնար իր կնոջ դրութեանը վրայ, սաստիկ մտահոգ էր անոր մասին: Բնաւ իր կամքովը չէր, որ անիկա լարուած սւշադրութեամբ դրսի սարսափելի կեանքովը կը զբաղէր: Սակայն, զայն պատուհանին առջեւէն ասդին բերելու համար ըրած բոլոր ջանադրութիւնները ապարդիւն եղած էին:

— Դուն պիտի հիւանդանաս այդպէս, ըսաւ վերջապէս անիկա ցած ձայնով, և աղերսական ու սիրազին եղանակով մը:

— Հիւանդներ կան, որ մեզ նման փտտած առողջներէն շատ աւելի գործեր կը տեսնեն այս պահուս, պատասխանեց Ժպլիտ: Թանձր քօղ մը մեր երեսին...

— Այս տեսակ պարագաներու մէջ, զգոյշ ըլլալ պէտք է:

— Դունէ տիկի մը պէս ուռեցած ու այսքան ծանրացած ջրլայի...:

— Ի՞նչ պիտի ընէիր:

— Այսպէս վախկոտ միան մը պէս տունին անկիւնը չէի քաշուեր:

— Բայց, կամաց, ստանի բարձր մի' խօսիր:

— Ծոցդ քար մը դիր:

— Խոհեմութիւն:

— Անշուշտ խոհեմութիւնդ է պատճառը, որ անձնապաշտպանութեան համար ատրճանակ մը իսկ չունիս:

— Կը խնդրեմ... սիրելի Ժպլիտ:

— Ահաւասիկ քաջ ազգային գործիչ մը, որ ճշտապէս կրնայ պատիւ բերել իր ցեղին... Հիացումներս քեզ, կորիճ տղամարդ...:

— Այս սոսկալի վայրկեանին ալ կատակ, իմ անուշիկ կինս:

— Եկ՛ւր, եկ՛ւր ուրեմն, իմ խեղճուկ էրիկս, որ քեզ պահպանեմ իմ սա անթափանցելի շրջազգեստ-վահանովս, քանի որ դուն այդքան կը վախես:

Է.

Տան առջևի փողոցէն աղէխարշ ձայն մը բարձրացաւ այդ միջոցին.

— Ի սէր Աստուծոյ, կեցէք, թողէք զիս...:

Աղէքեկ մաղերով, անգէն Հայ մըն էր, որ տասնեակ մը Թուրքերու առջեւէն կը փախչէր: Անիկա վերահաս վտանգին հանդէպ բնականէն դեր ի վեր ոյժ մը ստացած, փողոցէն մտաւ հրապարակ, և դարձ դարձիկ ու կլոր շրջանիկ մը ընելէ ետք, ուղղուեցաւ դէմի փողոցը: Բայց հազիւ թէ փողոցի մայթին վրայ կրցաւ ոտք դնել, երբ ետեւէն հասնող երկու զնդակներ գետին տապալեցին զայն: Եւ ահա վրայ թափեցան Թուրքերը մարդակեր վայրենիներու պէս, և ամեն կողմէ դաշույններու հարուածներ սկսան իջեցնել անոր մարմնոյն:

Հայը կ'աղաղակէր.

— Դրամներս առէք, մի' մեռցնէք...:

Թուրքերն ալ կ'ըսէին.

— Դրամներդ մերն են արդէն:

— Ուրիշ ինչ որ ուզէք կուտամ...:

— Հայերուն բոլոր հարատու թիւններուն մենք տէր պիտի ըլլանք:

— Ընտանիքի տէր եմ... ձեզի դէշու թիւն մը չեմ ըրած.. խնայեցէք...:

— Խնայել ձեզի, փառ Հայեր, որպէս զի ելլէք մեզ կոտորէք ու մեր ունեցածները կողոպտէք: Հաս մը իսկ չպիտի թողունք ձեզմէ:

Եղերաբախտ Հայը, անխնայ իջեող հարուածներուն տակ արիւնշաղախ, հոգեվարքի խուլ հունգիւններով սկսաւ գետնին

վրայ թապուտիլ, ճիշտ ինչպէս վիղը կտրուած հաւ մը:

Այդ վայրկեանին սակայն, երիտասարդ Հայ մը, գլխաբաց վազելով կ'անցնէր անկէ, երկու ձեռքն ալ մէյմէկ ատրճանակ բռնած: Անիկա տեսաւ փողոցի մայթին վրայ շարատանջօրէն գալարուող իր արիւնակից եղբայրը: Զգացած բուռն ցաւէն սիրտը կտրտեցաւ, և արիւնը գլուխը խուծեց: Ուզեց որ վտանգի մատնուած ազգակիցը ազատէ: Եւ վիրաւոր առիւծի մը պէս խոյացաւ Թուրքերուն վրայ, ու երկու ձեռքի ատրճանակները անոնց ուղղելով, իրարու ետեւէ կրակեց:

Թուրք խմբակը, այս անակնկալ, խիզախ ու անվեհեր յարձակումէն յանկարծակիի եկած, ակնթարթի մը մէջ ցիր ու ցակ եղաւ հրապարակին շուրջը գտնուող բոլոր փողոցներուն մէջ ու անյայտացաւ: Փախչողներէն երկուքը վիրաւորուելով ինկան քիչ հեռուն, այլևս չի կրնալով շարունակել իրենց ճամբան:

Թուրքերը ցրուելուն պէս, Հայը անմիջապէս մօտեցաւ գետինը արեան ճապաղիքներու մէջ անշարժ տարածուող իր եղբայրակցին, որ երախտագիտական տամուկ նայուածքով մը վերջին շունչը արձակեց:

Երիտասարդը երբ որ ստուգեց, թէ անիկա մեռաւ, իր թափած անօգուտ ջանքէն յուսահատ դառնութեամբ մը լեցուած, արցունքը չի կրցաւ զսպել:

— Աւնդ իմ հէք Հայ եղբայր, որ անհնար եղաւ քեզ ազատել, գոչեց կերկերաձայն, ու մեռեալին բաց մնացած աչքերը գոցեց:

Ու մինչ անիկա կը պատրաստուէր ոտքի ելլել ու ճամբան շարունակել, հրապարակին շրջակայ փողոցներու ծայրերէն երեւան ելան բազմաթիւ Թուրքեր, որոնք հայհուչներ արձակելով կ'ընթանային դէպ յառաջ: Սոսկալի էր անոր կացութիւնը: Խուսափելու միջոց մը ու ազատ ճամբայ մը չի կար: Ո՞ր մէկուն պիտի դիմադրէր: Կեանքին վերջն էր: Բայց անիկա, իր այդ մահասարսուռ տաղնապին մէջ նկատեց յանկարծ, թէ դէմի փողոցին վրայ, քիչ մը անդին գտնուող տնէն պատուհան

մը բացուեցաւ, և այնտեղ երեւաց ժպտադէմ կին մը, որ ձեռքերը արագ արագ շարժելով իրեն կը կանչէր.

— Շարժէ, շուտ եկուր, դուռը կը բանամ:

Հայ երիտասարդը մահէն կեանքի վերադարձողի մը յուզումով կայծկլտուն, ուղղուեցաւ դէպի այն տունը, ուրկէ արագահաս նախախնամութիւնը ժպտուն հրեշտակի մը միջոցաւ զինքը կը քաշէր դէպի փրկութիւն:

Ը.

Ժպիտ զինքը ցնցող անզսպութեամբ մը դիտած էր փողոցին այն կենդանի պատկերը, ուր կը լուսագծուէր ճշմարիտ անձնուիրութեան մը մանրամասնութիւնը: Հայ երիտասարդ մը փախած պահուն, ինքզինք վտանգելով, ջանացած էր ազատել ազգակից մը, որ արիւնկզակներու խմբակէ մը շրջապատուած, տեղացող հարուածներէն մահատանջ կը թաւալուէր գետնին վրայ, և վերքերէն հոսող արեան հետ կը քամուէր իր հոգին: Իսկ յետոյ, երբ որ անիկա վիրաւոր եղբայրակցին մահը տեսնելով, իր կեանքը փրկելու մասին մտածած էր, արդէն ուշ էր. ամեն կողմէ հասնող խուժանին ցանցէն շրջապատուած էր: Բայց ժպիտ, Հայ երիտասարդէն առաջ նշմարած էր արդէն դէպի հրապարակ վազող Թուրքերը, մինչ անոնք դէմի փողոցներուն մէջ կը գտնուէին դեռ: Ըլլալիքը գուշակելու պէտք չի կար: Ու երբ անիկա նկատեց, որ իր ամուսինը սրահին մէջ ձեմած միջոցին ետեւ դարձաւ, ու դէպի անդին կ'երթար, առիթը բարեպատեհ համարեցաւ մտքէն անցածը կատարելու: Մեքենական արագաշարժութեամբ մը բացաւ պատուհանին շրջանակները, յետոյ փեղկերը հրեց, և ունեցած ձայնովը կանչեց վտանգուած Հայուն:

— Ի՞նչ ըրիր դուն, հարցուց Վահէ, դողահար մօտենալով կնոջը, և պատուհանը գոցեց անմիջապէս:

— Ուզեցի որ գլուխս քիչ մը դուրս հանեմ սա մեր հաւարունէն, և ազատ օդ շնչեմ:

— Ամենա ալ պիտի վտանգուինք:

— Դուն կրնամ տանիք ելլել, և հերոսաբար փախչելով ազատիլ:

— Օհ, իրօք պիտի կորսուինք, եթէ...:

— Բաւական ծիծաղաշարժ է սա ողբերգական երեւոյթդ, սիրելիս:

Եւ ժպիտ ուղղուեցաւ դէպի սրահին դուռը: Վահէ անոր հետեւեցաւ:

— Ո՞ւր կ'երթաս այդպէս:

— Զբօսանքի:

— Վար մի' երթար դուռը բանալու: Եկ՛ւր:

— Քիչ մը ետքը պիտի գամ:

— Բայց խելքդ թուցուցի՞ր:

— Այո...:

— Ճիշտ որ խենթեցածես:

— Ահա ատոր համար ես ալ կը փութամ դէպի յիմարանոց...:

Վահէ ծունկի գալով, կնոջը ոտքերուն փաթթուեցաւ:

— Կեցիր, ժպիտս, կեցիր: Մի' երթար: Լսէ խօսքս...:

— Սպասէ քիչիկ մը, իմ պտըտիկ մանկիկս: Մի' վախեր քնաւ ու մի' լար: Ես շուտով կը վերադառնամ, ու քեզի կաթիկ կուտամ...:

Ժպիտ արտասովոր կորովով մը, իր ընթացքը խափանող ամուսնոյն ձեռքերէն ինքզինքն ազատելով, դուրս նետուեցաւ սրահէն: Անիկա, հակառակ իր մարմնի ճանրութեանը, թռչունի մը պէս թեթեւօտն, և ոստոստուն քալուածքով, անմիջապէս իջաւ վար սանդուղէն, և աճապարանքով մը փողոցին դուռը բանալով, գլուխը դուրս հանեց:

Վահէ, սանդուղին դուխը կանգնած, խղճալի ձայնով մը կանչեց անոր ետեւէն: Նոյն խակ գերիի մը պէս աղաչեց, պաղատեցաւ: Վերջապէս տեսնելով, թէ ուէ կերպով չի կրցաւ գայն կեցնել ու ետ դարձնել, բռնադատուած ախամայութեամբ մը, ոտքերը ետեւէն քաշքշելով, սկսաւ իջնել սանդուղէն,

որպէս զի գէթ դուռը բանալ չի տայ: Իսկ երբ իջնելով դուռը բաց դուռ, յանկարծ այրեցեալ գօտիէն բեւեռային սառնամանեաց մէջ ինկողի մը պէս, ամբողջ մարմնովը սարսուռաց: Ծնօտը սաստիկ թափով մը երերաց, և ակռաները, այնպէս իրարու դարնուեցան, որ թուեցաւ թէ աղուլոս եղան: Անոր դէմքէն արիւնը փախաւ: Գերեզմանէն ելող մեռեալ մը դարձաւ: Աչքերուն մէջ ահաւոր երկիւղի ու յուսահատութեան թանձր ամպ մը: Անիկա, կախաղան տանուող մահապարտի մը պէս, քալեց դէպի իր կինը:

Թ.

Հայ երիտասարդին անակնկալ յարձակումէն ցիր ու ցան եղած Թուրքերը, երբ որ հրապարակին շուրջ բոլորը գտնուող փողոցներուն մէջ անյայտացան, եղելութիւնը տարածեցին ամեն կողմ: Ու քիչ ետքը, բազմաթիւ ընկերներու հետ վերստին ետ դարձան, բուն վրէժխնդրութեամբ մը փրփրած: Անոք կուգային տեղն ու տեղը փարատելու յանդուզն Հայը, որ զիրենք փախցուցած և իրենց ընկերներէն երկուքը վիրաւորած էր: Վստահ էին որ անիկա հրապարակին կողմերը եղած կ'ըլլայ դեռ, քանի, որ իրենց փախած փողոցներէն անոր անցնիլը տեսած չէին: Եւ Հայը, արդէն նկատուած Թուրքերէն, տանը դրան մօտերը կը գտնուէր, երբ որ հրացաններն ու ատրճանակները սկսան որոտալ: Գնդակները թէև ամեն զիէ դէպի Հայը կը սուրային, բայց չէին դաչեր, անիկա շարժուն զիրքի մը մէջ ըլլալուն համար:

— Կրճիկ, կրճիկ, կը մռնչէր խուժանը շարունակ, և հետզհետէ կը մօտենար:

Այն պահուն սակայն, ուր երիտասարդը ոտքը բաց դռնէն ներս դրաւ, գնդակ մը պատուեց անոր գագաթը ու գնաց խրեցաւ պատին մէջ: Հայը երկու ատրճանակներն ալ անդին նետելով, ձեռքերը տարաւ դէպի գլուխը, ուրիէ ուղիսօրէն հոսող արիւնը դէմքը ձողոկեց և իջաւ օսլայաշապկին ու հա-

զուտներուն վրայ: Միևնոյն ժամանակ անդիմադրելի ուժաթափութիւն մը զգաց: Սիրտը մարեցաւ, աչքերը խաւարեցան: Անիկա ինկաւ վար, ճիշտ դրան մէջտեղը: Ու Թուրքերու հրազէնները չի պայթեցան այլեւ: Կարծուեցաւ, թէ Հայը սպաննուեցաւ: Այն ատեն սուրերը շողացին, և դաժան քրքիչներ ու խժղութիւններ բարձրացան:

Ժպիտ, չի նայելով իր մարմնի արտակարկառ դիրքին, կերպով մը հակեցաւ դէպի գետնատարած երիտասարդը: Հասկցաւ, որ անիկա ուշաթափ եղած է: Ձեռքերովը սրբեց անոր արիւնլուայ աչքերը, և զայն մշտեց ու ցնցեց, որպէս զի անիկա ինքզինքին գայ:

— Օ՛ն, բարեկամ, ըսաւ Ժպիտ, արթնցիր, քնանալու ժամանակ չէ հիմա:

Ապա իր ամուսինը տեսնելով, յարեց.

— Եկերես, իմ քաջակորով ձագուկա: Ապրիս: Օգնէ ինձի ուրեմն, որ ներս առնենք սա քնամոլ պարոնը:

Վիրաւորեալը հազիւ թէ ներս քաշուած էր, երբ խուժանախմբերը դրան առջեւ հասան: Անոնք սկսան կրակել, ինկողին տիրութիւն ընողներուն վրայ: Մէկէն ի մէկ տունը մտնելու վախցան, կասկածելով որ գուցէ ուժանակ ըլլայ ներսը, և կորստեան մատնուին: Ուստի ուղեցին դրսէն տեսնել գործը, և հոն գտնուողները սպաննելէ ետք խուժել ներս:

Վահէ գնդակներէն խուսափելու համար, ետ ետ ձգուեցաւ, ու ներս քաշուած կողմնակի անկիւն մը ապաստանեցաւ: Իսկ Ժպիտ, հասած վտանգին առաջքն առնելու կտրուկ ու միակ միջոցին դիմեց: Աներկիւղ շարժումով մը յառաջ քալեց, և երկաթեայ ծանրաշարժ դուռը անմիջապէս գոցելու ճիգ մը բրաւ: Բայց չաջողեցաւ, վասն զի գնդակ մը եկաւ, ծակեց անոր աջ թեւը:

— Առիր վարձքդ, սիրուն քած... հրհռացին դրսէն Թուրքերը, իրենց Մոնկոլեան դէմքերուն վրայ հրէշային ժպիտ մը դնելով:

— Ո՛չ, պատասխանեց Ժպիտ անոնց լեզուովը:

Եւ անիկա, իր վերքը առ ոչինչ գրելով, ծուեցաւ, ու ձեռքն

երկնցուց դրան ետեւը, փրկութեան վերջին փորձ մը ընելու րոպէածին մտածումով մը:

— Քանի որ առած վարձքէդ գոհ չես, ահա քեզի նոր պարգեւներ, ծաղրաբանեցին թուրքերը, և դարձեալ տեղացուցին քանի մը գնդակներ:

Այդ գնդակներէն մէկը Ժպիտի կուրծքին մէջը խրեցաւ: Սակայն, Ժպիտ, տարապալման և բռնի ոյժ մը ի գործ դրաւ ինքն իր վրայ այս անգամ, ծռած տեղէն շտկուեցաւ, ու իր ձեռքերուն մէջ իբր թէ բան մը բռնած, ժպտուն դէմքով, համարձակօրէն, գնաց մինչեւ դրան սեմին առջեւ: Ու այն տեղ, ափերուն պարունակութիւնը խուժանին վրայ նետելու պէս շարժում մը ընելով, գոչեց բարձրաձայն.

— Ուրեմն, այս ոսկեգունդն ալ իմ կողմէ ձեզի նուէր...:

Թուրքերը, Ժպիտի ըրած այդ շարժումը տեսնելուն պէս, ահաւոր սոսկումի ոստում մը ըրին դէպի ետեւ:

— Ռումբ է... ռումբ է... դիւահարի աղաղակներ փրթցուցին անոնք, և ակնթարթի մը մէջ տանը առջեւէն ցրուեցան, ճիշտ ինչպէս բռնաշունչ քամիէ մը փողոցին փոշիները կը սրբուին...:

— Հա, հա, հա, ոչխարամիտ գաղաններ..., խեղդուկ ծիծաղ մը արձակեց Ժպիտ, և ձախ ձեռքը արիւնաբուլիս կրծքին վրայ դրած, ետ ետ գնաց ու ինկաւ վիրաւոր երիտասարդին քովը:

Ժ.

Երբ որ Վահէ խուժանին ցրուիլն ու միւսնոյն ժամանակ կնոջը վիրաւոր վար իյնալը նշմարեց, իր սառած էութեան յանկարծուտ տաքնալն ու եռ գալը զգաց: Անիկա, ապաստանած անկիւնէն առդին նետուեցաւ, և գետնատարած կնոջը առջեւ կանգնելով, պահ մը մնաց շուարած դիրքի մէջ, չգիտնալով ինչ ընելը:

Այդ միջոցին, Ժպիտ գլուխը դարձուց յաւշիկ, դուրսը դիտեց, և դարձեալ ծիծաղեցաւ.

— Հն, հն, հն, ապուշ հրէշները...

Յետոյ իր ամուսնոյն ուղղեց խօսքը.

— Ի՞նչպէս, իմ սիրելի Վահէս, պարապ ձեռքիս գործած հրաշքին հաւնեցնար:

Այս խօսքերուն ի պատասխան, մորմոքայի բացազանչութիւն մը հանեց Վահէ: Անիկա ծունկի եկաւ, և թեւերովը կնօջր գլուխը շրջապատել ուղեց: Բայց ժպիտ պատուիրեց անոր.

— Գնա նախ դուռը գոցէ: Գոուանքներդ ետքը:

Վահէ տենդացոյց աճապարանքով մը գոցեց դուռը: Սակայն վերադարձին կնօջր աչքերը բաց չգտաւ: Եւ անիկա, այս անգամ, իր առջեւ պարզուող ահաւելի իրականութենէն աւելի խորապէս ազդուելով, կայծակնահարի ցնցում մը ունեցաւ: Անոր սիրտը կծկուեցաւ սաստկօրէն, և շնչափողը սեղմուեցաւ մամուլի թափով: Զգացած սոսկալի ամօթէն, խղճահարութեւնէն, վիշտէն ու յուսահատութենէն խեղդուելու գալարում մը տնեցաւ: Զղածգօրէն երերցող ձեռքերը ինքնաբերաբար բարձրացան դէպի կոկորդը, ու հագած շապկին օձիքը փեթուեցին: Անիկա շնչահեղձ ըլլալու վիճակի մը հասած էր գրեթէ: Բայց, յանկարծ, անոր սիրտը ազատ շարժում մը ունեցաւ, փրփու, յորգեցաւ, և արցունքի փրկարար առուակ մը աչքերէն հոսիլ սկսաւ: Այն ատեն, Վահէ, դառնակսկիւմ հեկեկանքներ արձակելով խափանեցաւ կնօջր վրայ, և իր մատներովը բացաւ անոր աչքերը, որոնք դարձեալ գոցուեցան:

— Բնց, բնց աչքերդ, ժպիտ, գոչեց անիկա աղերսազին: Բաց աչքերդ, իմ երկնային աննման հրեշտակս, ու ըսէ ինձի, թէ ինչ եղար: Ոհ, ինչ եղար: Բայց ես չեմ թողուր, որ դուն թառամիս, աննման գեղով ու բոյրով փթթած իմ ծաղիկս: Ոչ, դուն չպիտի թառամիս: Բնց աչքերդ: Չես բանար: Ինչո՞ւ: Չպիտի բանաս: Հասէք, հասէք ու տեսէք թէ ժպիտս ինչ եղաւ...:

Տան վերի յարկաբաժինը բնակող երկու ծերունի ամուսինները լսեցին Վահէի յուսահատ աղաղակները, և փութացին

վար իջնել: Ասոնք մինչեւ այդ ժամանակ շփոթութեան մէջ
 մնացած էին, որոշապէս չգիտնալով, թէ վարը ինչ անցած
 դարձած էր: Միայն թէ հասկցած էին, որ գրգռուած խուժանք
 նախ տանը առջեւ հաւաքուած, և ապա բանէ մը վախնալով,
 անմիջապէս չքուած էր, որով իրենք փրկուած էին, և այլեւս
 պէտք չէր մնացած տանիք ելլելու ու փախչելու: Եւ մինչ
 վարէն լուր մը առնելու կը հետամտէին, Վահէի արտասովոր
 ձայնը առին, և իջան վար: Ասոնք մէկ ակնարկով հասկցան,
 ինչ որ պատահած էր: Ու իրենց յուզումը զսպելով, նախ ջա-
 նացին Վահէն կնոջը քովէն հեռացնելու:

— Օհ, թողէք, թողէք, վերագոչեց Վահէ, ինքնիրմէ ելած:
 Ձիս մի՛ հեռացնէք ինձ կենդանութիւն տուող հոգիէս:

— Պէտք է հանդիստ ձգել զինքը, հասկցուց անոր ծե-
 բունի դրացին հանդարտօրէն:

— Իմացէք, որ ես վախկոտ մը, վատ մը, մարդ անունը կրելու
 անարժան, և ամենաստոր մէկն եմ: Ամօթ ու նախատինք ինձի:

— Դուն քեզի եկուր, տղաս:

— Անիկա հերոսաբար վտանգին դեմ վազեց, սա արիւ-
 նակից եղբայրը աղատելու համար: Միեւնոյն ժամանակ, այդ
 առթիւ մեր վտանգուած կեանքերն ալ փրկեց քաջութեամբ
 ու հնարամտութեամբ: Իր անձը զոհել ուզեց ամենուս համար:
 Իմ ընկելքս ան ըրաւ: Մինչդեռ ես, անիծապարտ եսամոլու-
 թեամբ մը ու ամենավատ վախկոտութեամբ մը ծակէ ծակ
 մտայ: Հազար ամօթ ու նախատինք ինձի: Թքէք իմ երեսիս:

— Պարոն Վահէ...:

— Այո՛, ես իմ ամենախայտառակ ընթացքովս պաածառ
 եղայ, որ իմ երկնային քաջարի ու ժպտուն հրեշտակս զար-
 նուի, իյնայ: Հիմա ես ի՛նչ պիտի ընեմ...:

— Բայց քիչ մը համբերէ տեսնենք: Փառք Աստուծոյ,
 անիկա ողջ է: Այդքան յուսահատելու պէտք չկայ:

— Իրան, իրան կ'ըսէք, որ յուսահատելու պէտք չկայ:

Այդ պահուն սակայն, Ժպիտ հոգեվարքի երեւոյթ մը ստա-
 ցաւ, և սկսաւ դժուարութեամբ շունչ առնել ու խոկալ:

— Ախ, ո՛չ, ո՛չ, այլեւս յոյս չկայ, հեկեկաց Վահէ, դարձեալ մօտենալով կնոջը: Անիկա ձեռքէս կ'երթայ: Երկինք, ես ինչպէս պիտի ապրիմ այլևս...

— Ո՛ղջ եմ ուրեմն, այն կողմէն ձայն մը հանեց վիրաւոր երիտասարդը, որ ուշքի եկած, սկսած էր շուրջը դիտել օտարոտի նայուածքով մը:

Ամենքը, զարմացմամբ, դարձան անոր, որուն ողջ ըլլալը մտքերնէն չէր անցած, որովհետեւ անիկա միշտ դիակնային անշարժութեան մը մէջ գետինը փռուած կը մնար:

— Բայց ո՛ւր է այն ժպտուն հրեշտակը, որ կեանքս փրկեց, աւելցուց երիտասարդը, և պառկած տեղէն ելաւ նստաւ:

— Ահա անիկա. մահ ինձի պէս հրեշ-գազանին, պուաց Վահէ ահագին ձայնով մը, և խելացնոր ուժգնութեամբ ինքզինք զարկաւ գետնին:

ԺԱ.

Երկու ձերուհիները, որոնք աչքերնուս առջեւ փռուող տեսարանին հանդէպ անսովոր ոյժ մը և աշխուժութիւն մը ստացած էին, փութացին Վահէին քով: Չայն վեր առին գետնէն, և աշխատեցան ինքնագապումի բերելու: Իսկ վիրաւոր երիտասարդը, որ այդ միջոցին Ժպիտը կը դիտէր ուշադրութեամբ, մրմնջեց վշտագինօրէն.

— Այո, նոյն ինքն է:

— Վերքդ ծանր է տղաս, հարցուց անդիէն ձերուհի մարդը անձանօթ վիրաւորին:

— Իմ վերքս նշանակութենէ զուրկ է: Չեմ ալ ուզեր մտածել այդ մասին, հայրիկ, երբ իմ ազատարարուհիս այսպէս գետինը փռուած կը տեսնեմ: Աւաղ, ինչ պատահեցաւ իրեն:

— Բեզ ազատած միջոցին ինքը վիրաւորուեցաւ: Այս է եղեր Աստուծոյ օրհնեալ կամքը:

Ժպիտի խռկումը սաստկացաւ: Եւ Վահէ այս անգամ,

լուծեամբ մորմոքելով, յուսահատօրէն թեւերը ոլորեց: Մինչ ծեր կինը վեր վազելով՝ անկողին մը ու բարձ մը բերաւ անմիջապէս:

— Մեղք է մեր սիրելի Տիկին ժպիտը, ըսաւ բարի դրացուհին: Պէտք է որ զինքը այս անկողնին վրայ փոխադրենք, որպէս զի հանգստանայ:

Եւ անկողինը մաքուր տեղ մը փռելով, լաւ մը քրքրցուց: Յետոյ ամենն ալ մօտենալով, զգուշութեամբ բռնեցին ժպիտը, վերցուցին արիւնտա գեանէն, և տարին զետեղեցին անկողնին վրայ: Ու երբ որ անոր գլուխը բարձին դրուեցաւ, խռկումը դադրեցաւ: Անիկա նոյն իսկ սկսաւ հանգիստ ու կանոնաւոր կերպով շնչել: Վահէի աչքերուն մէջ յուսոյ փայլակ մը շողաց: Դրացուհին ժպիտի հագուստները թուլցուց: Իսկ Վահէ սկսաւ թաշկինակովը անոր վերքերուն շուրջը գանուող արիւնը սրբել: Ու երբ այդ գործը լմնցուց, անիկա արիւնտա թաշկինակը սուրբ մատունքի մը պէս, տարաւ իր շրթունքներուն, և մրմնջեց,

— Սրբուհիս, իմ պաշտելի սրբուհիս:

— Չեմ գիտեր, հօժեց միւս երկտասարդը, թէ ինչով պիտի փոխարինեմ քու անձնուէր բարիքը, իմ աղատարարուհիս:

— Անիկա իր ըրած անթիւ ու անհամար բարիքներուն համար երբեք ու ոչ մէկէն փոխարինութիւն սպասած է:

— Բայց ես խղճահար կը տառապիմ, հանդէպ այս վիճակին, որուն պատճառը ես եմ:

— Դուն հանգիստ եղիք, սիրելի եղբայրս: Եթէ մէկը կայ, որ պիտի խղճահարի ու չարաչար աանջուի, այն ալ ես եմ, ես, անոր անարժան ամուսինը:

Ծերունիներն ալ երկտասարդներուն պէս ծունկի եկան անկողնին շուրջը: Ամենն ալ, անքթիթ նայուածքով սկսան զիտել ժպիտը, որ բոլորովին խաղաղ երեւոյթ մը ունէր այլ եւս, և սպասեցին որ անիկա աչքերը պիտի բանայ:

Արդարեւ ժպիտ պզտիկ շարժում մը ըրաւ այդ պահուն,

և աչքերը բացաւ: Նախ անցած դարձածը մտաբերելու արտայայտութիւն մը ունեցաւ: Ապա, զարմացմամբ, և փոխն ի փոխ զինք շրջապատողներուն նայեցաւ, ժպտեցաւ ու ըսաւ մեղմաձայն.

— Բարեւ ձեզ: Դո՞ւս կ'ուղէք ինձմէ, սիրելի աշակերտներս:

— Ժպիտ, սրութկաց Վահէ, զգացած ահագին երջանկութեանը չկրնալով դիմանալ:

— Լա՛ւ, բայց ո՞ւր է դասագիրքերնիդ, հարցուց ժպիտ նոյն եղանակաւ:

— Դասագիրքերնիս դուն ես, կմկմաց բարերարեալ երկտասարդը հիացումով ու պաշտումով: Դուն քու անձնական օրինակովդ մարդկային ամենէն նուիրական պարտականութեան դասը կուտաս մեզի, այն է...:

— Ժպտիլ:

— Գոյութիւնս քեզ կը պարտիմ, իմ վեհանոյշ քուրիկս:

— Ես ալ քեզի պէս զբօսանք մը կատարեցի, ուրիշ ոչինչ: Բայց կեանքիս մէջ չեմ յիշեր ուրիշ ուէ զբօսանք, որ այսքան մեծ հաճոյք ու երջանկութիւն պատճառած ըլլար ինձի:

— Ե՞ս ինչ ըրի, հապա ես ինչ ըրի... դառնագին եղանակով մը կրկնեց Վահէ:

— Ձեռքս պնգ, տեսնեմ:

— Վշտացած չե՞ս ինձմէ, ժպիտ:

— Ո՛չ, որովհետեւ կը տեսնեմ թէ կաշիէդ դուրս ելած ես այլեւս:

— Այո՛, իմ պաշտելիս, պիտի ջանամ այտուհետեւ ճշմարիտ անձնուիրութեամբ մը հետեւիլ պարտականութիւններու:

— Ի՞նչպէս կը զգաս դուն քեզ, Տիկին ժպիտ, խօսքի խառնուեցաւ զրացուհին, ձայնին մէջ մայրական դուրգուրանք մը դնելով:

— Շատ լաւ, իմ բարեսիրտ մայրիկս:

— Դուն քաջ ու բարի աղջիկ մըն ես, գովաբանեց զայն

ճերուկ դրացին: Շուտով պիտի աղէկնաս և դեռ ուրիշ շատ քաջութիւններ ու բարիքներ պիտի գործես:

— Գիտեմ թէ բժիշկ բերելն անկարելի է, բայց կրնամ երթալ և խորհուրդ մը առնել գէթ, որոշեց Վահէ, և ուղ-
ղուեցաւ դէպի դուռը:

— Ասիկա իմ գործս է. պէտք է որ ես երթամ, յայ-
տարարեց ծառայելու սրատրաստակամ վիրաւոր երիտասարդը,
և ոտքի ելաւ:

— Եւ ո՛չ մէկը, կամք յայտնեց ժպիտ: Զուր տեղը մորթեր-
նիդ պիտի ծակծկուի: Ես ինքս արդէն պիտի երթամ հիմա...:

— Ո՛ր, հարցուց Վահէ շփոթուած:

— Բժիշկներու բժշկին: Իսկ դուն Վահէ, այս օրուրնէ
քու խոստմանդ կատարմանը:

Ժպիտ լռեց պահ մը: Ու երբ որ վերստին խօսիլ սկսաւ,
լեզուն ծանրացած և ձայնն աւելի տկարացած էր:

— Մնողացս ժպիտ մը, յարեց անիկա, դժուարութեամբ
շունչ քաշելով, և նայուածքին փայլը կորսնցուցած:

Ասեմն ալ, լուռ ու անշարժ, չքացածի պէս մնացին:

Ժպիտի աչքերը գոցուեցան, և շրթունքներէն դուրս ելաւ
թոյլ շշուշ մը.

— Ողջոյն ձեզ... ժպտուն հրեշտակներ...:

Ասոնք եղան ժպիտի վերջին խօսքերը: Ու անիկա մեռաւ,
դէմքին վրայ թողելով գերագոյն երջանկութեան մը կենդանի
արտայայտութիւնը, յաւիտեան անանց ուրախ ժպիտ մը:

Հ Ա Մ Բ Ո Յ Բ Ը

Ա Ն Ձ Ի Ն Ք

ԼԵԻՈՆ (Վիրաւոր), ԿԱՏԱՐԻՆԷ, ՄԻՔԱՅԷԼ, ՄԱՐԳԱՐ, ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ (Կարւիտ Խաչի կաւաւոր անդամներ):

(Դեպքը տեղի կ'ունենայ 1905 ին, Կովկասի Հայ-քրիստոնէական կոռուի միջոցին: Տեսարանը կը ներկայացնէ Թիֆլիզի ձիւնապատ մեկ փողոցը:)

ՏԵՍԻՆ Ա.

ԼԵԻՈՆ ԵՌԱՆՁԻՆ

ԼԵԻՈՆ. — (Դռուխը վեր առնելով, երկիւղալից նայումսով մը շուրջը կը դիտէ:) Եւթողջ խումբ մըն էր, որ վրաս յարձակեցաւ: Ու ես, անխնայ հարուածներու տակ ինկայ, ինքզինքս կորսնցուցի...: Եթէ զէնք մը ունենայի վրաս...: (Յուսահասօրհն.) Բայց ես մի՛նակ եմ, չկայ Թամարս, որ խնամէ ու մխիթարէ զիս (Դողդողալով.) Ի՛նչ ցուրտ: Կը պաղիմ: Դուն ինչ պիտի քլաս արդեօք, իմ հրեշտակս, երբ որ զիս այս վիճակիս մէջ տեսնես: Ի՛նչ քանի ամիս եղաւ, որ միացանք, ու հիմա...: (Չայնիկ մը անարեւել կը ցնցուի:) Նորէն գազանները...: (Կը կործի գետիկ:)

ՏԵՍԻՆ Բ.

ԼԵԻՈՆ, ԿԱՏԱՐԻՆԷ, ՄԻՔԱՅԷԼ, ՄԱՐԳԱՐ, ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ. — Ահաւասիկ Հայ վիրաւոր մըն ալ: (Չեղբիկն դրօշակը վար կը դնէ:)

ԿԱՏԱՐԻՆԷ. — Ո՛րքան արիւն կորսնցուցած է այս խեղճ երիտասարդը: Գործի սկսինք:

ՄԻՔԱՅԷԼ. — (Լեռնը ֆննելով:) Մարած է: Սթափեցուցի՛ք:

ՄԱՐԳԱՐ. — (Ձեռքի պայռուսակեն արուակ մը հանելով կուսայ Միֆայեղիսն:) Ահա՛ ձեր ուղածը, բծիշկ:

ԿԱՏԱՐԻՆԷ. — Վերքը ինչպէս է:

ՄԻՔԱՅԷԼ. — Մահացու:

ԿԱՏԱՐԻՆԷ. — Մեղք: Այնու ամենայնիւ ջանք մը ընելու է: Գուցէ արդիւնք մը յառաջ գայ:

ՄԻՔԱՅԷԼ. — Կարելի է վերքը կապել: (Սթափեցուցի՛ք Լեռնի ֆիսն կը բռնէ:)

ԼԵՒՈՆ. — (Այֆերը բանալով, սարսափահար:) Կ'աղաչեմ, մի՛ սպաննէք զիս...: Խնայեցէք ինձի...: Խնայեցէք իմ խեղճ կնոջս...:

ԿԱՏԱՐԻՆԷ. — (Գուրգուրանալով կը շրջապատէ Լեռնը:) Սիրելի եղբայր, մենք քու ազգակիցներդ ու բարեկամներդ ենք: Եկած ենք քովդ, որ քեզ օգնենք, վերքդ կապենք:

ԼԵՒՈՆ. — Իրան: Գուք երկնային մխիթարիչ հրեշտակներ էք ուրեմն, որ քովս կուգաք: Շնորհակալ եմ: Բայց ո՞ւր է թամարս:

ԿԱՏԱՐԻՆԷ. — (Յուզուած:) Թամարդ...:

ԼԵՒՈՆ. — (Լաշագիսն:) Այո, թամարս, իմ բարի, իմ քաղցրիկ, իմ սիրունիկ թամարս:

ԿԱՏԱՐԻՆԷ. — Վայրկեան մը, հոգեակս, և փափաքդ պիտի կատարուի: Բայց նախ վերքդ կապենք: (Միֆայեղիս աջակցութեամբ Լեռնի վերքը կը կապէ:)

ԼԵՒՈՆ. — Ինչպէս կը պապակիմ: Քիչ մը ջուր չունիք, որ տաք ինձի:

ԿԱՏԱՐԻՆԷ. — (Միֆայեղի հետ սկեարկ մը փոխանակելէ ետք Մարգարիսն:) Քիչ մը ջուր, խնդրեմ:

ՄԱՐԳԱՐ. — (Ջրով ղեցուն գաւաթը Կատարիսնէին կարկառելով:) Հրամանեցէք, քոյր Կատար:

ԿԱՏԱՐԻՆԷ. — Ա՛ռ, իմ սիրելի եղբայր, խմէ՛, և թող

այս ջուրը մասունքի մը զօրաւոր ջրին պէս քեզ փրկութիւն պարգեւէ: (Լեռնի գրուիւր վեր կ'առնէ, եւ գաւաթը կը սանի անոր շրթունքներուն:)

ԼԵՒՈՆ. — (Խմելով.) Օ՛, բարի քուրիկ, կարծես թէ վրաս հոգի եկաւ: Ինձի կեանք տուիր այս ջրովը: Վարձքդ Աստուծոյ: Հիմա օգնէ ինձի, որ Թամարիս քով երթամ: Եթէ ես աւելի ուշանամ, անիկա վշտէն կը մեռնի: (Յանկարծ ձեռեղի գոյն կը սսանայ.) Ի՞նչ կ'ըլլամ...: (Լեզուն կը ծանրանայ, եւ նայուածքը կը դառնայ անորոշ.) Այս դ՞նն ես, Թամար...: Լաւ որ ձայնս աւիր ու հասար...:

ԿԱՏԱՐԻՆԷ. — (Լեռնի գրուիւր իր ծունկին վրայ դնելով:) Աստուած իմ...:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ. — Կ'երեւայ թէ կը դառանցէ:

ՄԻՔԱՅԷԼ. — Վերջին վայրկեանն է:

ԼԵՒՈՆ. — (Տարտաւ նայուածքը Կատարինէին ուղղելով:) Գրկէ դիս, իմ պաշտելիս...:

ԿԱՏԱՐԻՆԷ. — (Մեկուռի:) Իր կիներ կը կարծէ: Հէք Թամար...: (Դառնագին.) Աւնդ, որ այս վիճակին մէջ գտանք զինքը, և չկրցանք օգտակար ըլլալ իրեն:

ՄԱՐԳԱՐ. — Բայց քոյր Կատար, կ'ուզէիք որ ամեն օգնութիւն յաջող արդիւնք ունենայ:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ. — Մտայնք թէ այսօր քանիները փրկուեցան:

ՄԻՔԱՅԷԼ. — Այդ թշուառին համար մեծ երջանկութիւն մըն է, որ իր մահուան ընթացին այսպէս սիրով ու գուրգուրանքով կը շրջապատէք զինքը:

ԼԵՒՈՆ. — (Միշտ Կատարինէին ջնայելով:) Համբոյր մը, Թամարիկ... որ այս ցաւէս քաղատիմ... ոտքի ելլեմ...:

ԿԱՏԱՐԻՆԷ. — (Այգերը շեցուած. Մսածկոս. Լեռնի գլխուն մազերը շոյելով: Համբոյր...:

ԼԵՒՈՆ. — Այո:

ԿԱՏԱՐԻՆԷ. — (Անվարան.) Ահաւասիկ: (Կը ծռի, կը հաւքուրէ Լեռնը.) Գո՛հ ես հիմա:

ԼԵՒՈՆ. — Եր...ջա...նիկ: (Կը ձեռնի.)

Խ Ա Չ Ը

Կարճ էր հասակով, և զիրուկ մարմնով:
Դէմքը արեւէն այրուած, մօրուք ու
պէի աղէբեկած:

Թափթիած հագուստ մը կը կրէր, որուն
գոյնն ալ եղծուած էր:

Քիչ մը կաղ էր, ի բնէ էր:
Կը ըսէր՝ թէ ինք Հայաստան է ծնած,
և երիտասարդ՝ Կովկաս տարագրուած:

Քահանայ մըն էր այս մարդը,
Խորխոռունի մականունը:

*
* *

Պաքու քաղաքին տէրտէրները, հիւր մը
ունեցան օրին մէկը:

Այդ անապատեղին, նոյն ինք Խորխոռունին:
Պարագայի մը տակ, եկած էր նաւթաշխարք:
Տէրտէրները ծուռ նայեցան, և խիստ շատ
հակառակեցան:

Բայց անիկա չանճրկեցաւ, ասդիս
ինկաւ՝ անդին ինկաւ:

Եւ կերպով մը յաջողելով,
հաստատուեցաւ ընտանիքով:

*
* *

Ճիշդ այդ ատեններ, խել մը խեղճ Հայեր,
 քաղաքէն քիչ անդին, գիւղակ մը
 հիմնեցին :

Եւ որովհետեւ անհալիւ էին,
 քաղաքի տէրտըրոցը դիմեցին :

Այդ տէրտէրներն ալ կերպ մը ըջին,
 և Խորխուռնին Հայ գեղ նետեցին :

Մարդը լռեց, ու համբերեց :

Դժբախտ անբախտ մը, ինչպէս իր հօտը :

Բայց բարի յոյսը, միշտ հոգւոյն խորը :

*
 * *

Պարու դարձեալ իրար է անցեր,
 ջարդող քանդող ոտքի են ելեր... :

Մեռել մը կայ Հայ գեղը, և ծանրացեր դիակը :

Անվտանգ կը թուի քաղքին շուրջը, ուստի
 կը առաջարկէ տէրտէրը.

— Արիք, որդիք, սա մեր թշուառ հանգուց-
 եալը, տանինք դնենք գերեզմանը :

Կը կազմուի թափօրը, երիտասարդ բոլորը :

Եւ կը ուղղուին հանգստոցը, որ գե-
 ղէն հեռու է ճիշդ ժամ մը :

*
 * *

Լռիկ է հողվրտիքը, խաղաղիկ բոլորտիքը :

Փոս կը լջեցնեն մեռելը, կը սկսին

վրայ տալ հողը :

Եւ ահա պայթիւն մը, Թուրքերու վոհմակ մը :

Արդէն կազմ՝ պատրաստ հայորդիները, կը
 վազեն շիտակ գէպի Թուրքերը :

Ու իրարու ետեւ կը իյնան, անմիջապէս
կը անհետանան:

Խորխոռունին անգէն ու շուարուն,
կաղ կաղ քայլեր կը առնէ մոլորուն:

*
* *

Բայց մէկէն ի մէկ կեցաւ ան սահմուկած,
տեսնելով դէմը քանի մը Թուրք կանգնած:

Ա՛լ հնար չէ փախչիլ, վտանգէն ազատիլ:

Աղօթք մը ըսաւ, երկինք նայեցաւ.

յետոյ խաչը վեր բռնելով, աղաղակեց
բարձր ձայնով.

-- Տո՛յց տուր ոյժդ, զօրութիւնդ:

Պիղծ գնդակ մը, փշրեց խաչը:

Ուրիշ գնդակներ ալ տեղացին, ու
Խորխոռունին ինկաւ գետին:

*
* *

Քաղաքը տակաւ հանդարտեցաւ,
տէր-հօր գոյժն ալ տարածուեցաւ:

Մարմինը գտան ծակծկուած, գետինները
քաշկուտուած:

Կծկուած աջ ձեռքին մէջը, փշրուած
խաչին բրդուճը:

Աչքերը բաց էր մնացած, մէջը բողոք
մը քարացած...:

Հաւատքի զէնքը, փրկած չէր զինքը:

Հէք Խորխոռունի, յուսախաւք հոգի...:

Հ Ա Ր Ս Ա Ն Ի Ք

ՊԱՏԿԵՐ ԱՌԱՋԻՆ

«ԿՅՑՑԷ» ՆՇՐՈՒ Ա.ՐՁԱ.Գ.Ա.Ն.Գ.Ը

(Տեսարանը կը ներկայացնէ Պարսկաստանի Ղարաղաղ գաւառի Հայ գիւղերէն միոյն մեջ յայտնի Կրպոյեանց սան մեկ սենեակը: Անկիւն մը կրակ կը վառի: Աղօս յոյսի մը ու բարակ ծուխի մը մեջ կ'երեւայ հարսանեաց հանդիսակիսներու երկսեռ մեծ խումբը, ծաղապատիկ նստած: Առանձին, իրարու խով, հարսն ու փեսան: Մեջ տեղը, գետնին վրայ սփռոց մը, գինիի շիշեր, բաժակներ, եւ ուտելիքներ:)

(Գեալքը կը պատահի 1910ին)

ԿՐՊՈՑԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — Ծառ շնորհակալ ենք ամենէն ալ, որ մեզ յարգելով, հաւաքուեցաք նորէն: Ինտո՞ր քիթերնէս ու բերաննէս բերին մեր հարսնիքը առջի օրը այդ անիրաւ ալլազգիները: Այնքան դողեր անցուցինք, որ շիտակը ըսելով, ալ չէր վաչեր այս հարսնիքը շարունակել: Բայց խորհելով որ դայն կիսաաթողուլը բախտաբեր չէ, ուզեցինք լմացնել այսօր: Ասիկա կարելի է բարի պատճառ մըն ալ կ'ըլլայ, որ մենք

շատ չենք մտմտար առջի օրուան պատահածին վրայ, ու անօգուտ տեղը չենք մաշուիր: Բան մը, որ ալ եղած, վերջացած է:

ՄԱՏՈՅԵՆՑ ԱԿՕ. — Միթէ երբեք կրնանք վայրկեան մը իսկ մտքերնէս հանել տեղի ունեցած դէպքը, Կրպոյենց հայրիկ: Այն ինչ լսիրջ ու սոսկալի սպառնալիքով մը վրանիս եկան ու մեզ պլոկեցին: Տարիներու քրտնաջան աշխատութեան արդիւնքն էր մեր հատուցած այդ փրկանքի գումարը:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — Իրաւ է ըսածդ Ակօ, իմ աչքերուս լոյսը, բայց եթէ չի տայինք, ետքը աւելի գէշ պիտի ըլլար:

ԱՌԱՔԵԼ ԱԲԵՐ. — Որովհետեւ եկողները շատուոր, և ամենն ալ սատարիկ ղինուած էին: Թշուառական Կուզ Հասանն ալ անոնց գլուխը.

ԴԱԻՐԷԺԵՆՑ ՅՈՎՍԷՓ. — Առանց այդ գազանի զրդումին ու առանց անոր առաջնորդութեանը, արդէն կարելի չէր, որ այդ խուժանախումբը համարձակէր քալել մեր գեղին վրայ:

ԱՌԱՔԵԼ ԱԲԵՐ. — Կրակներ թափի անոր զլխուն: Ըսածիդ պէս, Յովսէփ, բոլոր չարիքներուն պատճառը ան է: Մէկալ աւազակներն ալ միշտ անոր կը նային ու անկէ օրինակ կ'առնեն: Հերիք չէ որ մեզմէ և ուրիշ Հայ գեղերէ շարունակ ըրած յափշտակութիւններէն այնքան հարստացած է այդ անօրէնը, նորէն իր անկուշտ աչքերը կը տնկէ մեր ունեցածին վրայ: Անոր գործած ոճիրներն ալ շատ են: Ինչ ըսենք, Աստուծոյ ողորմութիւնը հասնի մեզի ալ ու Տաճկացտունցի մեր Հայ եղբայրներուն ալ:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — Ամէն, ամէն: Ու մաղթենք մահաւանդ, որ մեզմէ առաջ Տաճկացտունցի մեր եղբայրներուն հասնի Աստուծոյ ողորմութիւնը, ինչու որ անոնք մեզմէ շատ աւելի անբախտ, և դառն ու ցաւալի վիճակներ տեսած են ու դեռ եւս կը տեսնեն: Մենք հալար փառք տալու ենք Տիրոջը, որ առջի օրուան փորձանքը անցուցինք առանց հոգու կորուստի, ու այսօր ալ մեզ անհանգստացնող վախ մը չունինք:

Ասեակնք ուրեմն սա մեր գինիները, անուշ ընեկք, ու փճացած տրամադրութիւններնիս տեղը բերեկք քիչ մը: Ա՛լ հերիք է, որքան որ տխուր տրտում մնացինք: Օգնուր ինչ:

ՎԱՐԴՈՅԵՆՑ ՕՀԱՆ. — Անանկ է, և կարծեմ թէ մասամբ պարտական ալ ենք մեր տրամադրութիւնը փոխելու, ի սէր սա զոյգին, որ նոր կեանքի մը մէջ կը մտնէ: Գոնէ զուարթութեան քողով մը պատելու ենք երեսնիս, որպէս զի մեր հարսն ու փեսան ալ ուրախ սրտով վայելեն իրենց երջանկութիւնը:

ԱՌԱՔԵԼ ԱՅԵՐ. — Ահա մեր կեանքը ասանկ է: Մեր ամենաերջանիկ բոպէներուն խկ, մեզ տխրեցնող պատճառ մը կ'ըլլայ միշտ:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — Խմենք, ու տրամադրութեաննուս հետ մարմիննիս ալ տաքցենք: Եթէ ոչ իրաւ որ պիտի պաղք կտրինք դրսի ձիւնին ու փուքին ազդեցութենէն: Բայց հիմա հարց է, թէ ամենէն առաջ որո՞ւ կենացը պիտի խմենք:

ՄԱՏՈՅԵՆՑ ԱԿՕ. — Խօսք չկայ, որ ամենէն առաջ մեր սիրելի ընկեր ու նոր փեսայ քաջ Աղասիի, և նազելի քոյրիկ նոր հարս Անգինի կենացը պիտի խմենք: (Երկու բաժակի մէջ գինի լեցնելով կը ծանի հարսին ու փեսային կուսայ.)

ՎԱՐԴՈՅԵՆՑ ՕՀԱՆ. — (Գինիի բաժակը բարձրացրեցելով.) Կ'առաջարկեմ ուրեմն մեր օրուան թաղաւորին ու թագուհիին կենացը:

ԱՄԵՔԸ. — (Հեռեւելով :) Շնտ ապրիք, հարս ու փեսայ, ու բախտաւոր ըլլաք: (Կը խմեն.)

ԱՂԱՍԻ. — (Բաժակը ձեռքը, կանգնելով.) Իմ ամենասիրելի ազգականներս ու բարեկամներս, բոլորէդ ալ շնորհակալ եմ ի խոր սրտէ: Քիչ մը առաջ մեր աննման ընկեր Ալօն Բաց Աղասի կոչեց զիս: Ես իրաւ որ կը կարմրիմ, տեսնելով թէ այդ անմահ հերոսին ու իմ ջնչին անձիս միջեւ հարարաւոր լեռներ ու ծովեր կան: Ան ո՞ւր, ես ո՞ւր: Ամէնալէս գիտինք կ'անցնիմ մանաւանդ, յիշելով մեր համայնքի զլիսուն պատահած առջի օրուան դէպքը, երբ ես նոյն միջոցին կիտարմատի մը պէս տուներ մնացի...:

ԴԱԻՐԷԺԵՆՑ ՅՈՎՍԷՓ. — Դուն քու քաջ տղամարդութեանդ ապացոյցը շատ անգամներ տուած ես, Աղասի: Աստօր համար մի՛ յուզուիր: Իսկ առջի օրը ո՛չ թէ դուն էիր, որ դուրս չելար տնէն, այլ մենք չի թողուցինք որ ելլես: Դուն ինքդինքդ չախտի կրնայիր զսպել այդ թշուառականներու ոճրական սակարկութեանը առջեւ, ու անշուշտ անոնց վրայց պիտի յարձակէիր:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — Եւ շատ անբախտութիւններ յառաջ պիտի գային:

ԱՂԱՍԻ. — Գուցէ: Չեմ գիտեր: Իրողութիւնը այն է միայն, թէ առջի օրուան չարիքը մինչեւ հիմա պատահածներէն բոլորովին տարբեր էր, դէթ մեր գեղին համար: Ու ես չեմ կարծեր թէ խնդիրը վերջացած է...: Անոնք գուցէ շուտով նորէն գան վրանիս: Մեր մեծ դժբախտութիւնը այն տեղ է, որ այդ փրկանքի գումարին հատուցումովք փաստ մը տուինք, թէ մենք տկար ենք իրենց ոյժին դէմ: Ուրեմն անոնք հեռագետէ աւելի յառաջ պիտի ելթան, ուղղակի մեզ խողխողել պիտի ջանան, և ասկէ ետք ալ բացարձակապէս մեր մտովը ու արիւնովը սնանիլ պիտի ուզեն: Չէ որ մեզ տկար գտան, և իրենց անիրաւութիւնը պատժող իշխանութիւն մը գոյութիւն չունի...:

ԴԱԻՐԷԺԵՆՑ ՅՈՎՍԷՓ. — Շատ շիտակ են Աղասիի նկատողութիւնները:

ԱՌԱՔԵԼ ԱԲԵՐ. — Բայց և այնպէս, Աղասի, իմ սիրելի փեսաս, աշխատելու է կարելի եղածին չափ խոհեմութիւնը ձեռքէ չթողուլ: Մեծ չարիքէ մը աղատուելու համար պզտիկ չարիք մը կրելը յանձն առնելու է: Իսկ երբ անոնք վրանիս յարձակին ուղղակի մեզ ոչնչացնելու նպատակաւ, ինչպէս ըրած են ուրիշ Հայ գեղերու, այն ատեն անշուշտ ասանկ չախտի վարուինք:

ԱՂԱՍԻ. — Այո, պատուական հայրս, այն ատեն բնականաբար, ստիպուած, գոյութիւննիս ցոյց պիտի տանք, և ամեն գնով մենք մեզ պիտի պաշտպանենք: Միայն թէ աշ

պիտի ըլլայ...: Իրենց առջեւ մեր բաց թողած դռներէն անոնք արդէն ներս մտած պիտի ըլլան...: Բայց ինչ որ ալ ըսենք անօգուտ է: Այլ ևս կարելի չէ դործուած սոսկալի սխալը շտկել: Ասկէ ետքը մեզի ուրիշ ընելիք չի մնար, եթէ ոչ միայն աչքերնիս չորս բանալ, և ամեն վայրկեան արթուն ու պատ-
րաստ ըլլալ, վատ թշնամիին դէմ ելլելու համար: Կը խմեմ ուրեմն ամենուզ կենացը, և մեզ կը մաղթեմ քաջասրտութիւն, քաջասրտութիւն, և դարձեալ քաջասրտութիւն: (Կը խառե Անգիւնիկն հետ:)

ԱՄԵՆՔԸ. — (Ծափահարելով:) Կեցցէ, կեցցէ, կեցցէ: (Դրսէն խառնաշփոթ աղմուկներ կը շունչն. գոռիւն, գոչիւն, կանանց ու երեխայոց ճիչեր, եւ հրագաններու պայթիւններ, նսսած սեղերնէն վեր կը թռչին, եւ սու-
կահար աղաղակներով իրար կ'անցնին:) Ի՞նչ է այս...: Ի՞նչ կը նշանակէ ասիկա...:

ԼՐԱԲԵՐԸ. — (Շնչաւարտ սեւիկն վրայ կը կանգնի:) Հասէք...: Եկան...: Գեղը կոխեցին...: Նորէն այն անօրէն-
ները...:

ԱՂԱՍԻ. — (Կանգնած սեղը անագնաձայն:) Մի՛ շփո-
թիք: Իրար մի՛ անցնիք: Բաւական բազմութիւն մըն ենք: Դուրսը ուրիշ տղայքներ ալ կը միանան մեզի: Վարը քանի մը զէնքեր կան: Զէնք չունեցողները ուրազ, կացին, ճոկան, ձող և այլ ինչ որ գտնեն թող առնեն: Ահա ես ձեզի կ'առաջնոր-
դեմ: Վստահ եղիք, որ եթէ շտակ, անվախօրէն վրանին քալենք, անոնք տեղի պիտի տան: (Դեպի դուռը խոշաւա-
զով:) Եկէք ետեւէս:

ՊԱՏԿԵՐ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ԿՌՈՒԻ ՄԸ ԱՐԴԻՒՆՔԸ

(Մուք երկիւնջիկն ճակ, ձիւնապատ դաշտավայր մը: Զիւնը փոքորկաշից կը սեղայ:)

ԿՌՈՉ ՀԱՍԱՆ. — (Կկզած սեղը, իր լայն վերարկուն

Անգիւնին վրայ ծածկել ջանալով :) Յամառութիւն մի՛ ըներ, սիրուն աղջիկ, պիտի պաղիս ատանկ : Թո՛ղ որ վրայ ծածկեմ, մինչեւ որ սա մեր մարդիկը քիչ մը յոգնութիւն առնեն : Հարկաւ, դիւրին բան չէ ձեր գեղէն մինչեւ հոս քեզ շալկել բերելը : Մեր ձիերը բոլոր աւարի բռններուն յատկացուեցան : Բայց արդէն, ալ շատ տեղ չի մնաց մինչեւ մեր գեղը : Ահա հունա է : Կանչենք կը լսուի : Հիմա իմ պատուական պատերազմիկներս ձեռք ձգած թանկագին ինչքերով, հասած են մեր գեղը, և մեզի կը սպասեն, որ երթանք և ուրախութիւններ ընենք : Դուն խենթ ես որ կուլաս : Վաղուրնէ և եթ պիտի սկսինք մեծ ու փառաւոր հարսնիք մը : Դուն իմ կինս պիտի ըլլաս, ու մեր լոյս հաւաքը պիտի ընդունիս : Կինս ըլլալէդ ետքը, նոյն խակ իմ միւս կնիկներուս էն առաջինը ու գլխաւորը պիտի ճանչնամ քեզ... : Իմ անչափ կալուածներս ու բոլոր հարստութիւնս ետքը ետքը քու ճակատդ պիտի գրեմ... : Սքանչելի ու աննկարագրելի, և թագուհի մը վայել կեանք պիտի ունենաս... : Հասկցա՛ր, իմ գեղեցիկս, իմ դիւթիչ յաւերժահարսնուկս : Ուրեմն մեղք ես, ալ մի լար, ու թող տուր որ քեզ տաքցնեմ սա վերարկուովս : (Անգիւնը ծածկելու առելի ուժեղ փորձ մը կ'ընէ :)

ԱՆԳԻՆ. — (Ոտերը կապուած, մարմնով դողախար, ակռաները կափկափուռն, ինկած սեղը քաշքուռելով, քիչ մը կը հեռանայ Կուզ Հասանէն, ըհշտ հեկեկալով :) Չեմ ուզեր, հրէջ, չեմ ուզեր :

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Չէ, ձայնիդ աստիճանը քիչ մը բարձրացուցիր : Այդ չեղաւ : Իմ պայմանս, առաջին վայրկեանէն, քու բարձր ձայն չի հանելդ է : Մինչեւ հիմա հնազանդեցար. աղէկ : Պէտք չէ ուրեմն, որ ասկէ ետքն ալ անսաստես հրամանիս : Ետքը, գիտես... : Երբ որ մեր տունը հասնինք ուզածիդ չափ պոռայ ու կանչէ : Եթէ կ'ուզես, նոյն խակ երգէ ու պարէ : Քեզի բան մը ըսող չի կայ : Եւ արդէն պէտք է որ այն տեղ այդ անմիտ տխրութիւնդ բոլորովին ծալես, վերցնես մէջտեղէն, և ուրախ գուարթ շուրջս թռուրուս, իմ սիրական թռչնիկս :

ԱՆԳԻՆ. — (Լացր աւելի ցածցնելով.) Երանի թէ դժոխքի կրակներուն մէջը իյնայի ու այրուէի: Այս ինչ ձիւն էր որ գլխուս եկաւ: Ինչպէս բաժնեցին զիս իմ սիրելիներէս: Արդեօք հիմա ո՞րքան կը տանջուիս ինձի համար, իմ աննման նշանաձու, իմ տէրս, իմ սէրս ու կեանքս: Ուրախ հարսնիքնիս նախ ախրութեան ու յետոյ սարսափի փոխուեցաւ: Այն ինչ զարհուրելի կռիւ էր: Շարունակ աչքերուս առջեւ է անիկա: Ընկերներէդ ոմանք մեռած, ոմանք վիրաւոր, մնացածները հաւածուած, մինակդ, անվախ առիւծի մը պէս, ինչպէս գիշատիչներու ահագին խուճինն վրայ յարձակեցար կրկին ու կրկին անգամ, և հրացանիդ կոթովը դիակներ փռեցիր գետինը: Ետքը..., գազանները ետեւի կողմէդ, գնդակի բռնեցին քեզ: Ու ինկար վար, վիրաւորուած: Այն ատեն Անգինդ քովէդ քաշկռտելով, գեղէն դուրս հանեցին:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Բայց նորէն այդպէս ողբեր պիտի ըսես ու արցունքներ թափես: Յաւդ ինչ է...:

ԱՆԳԻՆ. — Գիտես թէ ուր կը տանին զիս, այս սաղայելները:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Սա անիճեալ լեզուն ձգէ մէկ կողմ ալևս, որ ըսածդ էս ալ հասկնամ:

ԱՆԳԻՆ. — Ի՞նչ պիտի ըլլայ վախճանս: Մեռնելու միջոց մը գանէի, և կամ սա տեղը սառէի, մնայի: Բայց ինչ կ'ըսեմ. միթէ կրնամ մեռնիլ առանց քեզ տեսնելու, իմ երկնային հրեշտակս, Աղասի, Աղասի...:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Եթէ այդ անունը անգամ մըն ալ բերանդ առնես, կրնայ ըլլալ, որ ձեռքէս փորձանք մը ելլէ: Ետքը ես յանցաւոր չեմ: Ես այդ անունը ժանտախտի ու մահու չափ կ'ատեմ: Անիկա իմ քանի մը քաջերուս գլուխը կերաւ: Քիչ մնաց ինձի ալ պիտի սպաննէր: Ուստի, զգուշացիր, ու մի' ստիպեր զիս որ այդ անիճուածին համար չարիք մը ընեմ քեզ, քեզ որ իմ սիրելի կ'ինս պիտի ընեմ: Արդէն տուն հասնելուս պէս, ոտքիդ կապերը պիտի քակեմ, ու քեզ բոլորովին

ազատ պիտի ձգեմ: Իմացար, սիրունիկս: (Մօտենալով կ'ուզե համբուրել:) Իմ պտըտիկ աղաւնեակս...:

ԱՆԳԻՆ. — (Հրեղով գեսին կը ձգե զայն:) Լսիր շ արարած:

ԿՈՒՉ ՀԱՍԱՆ. — (Եղելով:) Այդ եղան որ ըրիր ինձի, չար աղջիկ: Կ'երեւայ թէ քեզ շատ ուզելս գիտնալուդ համար ասանկ կ'ընես: Չէ, շիտակը, ըրածդ չի վայլեց: Բայց ինչ որ է, ես քեզ կը ներեմ նորէն: Ինձի նայեցէք, տղաք, Ձէյնալ, Հիւսէին, ալ հերիք է որքան յոգնութիւն առիք: Ես սկսայ պաղիլ: Սա փափուկ արարածն ալ ինձմէ աւելի կը դողայ: Կը վախնամ որ ետքը հիւանդ կ'ըլլայ: Ուրեմն ճամբանց:

ՀԻՒՍԷԻՆ. — Ձէյնալ, առաջ դուն կ'առնես շալակդ, թէ ես առնեմ:

ՁԷՅՆԱԼ. — Միեւնոյն է, եղբայր: Մինչեւ հոս ինտոր որ ըրինք, ասկէ ետքն ալ անանկ կ'ընենք: Հիմա ես կ'առնեմ, ու քիչ մը անդին, յոգնելուս պէս, քեզի կուտամ: (Անգիսին քեւերեկն բռնելով վեր կը հանե զայն:) Դէ, թանկագին տիրուհի, շալակս եկուր տեսնեմ:

ԱՆԳԻՆ. — (Թեւերը ֆաշելով, երեսի վրայ գեսինը կ'իյնայ, կարկամած ձեռները ձիւներուն մէջ կը խրե, եւ կը հեկեկայ խեղդուկ ձայնով:) Մարիկ Աստուածածին, մարիկ Աստուածածին, դուն հասիր օգնութեան...:

ՀԻՒՍԷԻՆ. — Չարմանալի բան: Մինչեւ երբ այս դժուարակամութիւնը: Այս տիրուհին անպատճառ խելքը կորսնցուցած է:

ՁԷՅՆԱԼ. — Չի մտածեր, թէ ինչ փառքերու ու պատիւներու պիտի հասնի: Չի գիտեր, թէ ինչ երջանկութիւններ պիտի վայլէ մեր տիրոջը ապարանքին մէջ: Ա'խ, երանի թէ մայրս գիս ասոր պէս գեղեցկուհի մը ծնէր, ու ես իր տեղը եղած ըլլայի:

ԿՈՒՉ ՀԱՍԱՆ. — Ե՛տունջ, Ձէյնալ:

ՁԷՅՆԱԼ. — Խոնարհ ծառայ եմ, տէր իմ: (Ծռելով վերստին վեր կ'առնե Անգիսը:) Ափսոս, հազար ափսոս:

Իրաւ որ բախտդ չես ճանչնար ու երջանկութիւնդ չես գիտեր,
շնորհափայլ տիրուհի: Բիւր երանի էր, որ ես ըլլայի քու
տեղդ:

ԿՈՒՉ ՀԱՍԱՆ. — Շատախօսութեանդ վերջ տուր, Զէյնալ
ու գործիդ նայէ: Հիւսէին, օգնէ ընկերոջդ:

ԱՆԳԻՆ. — Հայրիկ, մայրիկ...:

ԶԷՅՆԱԼ. — (Հիւսէինի օգնութեամբ Անգիկը բռնի
կը շաշկէ:) Հիւսէին, ոտքերը վեր բռնած ես որ բռու թե-
թեւնայ,

ՀԻՒՍԷԻՆ. — (Անգիկի արուեստները գրկած:) Այո, սի-
րելի ընկերս, քայէ:

ԱՆԳԻՆ. — Աղասի, Աղասի, Աղասի...:

ՊԱՏԿԵՐ ԵՐՐՈՐԴ

Կ Ա Ն Ա Ն Ո Ց Է Ն Ն Ե Ր Ս

(Կուզ Հարսանի սան կանանցի մեկ սեւեաւիդ: Նուա-
գածութեան, խաղ կանչելու, ծափ զարնելու, եւ ոտքեր
դռնելու ձայներ սան մեջէն:)

ԱՆԳԻՆ. — (Հարսանեկան քանկագին շրջագգես վը
հագած, կը ճեւեկ սեւեռոս քայլերով:) ... Այո, ըստ իմ վերջ-
նական որոշմանս, մինչեւ վերջին վայրկեանը պիտի շարունա-
կեմ կեղծել: Միշտ ուրախ, զուարթ ու համակիր պիտի երեւամ,
ամեն կասկած փարատելու համար: Եւ պիտի ջանամ հնարք
մը գտնել, սա հրէշաբնակ որջէն փախցելու: Պիտի փախչիմ,
ինչ կերպով ու ինչ գնով ալ որ ըլլայ: Մեր գեղին ճամբան
գիտեմ: Արդէն այս օր վերջ կը գտնեն ինձ համար սարքուած
այս հարսանեկան դիւային հանդէսները: Սպասելու է որ մութը
կոխէ, և բազմութիւնը ցրուի: (Վանդակապաս պատռահանիկ
մօտ կ'երթայ, եւ աչքերը անպերուն, երկու ձեռները
շրքուսներուն կը սանի եւ ապա կ'երկնցնէ դեպ յառաջ:)
Համբոյրներ ձեզ հոգուս ու սրտիս խորէն, սիրելիներս: Գիտեմ,

Թէ հիմա ինչ ողբի ու սուգի մէջ էք ինծի համար: Իսկ դուն, պաշտելիդ իմ Աղասի, արդեօք ինչպէս եղար: Եթէ կարող ըլլայիր, անպատճառ եկած էիր զիս ազատելու, ամեն բան աչքդ առած: (Երագունն.) Ո՛ւր էր թէ թռչուն մը ըլլայի հիմա, ու այս դժոխքէն անարգել դուրս թռչելով, մօտդ գայի ու վերքերդ ես իմ ձեռքովս խնամէի: (Գարձեաշ շրջիչ կը սկսի սեկեակիսն լեռ, վրան գրուխը դիտելով.) Կրակէ շապիկի պէս մարմինս կը վառէ հագածս, կ'ուզեմ պատառ պատառ ընել գայն, բայց ստիպուած եմ համբերել: Զագրելի գազանը, խորհելով որ զիս իր կինը պիտի ընէ, ուրախութենէն կը պայթի: Իսկ իր երկու կիները, իրենց նախանձէն կ'ուզեն զիս հում հում ուտել: Իրաւունք ունին իրենց տեսակէտով: Սակայն, ես ինչո՞վ մեղաւոր եմ: Գոնէ չափ մը դիէին իրենց լեզուին ու վարմունքին: Ինչ որ է, ատոնց խայթումներուն ալ տոկալու է:

ԱՂԱԽԻՆԸ. — (Սկուսեղով գաւաթ մը օշարակ կը քերէ.) Հրամմէ՛, անուշ ըրէ, ո՞վ գեղեցկութեան տիպար իշխանուհի:

ԱՆԳԻՆ. — (Օշարակն առնելով.) Շնորհակալ եմ, քոյրս: (Կը խմէ.)

ԱՂԱԽԻՆԸ. — Զիս որքան երջանիկ կ'ընես, քու ազնիւ բնաւորութեամբդ, ու խոնարհ սրտովդ ինծի մտերմօրէն «քոյրս» ըսելով: Հաւատն, իմ պայծառափայլ իշխանուհիս, որ քու երախտագէտ գերիդ պիտի ըլլամ մինչեւ կեանքիս վերջին շունչը: (Ծռակ չոփելով, Անգիսի ոտքերը համբուրել կ'ուզէ.)

ԱՆԳԻՆ. — (Թոյլ չսալով.) Ելիր: Ես չեմ սիրեր ատանկ յարգանքներ: (Գաւաթը սկուսեղիս վրայ կը դնէ.) Վրաս բան մը չունիմ, որ քեզ նուէր տամ, քու ըրած ծառայութեանդ համար:

ԱՂԱԽԻՆԸ. — Ես ուրիշ բան չեմ փափաքիր, եթէ ոչ սա միայն, որ Աստուած քու պատուական կեանքիդ երկարութիւն պարգեւէ ու սրտիդ բոլոր փափաքները կատարէ,

իմ շնորհալի ու բարեսիրտ իշխանուհիս: (Դուրս կ'ելի:)

ԱՆԳԻՆ. — (Գահաւորակին վրայ նստելով, գրուխը ձեռներուն վեջ, կը մտածե պահ մը:) Իսկ եթէ չի կրնամ փախչիլ այս գիշեր, ու ձիւաղն իր ձանկերը մօտեցնէ ինձի...: Ուժերս տկար են անոր դէմ...: Այդ պարագային ... դէպի մահ, և բարե՛նա մնան Աղասի, ծնողք և բոլոր սիրելիներ: Սակայն ինչ կերպով մեռնիլ: Ի՞նչ ընելու եմ, որ առանց ուշադրութիւն գրաւելու, անձնասպան ըլլամ: Արդեօք կրնամ աղախինը համոզել, որ ինձի...:

ԱՅՇԷ. — (Արագ մտնելով:) Աստուծով չես արժանանար իրիկուան ողջ առողջ հասնելու, անզգամ, որ եկար ու մեր բախտը ձեռքերնէս կը խլես:

ԱՆԳԻՆ. — Ես ո՛չ մէկուն բախտին աչք չունիմ, տիրուհի:

ԱՅՇԷ. — Պապանձէ, ստախօս:

ԱՆԳԻՆ. — Կը խնդրեմ, որ հանդարտիք: Ես ամենեւին մեղաւոր չեմ: Դուք գիտէք արդէն, որ զիս առին հոս բերին, և հիմա կ'ուզեն որ...:

ԱՅՇԷ. — Եւ հիմա կ'ուզեն որ, այո՛, քու չորնալիք սրտիդ փափաքը կատարեն, և քու չսպասած ու չերազած երջանկութիւնները վայել տան քեզի, անանկ չէ, ո՛ճ: (Տեսնելով որ ծարւան կը մտնի:) Ա՛խ, սիրելի քոյր իմ, այլևս մեր անկախութիւնն ու հանգիստը կորուսած, մենք երկուքս ալ մեր տիրոջը աչքէն ելած, ու ասկէ ետք սա սատկելիքին իշխանութեանն ու հրամանին տակն ինկած ենք: Եկուր, եկուր ուրեմն, որ իրար փաթթուինք ու մեր թշուառ վիճակին վրայ լանք: (Կը հեկեկայ:)

ՅԱԹՄԱ. — (Այշի թեւերուն վեջ կ'իյնայ շայտով:) Լանք, սիրելի քոյրս, և ողբանք: Արդարեւ սեւ օրը եկեր ու պատեր է մեզ: Ասկէ ետքը մեզի համար այս տունը բանտ, ու այս անիճեային ներկայութիւնը տանջանք ու մահ է: Ա՛լ երթանք ջուրն իյնանք ու խեղդուինք: (Անգիւնին մօտենալով:) Ըսէ տեսնեմ, թունաւոր իժ, թէ ինչո՞ւ եկար ու մեզ թշուառացուցիր:

ԱՆԳԻՆ. — Եթէ գիտնաք, տիրուհի, թէ սրտով ո՛րքան

համակիր եմ ձեր երկուքին ալ. վստահ եմ որ բնաւ չպիտի ուզէք հասցնել ինձի այս ծանր վիրաւորանքները:

ՖԱԹՄԱ. — Անհաւատները կեղծաւորութիւնը իրենց օրօրոցէն սորված են: Քեզի պէս մեր սուրբ կրօնքին դարձողները նոյն իսկ չեն կրնար բոլորովին սրբուիլ իրենց մարմին ու արիւն եղող կեղծ ու պատիր բնաւորութենէն: Ա՛խ, եթէ կարենայի...:

ԱՅՇԷ. — Սպասէ, սպասէ, ես հիմա անոր մսէն ու արիւնէն դուրս պիտի հանեմ իր օձաթոյն կեղծաւորութիւնը: (Կը յարձակի Անգիւնիս վրայ, ու կարմիր ներկած եղունգները կը խրէ անոր վզին երկու կողմը:)

ԱՆԳԻՆ. — (Կ'աշխատի ինկզիսկ պաշտպանել:) Թողէք զիս, թողէք զիս: Ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ:

ՖԱԹՄԱ. — Քեզ սատկեցնելը վարձք է: (Անգիւնը քաշելով կը ձգէ գեսիւն, եւ անոր կոկորդը կ'առնէ ձեռքերուն վեջը:) Ահա՛ ասանկ, ահա՛ ասանկ, ճիս...:

ԱՅՇԷ. — (Ծռուկերը կը դնէ Անգիւնի փորին վրայ, եւ ձեռքերովն ալ կը ծածկէ անոր քիթն ու բերանը:) Մէկ անգամէն լմացնելու է գործը...: Ետքը ինչ կ'ըլլայ, թող ըլլայ...:

ԱՆԳԻՆ. — (Զիսկի խեղդամահ ընող ձեռքերն իրմէ հեռացնել ջանալով հռնդածայն:) Մեղքեք, խնայեցէք ինձի...:

ԱՂԱԽԻՆԸ. — (Պռուղներով լեցուն աման մը բռնած կը մտնէ:) Պայծառափայլ իշխանուհիներ, ահա ձեզ... (Կիները տեսնելով սուկուսիս նստում մը կ'ընէ, եւ պտղամանը ձեռքէն վար կ'իյնայ:) Մե՞ծդ Աստուած, մե՛ծդ Աստուած...: (Դուրս կը վազէ:)

ԱՆԳԻՆ. — Ի սէր Աստուծոյ, զթացէք. կը խեղդուիմ...:

ՖԱԹՄԱ. — Օ՛խ, լաւ է, հոգի քաղէ, չարաչար սատկէ:

ԱՅՇԷ. — Ա՛լ ողջ պիտի չի մնաս դուն: Օրդ լմացած է:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — (Մտնելով կը վազէ կանանց վրայ:) Կատղածներ, կատղածներ...: (Մէկ քելովը Այշէն, միւս քելովը Ֆարսան կոպտորէն կը հրէ, անդին կը ձգէ:) Ի՞նչ է այս ձեր ըրածը, ինչո՞ւ ուրախութիւնս կը խանգարէք: Ինչո՞ւ իրարու հետ հաշտ ու սիրով չէք ապրիր: (Անգիւնը գեսնէն կը վերցնէ:)

ԱՅՇԷ. — Մեզի նախատեց...: Վրանիս յարձակեցաւ...
 ՖԱԹՄԱ. — Մեր կոկորդէն բռնեց, ու մեզ խեղդել ուզեց...:
 ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Ես ձեր ինչ բարի պտուղ ըլլալը գիտեմ:
 Անկա չեկած ալ, դուք միշտ իրարու միս կ'ուտէիք: (Անգիևի
 երեսն ու մագերը շոյելով:) Եթէ ասկէ ետք անգամ մըն ալ
 մատ դնեն քու վրայ, վայր եկեր է անոնց գլխուն: (Խորհելով:)
 Բայց չէ, չէ, ասանկ չըլլար: Պէտք է որ քեզ բաժնեմ ասոնցմէ,
 և ուրիշ սենեակ մը դնեմ: Եկուր, սիրունիկս, եկուր որ եր-
 թանք: (Անգիևը թեւը զարկած, փաշելով դուրս կը տանի:)

ՊԱՏԿԵՐ ՉՈՐՐՈՐԴ

Հ Ա Յ Ո Ւ Հ Ի Ի Ն Պ Յ Տ Ի Ի Ը

(Կուզ Հասանի անկողնաստեղծակիւ: Անկիւն մը գետնա-
 տարած անկողիներ: Բիչ մը անդին մեծ կրակ մը կը
 վառի: Մեկ կողմ մը դրուած գահաւորակիկ վրայ նստած
 են Կուզ Հասան եւ Անգիև: Առջեւին սեղան մը, որուն
 վրայ կը գտնուին գոյգ մը վառուած աշտանակներ, օղիով
 շեցուն խոշոր շիշ մը, երկու գաւաթ, եւ պտուղներ:)

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — (Օղի շեցնելով կը խմի:) Ահա վերջա-
 պէս լմնցան մեր հարսանեկան փառաւոր հանդէսները: Աղուոր
 չէին: Գիտես թէ որքան խաղացի ու խնդացի: Ինչ որ է, հիմա
 ամեն մարդ չքուեցաւ, գնաց: Մեր տանը մէջիներուն հրա-
 մայեցի, որ այս գիշեր դուրս երթան, ու մեզ առանձին թողուն:
 Իսկ կնիկներս ալ իրենց մարերնուն տունը դրկեցի: Այլեւս մեզ
 խանգարող մը չունինք այս տանը մէջ, ու մենք կրնանք ու-
 զածնուս պէս հանգիստ կերպով անձնատուր ըլլալ մեր հաճոյ-
 քին, ու թաղուիլ հեշտանքներուն խորերը: Անանկ չէ, իմ
 գեղեցիկս, իմ աննման էնքինս: Անունդ շիտակ կ'արտասանեմ:

ԱՆԳԻՆ. — Հոգ չէ:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Այդ ըլլալիք ջատուկները քեզ շատ
 նեղեցին, գիտեմ: Բայց բնաւ հոգդ մի' ըներ: Դուն պիտի
 տեսնես, թէ ես ինչպէս անոնց հերը պիտի անիծեմ: (Օղի կը

շեցնե՛) Այս անգամ քու գաւաթդ ալ պիտի լեցնեմ: Չպիտի մերժես: Անպատճառ պիտի խմես: (Անգիւնի գաւաթը կը շեցնե՛)

ԱՆԳԻՆ. — Գոնէ քիչ լեցնէիր: Զուրի գաւաթ կը նմանի: Չեմ կրնար ամենը խմել:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Ի՞նչ կ'ըլլայ ատով: Խմէ՛ որ լաւ տրամադրուիս...: Տես, ես արդէն շատ խմած էի, ու հիմա գլուխս ալ կը դառնայ օղիէն, բայց նորէն կը խմեմ, որ աւելի հաճոյք զգամ: Ասկէ զատ, կը խմեմ նաեւ քեզի ալ հաճոյք պատճառելու համար, քանի որ ինծի անանկ պատուիրեցիր: Չէ՛:

ԱՆԳԻՆ. — Այդպէս է:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Լաւ ուրեմն, դուն ալ խմելու ես իմ հաճոյքիս սիրոյն:

ԱՆԳԻՆ. — (Գաւաթի օղիէն փակի մը կաթիլ առնելով:) Ո՛ւհ, ո՛ւհ, բերանս կ'այրէ: Իրաւ որ աւելին չեմ կրնար: Վարժուած չեմ խմելու:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Այդ եղանակով: Բայց հոգ չէ, հարկաւ նորէն կը խմես: Ինչո՞ւ պտուղ չես ուտեր:

ԱՆԳԻՆ. — Ախորժակ չունիմ:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Ես ախորժակ ունիմ, բայց չեմ ուտեր: Կ'ուզեմ միայն օղի խմել: Ահաւասիկ թէ ինչպէս մէկ ումպով ամբողջ գաւաթը կը դարտկեմ: (Կը խմե՛) Այս անգամ պէտք է համբոյր մը տաս ինծի: (Անգիւնի մօտենալով:) Սա կարմրուկ թշերէդ համբոյր մը:

ԱՆԳԻՆ. — (Իրմէ հեռացնելով զայն:) Ոչ քիչ մըն ալ համբերէ...:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Բայց ալ համբերութիւնս կը հատի: (Կ'երժկայ, թեւերն ու ոտերը կ'երկնցնե յուշաբար:) Ելիր, պառկի՛նք:

ԱՆԳԻՆ. — Շատ շուտ է: Բնաւ քուն չունիմ: (Օղիին շիշը ձեռքն առնելով:) Այս ինչ է. դեռ բաւական օղի կայ մէջը: Պէտք է որ բոլորը հատնի:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Հատնելէն ետքը պիտի պառկի՛նք:

ԱՆԳԻՆ. — Ինչպէս որ կ'ուզես...: (Կուզ Հասանի գա-

ւաթը կը շեցնէ, ու կուտայ անոր:) Ա՛ռ:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. Այս բոլորը օձի թոյն ալ ըլլայ, սիրով կը խմեմ, քանի որ ատանկ կը հրամայես, իմ փոքրիկ թագուհիս: (Կը խառնէ:) Բայց արդէն օղին շատ աղուոր բան է: Ես անոր համար հոգի կուտամ: Կնիկներու ալ կը խմցնեմ ամեն ժամանակ: Սպասէ դուն, ես այդ տգեղ քաճերուն մարերը պիտի լացնեմ: Եթէ մէջ մըն ալ համարձակին քեզի ծուռ նայելու, ահա ասով անոնց զուխը պիտի թռցնեմ: (Մեջքին դաշոյնը իր պատեանէն դուրս քաշելով ցոյց կուտայ, ու դարձեալ տեղը կը դնէ:) Ըսէ տեսնեմ, գեղեցկութեամբ հարուստ էնքինս, ինչ կ'ուզես որ տամ քեզի: (Չեռֆը կ'երկնցնէ դեպի Անգիներ:)

ԱՆԳԻՆ. — (Կուզ Հասանի ձեռքէն ետ հրելով:) Ես բանի մըն ալ պէտք չունիմ: (Գաւաթը շեցնելով կուտայ:) Բայց ինչո՞ւ ինձի լեցնել կուտաս:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — (Կը խառնէ:) Եթէ փափուկ թեւերդ կը յոգնին, ես կը լեցնեմ: (Կը շեցնէ:) Դեռ կ'այ եղեր, հա՛: (Կը խառնէ:) Աստու ուրհուրթիւնը մէջն է կարծես. բնաւ չի հատնիր: (Գրպանէն շեցուն քաշելով մըն հանելով Անգիների գոգը կը դնէ:) Առ ատիկա: Մէջը լեցուն արձաթ դրամ է: Ոսկի ալ կայ: Յատուկ քեզի համար պատրաստեցի: Դեռ ինչ որ կ'ուզես, կուտամ: Իմ ամբողջ ունեցածս արդէն քուկդ պիտի ըլլայ...: Այն փնթի քաճերը թող իմին կօշիկներուս պատառները առնեն: Ծոցդ դիր այդ քսակը:

ԱՆԳԻՆ. — Չեմ ուզեր:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Ինչո՞ւ: Նուէրը կը մերժեն: Դուն զիտես: Քանի որ չես ուզեր, ես ալ նորէն քովս կը պահեմ զայն, ու երբ որ պէտք ունենաս, այն ատեն կուտամ: (Քսակը գրպանը կը դնէ:) Եկուր ելլենք, քիչ մը խաղանք: Խաղալէն մեծ հաճոյք կը զգամ: Օղին ալ շատ կը սիրեմ: Քեզի պէս աղուոր աղջիկին, հոգիս կուտամ: Հա, իրաւ, պիտի խաղանք: (Օտօրուելով կ'երշէ տեղէն:) Ելիր, դուն ալ ելիր, իմ յաւերժահարսնուկ Քինս, շաքարէն ու մեղրէն ալ անուշիկ էքինս: Շաքար կ'ուտես: Չեմ դիտեր, գրպանս կ'այ թէ ոչ: Ելիր: Քին չէր անուշիկ: Չէ, չէ, քեզի ուրիշ աւելի աղուոր անուն մը պիտի դնենք: Ինչո՞ւ չուզեցիր որ անուշիկ փոխենք: Ա՛լ չի

վայլեր, որ անհաւատի անուն կրես: Ելիր որ խաղանք: Շուտ ըրէ: Իրաւ անհաւատներու լեզուով ինչ ըսել է էքին: Կը սպասեմ որ ելլես: Չես ուզեր: Ուրեմն ես մինակս խաղամ: (Թեւերը վեր կ'առնե, մարմինը կը ծռւնե, եւ սաւանուռնով ետ ու առաջ քանի մը քայլ կ'առնե:) Սա մոմերը ինչու կը պարեն ինծի պէս: Ո՞վ հրաման ըրաւ իրենց որ պարեն: Վայ թշուառականներ: (Չեմք աշխատանքներէն մեկուն կ'իջեցնե: Լոյսը, սեղանին վրայ կործելով, կը մարի:) Ի՞նչ եղաւ: (Թեւերը դարձեալ բարձրացուցած, օրորուելով, ետ ու առաջ կ'երթայ:) Ինծի նայէ, էջ, աղջիկ. անունդ ինչ էր: Մոռցայ: Եկուր պարենք քեզի հետ, իմ կարմիրուկ հարսնուկս: Չպիտի դաս: Կարծեմ Քէնին էր անունդ: Ինչո՞ւ չես դար: Ես այլեւս օղի չեմ ուզեր:

ԱՆԳԻՆ. — (Կուզ Հասանին օղի տալով:) Հազիւ դաւաթ մը մնաց շիշին տակը:

ԿՈՒՉ ՀԱՍԱՆ. — Աղէկ: (Կը խմե: Գաւարը ձեռքէն կ'իյնայ:) Օ՛, օ՛, օ՛, դաւաթն ալ կ'ուզէ խաղալ: Ի՞նչ գալու չես, Իքին, որ դառնանք: Ա՛լ պառկինք ուրեմն: (Երկարօրէն երժկեալով եւ յօրանջելով կը մօտենայ Անգինին:) Պառկինք, էնքինին: Այ՛ն, աղուոր աղջիկ: Տես՝ ես ալ քեզի պէս աղուոր եմ: Անանկ չէ: Շիտակը խօսէ: Թշուառականները ո՞ր տեղաց ալ անունս Կուզ Հասան դրած են: Քիչ մը ուտես ծուռ են եղեր: Է՛, ինչ կ'ըլլայ ատով: Մօրուքս աղէկ ներկած չեմ: Նայէ, ալ ձերմակ թել մը իսկ չկայ: Բայց դուն ատոր կարեւորութիւն մի՛ տար: Ես հազար հատ երիտասարդ ջուրը կը տանիմ ու ծարաւ ետ կը դարձնեմ: Ինծի Կուզ Հասան կ'ըսեն: Կեցցէ Կուզ Հասանը: Անպիտանները միայն Հասան կանչէին չէր ըլլար: Գիտես, ես այս կողմերուն տէրը, իշխանն ու թագաւորն եմ. Հայերը ինձմէ կը դողան: Մերիններուն ու կառավարութեան աչքն ալ վախցուցեր եմ: Ինծի մարդ մը բան մը չկրնար ընել: Աշխարհի վրայ ինծի պէս ուժով մէկը չի կայ: Վրաս մատ դնողին դիակը կը փռեմ: Ես հրեշտակի պէս աղուոր մարդ չեմ: Հիմա սա տեղը առիւժ մը ըլլոր, իրաւ որ կը փարատէի: Ըսէ, չեմ կրնար:

ԱՆԳԻՆ. — Հարկաւ, հարկաւ...:

ԿՈՒՉ ՀԱՍԱՆ. — Այն կատղած, ու երեսնին չի նայուե-

վիճ տգեղ ջլղիկները վաղը ոտքերուս տակը առնելով, գլուխնին պիտի ջախջախեմ: Անոնց կաշիները քերթելով, տիկ պիտի շինեմ, ու մէջը օղի պիտի լեցնեմ: Դուն հոգ մի՛ ըներ, Էնինիկ: Ի՞նչ կ'ըլլայ որ հետս խաղաս անգամ մը: Անանկ որոշած եմ, որ շուտով այն անհաւատներուն զեղը սրէ պիտի անցընեմ, և բոլորովին մոխիր ու աւերակ պիտի դարձնեմ, Սաղի էր, ինչ էր այն շունին անունը, որ զիս պիտի սպաննէր: Եթէ ձեռքս անցնի, բո՛ւհ, բո՛ւհ, զայն մորթելով մաացու պիտի ընեմ, մանր մանր կտրտելով պատինձանի մէջ պիտի լեցնեմ, պիտի եփեմ, և անյագ ախորժակով պիտի լափեմ: Դուն ալ կ'ուզես ուտել: (Երեւալով կը դառնայ ու կ'երթայ Անգիևին ձեռքէն կը քաշէ:) Ա՛լ բանը մի՛ երկնցներ, Քինինիկ ես, ինչ ես: Պառկինք: Եթէ կ'ուզես հոս երկնանք:

ԱՆԳԻՆ. — (Օղիի առանը գաւաթին մեջ քամելով:)

Այս ալ որ խմես, կը լմնայ:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Ետքը անկողին:

ԱՆԳԻՆ. — Այո...:

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Այդ գաւաթը դուն քու ձեռքովդ պարպէ բերանս:

ԱՆԳԻՆ. — Շատ աղէկ: (Տեղէն ելնելով գաւաթը կը դարսկէ Կուզ Հասանի բերնին մեջ:)

ԿՈՒԶ ՀԱՍԱՆ. — Նեկտոր, նեկտոր: Ցատքենք, նինքինիկ: Չէ, պառկինք: Ո՛վ երջանկութիւն...: (Անգիևին վրայ ետքալով, թեւերը անոր վիզը կը ձգէ:) Ահա մեծ մարգարէին ըսած արքայութիւնը...:

ԱՆԳԻՆ. — (Կուզ Հասանը այնպէս սաստիկ կը հրէ, որ անիկա ետ ետ կ'երթայ միևնույն անկողինը, ուր մեջքին վրայ իյնալով կը մնայ, նայուածքին հետ հագիւ հագ շարժելով ձեռքերը:) Վերջապէս...: (Աչքերը ընդամենը, կը մօտենայ Կուզ Հասանին, որուն մեջքէն կախուած դաշոյնը քաշելով, կը սանի կը խրէ անոր կոկորդը:) Նողկալի հրէշ, քու գոյութիւնդ այս կողմերու Հայութեան զլխուն մշտական չարիք մըն էր: Հիմա գնա դժոխքը, ու հոն կատարէ շահատակութիւններդ: Դուն ուզեցիր Հայուհիին պատիւն ալ ձանկդ անցընել: Տես ուրեմն, թէ անիկա ինչպէս քու գազանային արիւնդ կը հոսեցնէ: (Ուշադրութեամբ դիտելով

Կուզ Հասանը) Ալ լմացած է գործը: Հիմա, զգեստս փոխեմ, և ապա դէպի սիրելիներս: (Դաշոյնը կ'առնե, եւ անկողնիս վրայ արքեղով ծոցը կը դնե:) Մինչեւ գեղ հասնիլս ասիկա կրնայ պէտք գալ ինձի: Սակայն այս սպաննութեան հետքը կորսնցնելու է, եթէ ոչ, ետքը փորձանք կ'ըլլայ: (Քիչ մը խորհելէ ետք) ... Այն, հրդեհը լաւագոյն միջոցն է: Իսկ իմ հետքս ջնջելու մասին յետոյ որոշում մը կուտանք, երբ որ մեր տունը հասնիմ: (Սեղանը բռնելով կը սանի ճիշդ դիակիս վրայ կը տեղաւորե, կրակիս ֆովի չի վառուած փայտերը, վերնակներն ու բարձերն ալ սեղանիս վրայ կը շարե: Յետոյ, վառ աշտակակը առնելով կը բռնկցնե զանոնք, յետոյ Կուզ Հասանի հագուստները եւ անկողնիս) Թէև բոցը մինչեւ ձեզուն բարձրանալով կրնայ տարածուիլ, բայց դուրսն ալ քանի մը տեղ բռնկցնելու է: Երբ որ տունը ամեն կողմէ հրդեհուի, դեռ մարդիկ չի հասած, շուտ մը մոխիր կը դառնայ, և այս անձանաչելի մարմինն ալ աւերակներուն տակ կը թաղուի: (Զեռքը կուրծքիս վրայ դրած, ռոպե մը կը դիտե այրուող Կուզ Հասանը) Ինչպէս կը տրոփե սիրտս...: Ալ կանգնելու ժամանակ չէ: (Վառ աշտակակն առած, դուրս կ'ելլե սենեակիս)

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Զ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Դ

Ե Ր Կ ՈՒ Ս Բ Տ Ե Ր ՈՒ Մ Ի Ա Ց ՈՒ Մ Ը

(Կրպոյեանց տունը սենեակ մը: Խորը, գեղատեսիլ անկողնի մը վեջ Աղասի պառկած: Մեկ կողմը հողի կրակարան մը, միւս կողմը սեղան մը, որուն առջեւ նստած են Կրպոյեանց Հայրիկը եւ Կրպոյեանց Մայրիկը: Կանթեղ մը կը վառի:)

ԿՐՊՈՑԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — (Կանայ ձայնով:) Գիշերը անցնելու վրայ է, կնիկ, և դուն դեռ չես պառկիր: Խօսքս մտիկ ըրէ, ելիր ու գնա քիչ մը հանգստացիր: Եթէ անիկա բանի մը պէտք ունենայ, ես հոս եմ:

ԿՐՊՈՑԵՆՑ ՄԱՅՐԻԿ. — Կուրծքայինք աչքերուս կուպերը կրնան իրարու գալ ու գոցուիլ:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — Ես նորէն ատեն ատեն քիչ մը կը քնանամ: Դուն այս քանի՞ օր է որ քուն ու երազ չունիս: Չես գիտեր, որ եթէ դուն ալ ելլես հիւանդանաս, շատ գէշ կ'ըլլայ վիճակնիս:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՄԱՅՐԻԿ. — Թող այդ խօսքը: Դուն այն ըսէ, թէ ինչ պիտի ընենք: Այս տղուն երեւոյթը աղէկ չէ: Մանաւանդ այս օր ու այս իրիկուն շատ թոյլ ու տկար է: Ատենը մէկ ինքզինք կը կորսնցնէ, աչքերը խուլար մուլար կը բանայ, Անգիւնին անուկը կուտայ ու բաներ մը կը խօսի: Խելքը միտքը պատահածներուն վրայ է:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — Իրաւ է: Բայց ինչ որ կրնանք ըրած ենք ու կ'ընենք: Խիղճերնիս հանգիստ է այդ կողմէ: Մնացածը Աստու ձեռքն է:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՄԱՅՐԻԿ. — Ախ, իմ կարիճ, իմ քաջարի որդիս, քու մէջքդ գետինը եկած չէր մինչեւ հիմա: Ինչո՞ւ ասանկ երկար պառկեցար: Վնայ գլխուս: Եթէ Անգիւս հոս գտնուէր, կարելի էր որ շուտ մը աղէկնար: Ինչքան կը հալի ու կը մաշի անոր համար: (Կ'արժատուէ:) Հապա դուն, իմ անուշիկ հարսնուկս, որ դեռ հարսնուկս չեղած անօրէններուն ձեռքը ինկար, ու սրբուհի մը պէս կը տանջուիս...:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — Լռէ, կնիկ: Այդ տեղուանքը մի' խառներ...: Սիրտս չի դիմանար. ես ալ գէշ կ'ըլլամ...: (Չեռֆին ետեւի կողմովը կը արքէ քրջուած աչքերը:)

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՄԱՅՐԻԿ. — Ախ, ինտո՞ր չի յիշենք ո՞ւ չի մաշինք: Այն ինչեր էին որ տեսանք...: Որքան ալ շատուոր էին այդ անաստուածները: Ունեցածնիս տարին: Տարածնին թող գլուխնին փարատի: Բայց հարսերնիս յափշտակեցին, պատիւնիս ոտքի տակ առին, ու տղանիս այս օրը ձգեցին: Ու գեղին մէջ քանինները աղքատութեան ու սուգի մէջ ինկան, և քանիններուն տունը քանդուեցաւ: Երկինք, Աստուած, ո՞ր է քու արդարութիւնդ:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — Աստու բաներուն մի' խառնուիր, կնիկ: Անկէ հաշիւ մի' ուզեր: Եթէ կրնաս, աւելի շատ աղօթք ըրէ, ու իր ողորմութիւնը հայցէ: Անշուշտ հարսերնիս չէին կրնար փախցնել, ու մեր պատիւը ոտնակոխ չէր ըլլար, եթէ տղաս վիրաւոր գետին չիյնար: (Պահ մը շուռ:)

Սա մեր խնամիններէն լուր մը առին այս իրիկուն:

ԿՐՊՈՑԵՆՑ ՄԱՅՐԻԿ. — Չառի: Չեմ գիտեր թէ անոնք ինչ պիտի ըլլան: Իրենց զաւկին ցաւէն հիւանդ ու կմախք դարձած են: « Անգին » որ կ'ըսեն, մուխ կ'ելլէ անոնց գագաթէն: Երէկուան պատահածը դեռ սիրտս կը մաղկտէ: Իրենց տունէն ներս մտնելուս պէս, երկուքը մէկէն վիզս փաթթուեցան ու անանկ հեկեկուք մը փրճցուցին, որ քարերն անգամ կը ձաթէին: Ետտ ստիպեցի իրենց որ մեզի գան, բայց չեկան:

ԱՂԱՍԻ. — (Աչքերը կը քանայ, եւ նայուածքը անորոշ, ձեռքերը կ'երկնցնէ դեպ յառաջ:) Փախիր, Անգին...: Այս կողմէն, տղերք, այս կողմէն...: Լաւ, հիմա յարձակինք...: Վայ, զարկին զիս...: Եկէք, շուտ հասէք...: Վայ, վայ...: Հոս մարդ չի կայ...:

ԿՐՊՈՑԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — (Մօտենալով:) Աղասի, տղաս, ահա հոս ենք:

ԿՐՊՈՑԵՆՑ ՄԱՅՐԻԿ. — (Աղասիի անկողնին քովը ծռնկի գալով:) Ցաւերդ առնեմ ու արեւուդ մեռնիմ, որդի, ինչ կ'ըսես: Բան մը կ'ուզես:

ԱՂԱՍԻ. — Նայուածքը որոշապէս, եւ փոփոխակի հօրն ու մօրը վրայ դարձնելով:) Անգինը: Դեռ չեկաւ իմ երկնային գանձս: Այս ինչ կրակ է որ անողորմօրէն կը վառէ սիրտս: Արդեօք նահատակուեցաւ թէ գազաններուն ձեռքը կը չարչարուի: Վայ իմ խեղճ, իմ սուրբ Աստուծո՛ւ գառնուկս: Ես չեմ կրնար դիմանալ քու ցաւուդ...: (Մտանորմով հեծիւն մը կ'արձակէ:)

ԿՐՊՈՑԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — Հանդարտէ, տղաս, ու համբերէ, որ շուտով աղէկնաս: Ես իմ Աստուծու վրայ մեծ յոյս ունիմ, որ իմ սիրելի հարսնուկս հոգով ու մարմնով անվնաս ու անարատ նորէն գիրկերնիս պիտի գայ: Անիկա քաջ, խելացի ու հնարամիտ աղջիկ է: Անպատճառ միջոց մը խորհելով ու ելք մը գտնելով կ'ազատի: Ու անոր ազատուած, եկած օրը, տուներնիս նորէն հարսնիքի տուն պիտի ըլլայ, և բոլոր գեղացիք մեզի հետ ուրախ պիտի ըլլան, որովհետեւ հարսնուկիս պատիւը ամենուն պատիւն է: Իրաւ կ'ըսեմ, տղաս, թէ երբ որ անիկա գայ, ու դուն ալ գայն տեսնելով աղէկնաս ու ոտքի

ելլես, մեր կիսատ թողած դժբախտ հարսնիքը պիտի լրացնեմ, աւելի մեծ հանդէսներ կատարելով:

ԱՂԱՍԻ. — Այդ օրհնած բերանդ համբուրեմ՝ ու քու զօրաւոր յոյսիդ ու սուրբ հաւատքիդ մատաղ ըլլամ, իմ սիրելի հայրս: Ախ, կարող ըլլայի մէջ մը ոտքս սա շէմքէն դուրս դնել, մնացածը շատ հեշտ էր: Ե՞րբ պիտի ծագի այդ օրը: Ե՞րբ այդ կենսատու արեւը սա փատող մարմինս երկաթ ու պողպատ պիտի դարձնէ: Բոպէ մը, միայն բոպէ մը, Անգինս ազատած, թեւերուս մէջն առնելի, ու անկէ ետքը թող մեռնելի: Հողս թեթեւ ու ոսկորներս հանգիստ պիտի ըլլան այն ատեն:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՄԱՅՐԻԿ. — Ինչո՞ւ ատանկ սիրտ տրորող ու յուսահատ խօսքեր կ'ընես, իմ քաղցրիկ որդեակս: Անգինն ալ պիտի ազատի, դուն ալ աղէկնալով ոտքի պիտի ելլես, ու Աստուծով շատ երկան ու բախտաւոր օրեր պիտի տեսնենք ամենքս ալ: (Դրսեկն դուռն զարնեղու ձայնն լնլ:) Այս ինչ է: Իմացանք դուք ալ, որ դուռը կը զարնեն:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — Այո, իրաւ է: (Կրկին դրան ձայնն:) Ահա նորէն: Առտուան կողմ, այս ցուրտին, դուռերնիս զարնողը ո՞վ կրնայ ըլլալ:

ԱՂԱՍԻ. — Անգինս է...:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — Հաւատք քո կեցուցին զքեզ, տղաս: Բայց կրնայ ան ջրլալ հիմա: Դուն, ատով մէկտեղ, պէտք չէ որ հաւատալէն դադրիս: (Դարձեալ դրան ձայնն, աւելի ուժգին եւ իրարու վրայն:) Տէր ողորմես, կը կոտորտեն դուռը: Երթամ բանամ, տեսնեմ ո՞վ է ու ինչ կայ: Բարերար Աստուած, դուն բարին առաջնորդես: (Կ'երթայ:)

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՄԱՅՐԻԿ. — Կը մնիս, տղաս: Երթամ կրակը խառնեմ:

ԱՂԱՍԻ. — Մսիլ: Ի՞նչ կ'ըսես, մարիկս: Երնէկ էր որ սա երդիքը բացուէր, ձիւնն ու ցուրտը ներս գային, ու կրակներու մէջ այրուող ու խորովուող իմ մարմինս ու սրտիկս հովացնէին քիչ մը: (Ողբաշով:) Վնայ, հազար ու բիւր վայ իմ արքայութեան հրեշտակ Անգինս, որ քեզ տարին դժոխքը ձգեցին...:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՄԱՅՐԻԿ. — (Ինձգիւնիք զսպեղ ջանաշով:) Ալ հերիք է մաշիս, որդի: Հերիք է սրտիկդ հատցնես: Ատանկով

ուշ կ'աղէկնաս: Համբերէ տեսնենք, բարին Աստուած ինչ կ'առաջնորդէ: (Դուրսը մտիկ ընելով:) Չայն մը չելեր: Այս մարդը ուշացաւ: Երթամ տեսնեմ ինչո՞ւ չեկաւ: (Դուրս կ'ելլէ:)

ԱՂԱՍԻ. — (Չայնն առի թարձրացնելով:) Անգին, իմ սրբուհի կոյս հարսս, ո՞ւր ես: Ախ, ո՞ւր ես, և ինչ վիճակի մէջ կը գտնուիս: Օ՛, փոթորկած հոգիս այլ եւս այս անդամալոյծ, մեռած մարմինիս մէջը չի պարտկիր: (Պառկած տեղին ոտքի ելլելու ջանքեր կ'ընէ:) Այս անկողինը գերեզման մըն է: (Աչքերը խօշաբար բանալով ոտքի ելլելու ջանքը կը սասկացնէ:) Պատրանս էք, ընկերներս...: Շուտ դէպ յառաջ...: Թուէք ինձի հետ...: Ահա հոն է Անգինս...: Կրակ սա բորենիներու վոհմակին...: Կրակ, կրակ, կրակ...:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — (Ուրախութենէն կայծկոտուն, եւ գրոշխը օրօրելով, կը մտնէ արագաբար:) Աղասի, Աղասի, ինչ է այդ...:

ԱՂԱՍԻ. — (Ոտքի ելլելու ջանքին մէջ:) Անգինս ազատուեցաւ...: Յաղթութիւն...: Մարդագայլերը թառ ու մառ եղան...: Ահա իմ գառնուկս...:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — Աղէկցա՞ր, իմ տղաս: Գիտե՞ս...:

ԱՂԱՍԻ. — (Ոտքի ելած, թեւերը տարածած:) Անգինս ազատուեցաւ...: Ահա կը տեսնեմ, որ անիկա դէպի գիս կը վազէ...:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — Այո, Աստուած երեսնիս նայեցաւ ու գթաց մեզ:

ԱՆԳԻՆ. — (Կրպոյտնց Մայրիկին կրթնած, շնչասպառ ու այլայլուհ եղած կը մտնէ, եւ վազելով կ'երթայ Աղասիին կը փաթրուի:) Աղասի...:

ԱՂԱՍԻ. — Անգին...:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — (Յուզումէն ձայնը խեղդուած:) Չաւակներս...:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՄԱՅՐԻԿ. — (Ծուռնկ չոքած, կ'աղօթէ, ուրախութեան արցունքներ քափելով:) Ողորմութեանդ փառք, երկնաւոր սուրբ թագաւոր:

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — Օրհնեալ է Աստուած, վերջապէս մեր հարսնիքը երջանկութեամբ պիտի լինցնենք :

ԱՆԳԻՆ. — Ա՛լ հերիք, Աղասի: Քիչ մը հանգիստ ըրէ : Չես լսեր, իմ սիրելիս : (Աղասին իրմէ զգուշութեամբ մը հեռացնելով, կը պառկեցնէ, եւ անոր գլուխը կը դնէ քարձին :) Ա՛յս ինչ է, Աստուած իմ... : (Սեւեռաքիթ կը դիտէ Աղասին, որ քերանը բաց, եւ աչքերը անբարբ ու անշարժ իրեն կը նայի :) Աղասի... : (Չեռֆերովը անուր կ'երեւցնէ գայն :) Ի՞նչ եղար, Աղասի... :

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՀԱՅՐԻԿ. — (Իողահաւ ծռելով, կը նայի Աղասիին : Յետոյ իր քերանը անոր ականջին սանելով, անբողջ ձայնովը կը պռռայ :) Աղասի, տղա... : (Չեռֆովը անոր քիթն ու քերանը կը գոցէ, եւ տեսնելով որ անիկա ռեւէ շարժում չընէր երեսն ի վար կ'իյնայ գետին :) Վայ, վայ, լինցաւ տղաս :

ԱՆԳԻՆ. — (Մասները մազերուն մեջը, զարհուրագին :) Ա՛յն :

ԿՐՊՈՅԵՆՑ ՄԱՅՐԻԿ. — (Շուարած դիրքէն շարժուելով, տղուն քով կը վազէ, ու անոր գլուխը կը գրկէ) : Հնդ ու մոխիր իմ գլխուս... :

ԱՆԳԻՆ. — (Շանքահարի մը ցնցումով, Աղասիի դիակին վրայ կը խափանի, յուսահատօրէն ճչելով :) Աղասի, Աղասի, Աղասի... :

Նոյն Հեղինակին

ՎԵՂ. ՀԱՅՐԻԿԸ ԲԱԳՈՒ	25	ՍԷՆՔ
ՏԱՐԱԹՈՒԱԹ ԱԽՏԸ (Ս.բեցուքիւն)	25	ՍԷՆՔ
ԱՅՑ ՄԸ ԱՆԻ ՔԱԳԱՔԻՆ	25	ՍԷՆՔ

Գ Ի Ն 50 Ս Է Ն Թ

Գիսել Հեղինակին.

S. M. DZOTSIKIAN

115 E. 24th St. NEW YORK, City

BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE FRANCE

3 7513 02021095 0